

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อการจัดการเรียนการสอนธรรมชาติศึกษาโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งมีนักวิชาการและนักจิตวิทยาหลายท่านได้ให้ความสนใจศึกษามาก่อนแล้วและมีผู้ให้ความหมายเฉพาะความคิดเห็นซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาและรวบรวมเอกสาร ตำรา และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยมีหัวข้อเรื่องที่น่าสนใจอันเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนธรรมชาติศึกษา ดังนี้

๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความคิดเห็น

๒.๑.๑ ความหมายของความคิดเห็น

๒.๑.๒ ทฤษฎีเกี่ยวกับความคิดเห็น

๒.๑.๓ ความสำคัญของความคิดเห็น

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน

๒.๒.๑ ความหมายการจัดการเรียนการสอน

๒.๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน

๑) ด้านเนื้อหาและวิธีการสอน

๒) ด้านการบริหารงานทั่วไป

๓) ด้านครู อาจารย์ ผู้สอน

๔) ด้านการอำนวยความสะดวก

๒.๒.๓ ปัจจัยสำคัญของการจัดการเรียนการสอน

๒.๒.๔ จุดประสงค์การเรียนการสอน

๒.๒.๕ ลักษณะของกระบวนการเรียนการสอน

๒.๒.๖ การจัดกระบวนการเรียนการสอน

๒.๒.๗ การจัดการเรียนการสอนที่เป็นระบบและมีประสิทธิภาพ

๒.๒.๘ รูปแบบของการสอน (Instructional model)

๒.๒.๙ สิ่งที่ทำให้การเรียนการสอนได้รับผลสำเร็จและมีประสิทธิภาพ

๒.๓ ความเป็นมาของหลักสูตรธรรมชาติศึกษา

๒.๓.๑ ความหมายของหลักสูตร

๒.๓.๒ ความสำคัญของหลักสูตร

๒.๓.๓ องค์ประกอบของหลักสูตร

๒.๓.๔ ความเป็นมาของหลักสูตรธรรมศึกษา

๒.๓.๕ หลักสูตรธรรมศึกษาที่ประกาศใช้ในปัจจุบัน

๒.๔. ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนการสอน

๒.๕. ด้านสื่อการเรียนการสอน

๒.๖. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๗. กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความคิดเห็น

๒.๑.๑ ความหมายของความคิดเห็น

ปธานุกรมสังคมวิทยา ได้บัญญัติคำว่าความคิดเห็น ซึ่งตรงกับคำว่า opinion ในภาษาอังกฤษไว้ว่า หมายถึง^๑

๑. ข้อพิจารณาเห็นว่าเป็นจริงจากการใช้ปัญญาความคิดประกอบ ถึงแม้จะไม่ได้อาศัยหลักฐานพิสูจน์ยืนยันได้เสมอไป

๒. ทศนะหรือประมาณการเกี่ยวกับปัญหาหรือประเด็นใดประเด็นหนึ่ง

๓. คำแถลงที่ยอมรับนับถือกันว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญในหัวข้อปัญหาที่มีผู้นำมาขอปรึกษา คำว่า “ความคิดเห็น” มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่าเจตคติ ซึ่งมีคำอธิบายไว้ว่าแนวโน้มบุคคลได้รับมาหรือเรียนรู้มา และกลายเป็นแบบอย่างในการแสดงปฏิกิริยาสนับสนุน หรือเป็นปฏิปักษ์ต่อบางสิ่งบางอย่างหรือต่อบุคคลบางคน

พจนานุกรมมติชน ได้บัญญัติว่า ความคิดเห็น หมายถึง ทศนคติที่มีต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่นมีความคิดเห็นตรงข้ามกับคนอื่น^๒

เสกสรรค์ วัฒนพงษ์ ได้กล่าวว่า ความคิดเห็น หมายถึง การแสดงออกถึงความเชื่อ ทศนะ การวินิจฉัย การพิจารณาหรือการประเมินผลอย่างมีรูปแบบ โดยได้รับอิทธิพลมาจากทศนคติและ

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, ปธานุกรมสังคมวิทยา,(กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์การพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๒๔๖.

^๒ พจนานุกรมมติชน, พจนานุกรมมติชน,(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๗), หน้า ๑๗๓.

ข้อเท็จจริง ความรู้ที่มีอยู่ของผู้แสดงความคิดเห็นต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์และสภาพแวดล้อมต่าง ๆ การแสดงความคิดเห็นอาจจะแสดงออกโดยการพูดหรือการเขียนก็ได้^๓

ลาวัณย์ จักรานูวัฒน์ ความคิดเห็นเป็นการแสดงความรู้สึกของแต่ละบุคคลในอันที่จะพิจารณาถึงข้อเท็จจริงต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดด้วยการพูด การเขียน โดยอาศัยพื้นฐานความรู้ ประสบการณ์ และสภาพแวดล้อมของแต่ละบุคคลเป็นส่วนประกอบในการพิจารณา ซึ่งความคิดเห็นนี้อาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ ถ้าหากมีหลักฐานข้อเท็จจริงปรากฏ^๔

“ความคิดเห็น” (opinion) ตามพจนานุกรมทางการศึกษา **Good** ให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง ความนึกคิด ความรู้สึกประทับใจ ความเชื่อ การตัดสินใจเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งไม่อาจบอกได้ว่าเป็นการถูกต้องหรือไม่^๕

หทัยภัทร พินิจลาภประเสริฐ กล่าวว่า ความคิดเห็น เป็นการแสดงความรู้สึกของบุคคล แต่ละบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อาจเป็นบุคคล กลุ่มคน ในช่วงเวลาหนึ่งด้วย การพูด การเขียนซึ่งแตกต่างกันไปตาม ความรู้ ประสบการณ์ และสภาพแวดล้อม ที่บุคคลนั้นได้รับมา โดยบุคคลนั้น อาจจะแสดงออกมาในลักษณะของการพูด การเขียน ลักษณะท่าทาง หรือ ไม่แสดงออกเลยก็ได้ ความคิดเห็นไม่ถาวรและมีการเปลี่ยนแปลงได้โดยง่าย และความคิดเห็นย่อมได้รับอิทธิพลจากทัศนคติ^๖

ธิดารัตน์ ปลื้มจิตต์ กล่าวว่าความคิดเห็นเป็นการแสดงออกทางด้านเจตคติ ความเชื่อ การตัดสินใจ ความนึกคิด ความรู้สึก และวิจารณ์ญาณ ที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยการพูด การเขียน

^๓ เสกสรรค์ วัฒนพงษ์, ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาการประสานงานของเจ้าหน้าที่ตำรวจทางหลวง กับเจ้าหน้าที่ตำรวจภูธรในเขตพื้นที่ตำรวจทางหลวงหมายเลข ๓๔ (บางนา-บางปะกง), **ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐศาสตร์)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์), ๒๕๔๒.

^๔ ลาวัณย์ จักรานูวัฒน์, ความคิดเห็นของนิสิตนักศึกษาปริญญาโทภาคพิเศษ สาขาวิชาบริหารธุรกิจ (M.B.A.) สังกัดมหาวิทยาลัยของรัฐ เขตกรุงเทพมหานคร ต่อการจัดการศึกษาภาคพิเศษ **ปริญญาโทบริหารธุรกิจ (ธุรกิจศึกษา)** มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๔๐.

^๕ Good, C.V. อังนินสุพร สินธพรัตน์, ความคิดเห็นที่มีต่อการเรียนการสอนวิชาศีลธรรมของนักเรียนช่วงชั้นที่ ๔ เขตพื้นที่การศึกษาต้งเขต ๑ **ปริญญาโทบริหารธุรกิจ กศม.สาขาวิชาพลศึกษา**(กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ), ๒๕๓๑.

^๖ หทัยภัทร พินิจลาภประเสริฐ, ความคิดเห็นของลูกค้าต่อการบริการของบริษัท บัตรกรุงไทย จำกัด (มหาชน) สาขาเดอะมอลล์ บางกะปิ **หลักสูตรปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารทั่วไป** (วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ : มหาวิทยาลัยบูรพา), ๒๕๕๐.

และอีกมากมาย โดยอาศัยพื้นฐานความรู้ ประสบการณ์ และสภาพแวดล้อมของแต่ละบุคคลเป็นส่วนประกอบในการพิจารณา^๓

ประสาร อุตธีมนตรี ได้ให้คำนิยามว่า ความคิดเห็นเป็นการแสดงออกด้านความรู้สึกถึงหนึ่งสิ่งใด เป็นความรู้สึกเชื่อถือที่ไม่ได้อยู่บนความแน่นอนหรือความจริง แต่ขึ้นอยู่กับจิตใจบุคคลจะแสดงออกโดยมีข้ออ้างหรือการแสดงผลสนับสนุน หรือปกป้องความคิดเห็นนั้น ความคิดเห็นบางอย่างเป็นผลของการแปลความหมายของข้อเท็จจริง ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติเฉพาะตัวของแต่ละคน เช่น พื้นความรู้ประสบการณ์ในการทำงาน สภาพแวดล้อม และมีอารมณ์เป็นส่วนประกอบที่สำคัญ การแสดงความคิดเห็นอาจจะได้รับการยอมรับ หรือปฏิเสธจากคนอื่น ๆ ก็ได้^๔

จากความหมายของความคิดเห็นพอสรุปได้ว่า ความคิดเห็นนั้นเป็นไปได้ทั้งทางที่ดี และทางที่ไม่ดีซึ่งก็อยู่ที่การสั่งสมอบรมของจิต และสภาพแวดล้อม บุคคล สถานที่และแรงกระตุ้นจากสิ่งรอบข้าง อาจชักนำความคิดเห็นให้เป็นไปได้ทั้งทางที่ดีหรือให้เป็นในทางไม่ดี ความคิดมีกระบวนการเปลี่ยนแปลงไปตามองค์ประกอบหรือคุณภาพต่าง ๆ ไปตามแต่ที่จิตจะเหนี่ยวสิ่งใดขึ้นมาจับไว้ เป็นความคิดที่เกิด ๆ ดับ ๆ คุณลักษณะ มีลักษณะเปลี่ยนไปเปลี่ยนมา ตามการปรุงแต่งจากกระบวนการของจิต

๒.๑.๒ ทฤษฎีเกี่ยวกับความคิดเห็น

Kolasa(โคลาซา)^๕ มีความเห็นว่า ความคิดเห็นเป็นการแสดงออกของแต่ละบุคคลในอันที่จะพิจารณาถึงข้อเท็จจริงอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือเป็นการประเมินผลจากสิ่งใดสิ่งหนึ่งจากกรณีแวดล้อม (Circumstance) หรือความคิดเห็นเป็นการตอบสนองสิ่งเร้าใจที่ได้รับอิทธิพลจากความโน้มเอียง (Predisposition) ความโน้มเอียงนี้เองที่ทำให้บุคคลปฏิบัติตาม

^๓ ธีรรัตน์ ปลื้มจิตต์, การศึกษาความคิดเห็นของบุคลากรต่อการบริการซ่อมบำรุงและดูแลรักษาคอมพิวเตอร์ที่ให้บริการในตึกผู้ป่วยนอก โรงพยาบาลศิริราช, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ หลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาธุรกิจศึกษา, ๒๕๕๑.

^๔ ประสาร อุตธีมนตรี, *ความคิดเห็นของพนักงานไปรษณีย์ต่อการแปรรูปกิจการไปรษณีย์* ปริญญาโท (สังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา), สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๕, หน้า ๑๑.

^๕ Kolasa, B.J. อ้างใน ดวงพร วงศ์พัก, *ความคิดเห็นของนักศึกษาที่มีต่อการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรของสถาบันการพลศึกษา ในเขตภาคกลาง ปีการศึกษา ๒๕๕๒* ปริญญาโท.ม. สาขาวิชาพลศึกษา (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ), ๒๕๕๓.

Kolesnik(โคเลสนิค)^{๑๐} ได้กล่าวว่า ความคิดเห็นเป็นการแปลความหมาย(Interpretation) หรือการลงความเห็นที่เกิดจากข้อเท็จจริง ซึ่งแต่ละบุคคลคิดว่าถูกต้องแต่คนอื่น ๆ อาจไม่เห็นด้วยก็ได้ทุกคน ความเห็นที่ไม่ลึกซึ้ง และเป็นความเห็นเฉพาะอย่างและมีอยู่เป็นเวลานานสั้น เรียกว่า Opinion เป็นความคิดเห็นประเภทหนึ่งที่ไม่ได้ตั้งอยู่บนรากฐานของพยานหลักฐานที่ไม่พอแก่การพิสูจน์ มีความรู้แห่งอารมณ์น้อย และเกิดขึ้นได้อย่างง่ายและสลายตัวเร็ว

Thurstone(เทอร์สโตน)^{๑๑} กล่าวว่า “ทัศนคติเป็นผลรวมทั้งหมดของมนุษย์เกี่ยวกับความรู้สึก ความคิดเห็น ความกลัวต่อบางสิ่งบางอย่าง การแสดงออกทางคำพูดเป็นความคิดเห็น และความคิดเห็นนี้เป็นสัญลักษณ์ของทัศนคติ ดังนั้นถ้าเราอยากวัดทัศนคติ เราทำได้โดยวัดความคิดเห็นของบุคคลที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ”

Nunally(นัลแนลลี)^{๑๒} ได้ให้ความเห็นว่า ทั้งความคิดเห็นและทัศนคตินั้น เป็นเรื่องของการแสดงออกทางความคิดเห็นในรูปเกี่ยวกับตัวเราและความคิดเห็นนั้นยังจะใช้ในเรื่องเกี่ยวกับการลงความเห็น (Judgment) และความรู้ (Knowledge) ในขณะที่ทัศนคตินั้นใช้กันมากในเรื่องเกี่ยวกับความรู้สึก (Feeling) ความสามารถ (Preference) และสรุปได้ว่า เรามักใช้คำว่า ความคิดเห็นมากกว่าทัศนคติ

Mitchell Geoffrey Duccan(มิเชลล์ จีโอฟรีย์ ดันแคน)^{๑๓} ให้ความหมายไว้ว่า “ความคิดเห็นเป็นความเชื่อหรือการพิจารณาตัดสิน โดยบุคคลซึ่งอาจไม่เป็นที่ยอมรับในแต่ละช่วงเวลาได้ ความคิดเห็นนี้ไม่สามารถจะทดสอบความรู้ และความจริงของความเชื่อมั่นของบุคคลได้ และต้องยอมรับว่าประชาชนโดยทั่วไปนั้นอาจมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันออกไป”

^{๑๐} Kolesnik, W.L. อ้างใน ดวงพร วงศ์พิค, ความคิดเห็นของนักศึกษาที่มีต่อการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรของสถาบันการพลศึกษา ในเขตภาคกลาง ปีการศึกษา ๒๕๕๒ ปริญญาโท.ม. สาขาวิชาพลศึกษา (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ), ๒๕๕๓.

^{๑๑} Thurstone, L.L. อ้างใน เพ็ญพร เพชรสุขศิริ, การวัดทัศนคติ, (กรุงเทพมหานคร : คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๑.

^{๑๒} Nunally, Jim C Jr, อ้างในเนติธร รัชมีสีล, ความคิดเห็นของนิสิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒที่มีต่อการเรียนการสอนวิชามศว ๑๔๕ สุขภาวะและวิถีชีวิตเชิงสร้างสรรค์ ปีการศึกษา ๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ), ๒๕๕๓, หน้า ๖.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน หน้า ๖.

Engle and Snellgrow(อิงเกลและสเนลโกรฟ)^{๑๔} ได้ให้คำนิยามว่า “ความคิดเห็นหรือการแสดงออกทางเจตคติที่ออกมาเป็นคำพูดเป็นการสรุปโดยลงความเห็น ซึ่งอาศัยความรู้ที่มีอยู่เดิม”

Hilgard(ฮิลการ์ด) กล่าวว่า ความคิดเห็น คือ การพิจารณาตัดสินใจ หรือความเชื่อที่นำไปสู่การคาดคะเนหรือการแปลผลในพฤติกรรมหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น^{๑๕}

Hornby, Gatenby and Wakefield (ฮอร์นบี้ แกทเทนบี้ และเวคฟิลด์) ได้กล่าวถึงความคิดเห็นว่า คือ ความเชื่อหรือการลงความเห็นที่ไม่ได้เป็นความรู้อันแท้จริง หรือคือความเห็นในบางอย่างที่อาจเป็นจริงได้^{๑๖}

จากทฤษฎีเกี่ยวกับความคิดเห็นจากบุคคลต่าง ๆ พอจะสรุปได้ว่า ความคิดเห็นเป็นการแสดงทางด้านความรู้สึกนึกคิด การตัดสินใจ และความเชื่อต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เหตุการณ์หนึ่งด้วยการพูดหรือการเขียน โดยอาศัยพื้นฐานความรู้ การรับรู้ ประสบการณ์ อารมณ์ และสภาพแวดล้อมเป็นส่วนช่วยในการแสดงความคิดเห็นของแต่ละคน ความคิดเห็นจึงมีได้ทั้งในทางบวกและทางลบ ซึ่งความคิดเห็นของแต่ละบุคคลอาจจะเป็นที่ยอมรับหรือปฏิเสธจากบุคคลอื่นก็ได้ ความคิดเห็นนี้อาจเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา

๒.๑.๓ ความสำคัญของความคิดเห็น

โดยทั่วไป **ความคิด** หมายถึง กิจกรรมทางจิตใจหรือทางปัญญาที่เกี่ยวข้องกับจิตสำนึกเฉพาะคน ความคิดยังอาจหมายถึงกระบวนการคิดหรือลำดับแง่คิด ในทำนองเดียวกัน กรอบความคิด หมายถึง กระบวนการการรับรู้ การรับรู้ความรู้สึก ความมีจิตสำนึก และจินตนาการ การทำความเข้าใจถึงจุดกำเนิดที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม กระบวนวิธี และผล ยังคงเป็นเป้าหมายที่นักวิชาการจำนวนมาก เช่น นักชีววิทยา นักปรัชญา นักจิตวิทยา และนักสังคมวิทยา ตั้งไว้เนื่องมาจากความคิดนั้นเป็นหลักพื้นฐานรองรับการกระทำและปฏิกิริยาของมนุษย์ การคิดทำให้มนุษย์สามารถเข้าใจโลกหรือออกแบบชีวิตได้แตกต่างกัน ทั้งยังทำให้นำเสนอหรือแปลความหมายสิ่งต่าง ๆ ไปตามความหมายที่เขาเข้าใจ หรือเชื่อมโยงไปถึงความต้องการ ความปรารถนา ข้อผูกมัด วัตถุประสงค์ แผน และเป้าหมายของเขาได้

^{๑๔} Engle, T.L Snellgrow, L, **Psychology : Is Principle and Application**, (5 th ed), (New York : Harcomt Brannd and World, 1999), p. 593.

^{๑๕} Hilgard, Ernest R, **Introduction to Psychology**, 3 reed, (New York : Harcourt, Brace & World, 1992), p. 626.

^{๑๖} Hornby ,AS. Gatenby,E.V. and Wakefield, H, **The Advanced learner 's Dictionary of Current English, (2 nd ed)**, (London : Oxford University Press, 1998), p. 682.

ประภาเพ็ญ สุวรรณ กล่าวว่า ความคิดเห็นถือได้ว่าเป็นการแสดงออกด้านเจตคติอย่างหนึ่ง แต่หากลงความเห็นนั้น มักมีอารมณ์เป็นส่วนประกอบและเป็นส่วนที่จะมีปฏิกิริยาต่อสถานการณ์ภายนอก^{๑๑}

จํารอง เงินดี กล่าวว่า ได้ให้ความหมายของความคิดเห็นว่าเป็นความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดในลักษณะที่ไม่ลึกซึ้งเหมือนทัศนคติ ความคิดเห็นนั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นการแสดงออกของทัศนคติก็ได้ สังเกตและวัดได้จากคน แต่มีส่วนที่แตกต่างไปจากทัศนคตินั้นเจ้าตัวอาจจะตระหนักหรือไม่ตระหนักก็ได้^{๑๒}

สรุปได้ว่าความสำคัญของความคิดเห็นคือการรับรู้การแสดงออกด้านความรู้สึกของบุคคลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยการพูดหรือการเขียนอันก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีนำไปสู่การพัฒนาซึ่งขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของผู้แสดงความคิดเห็นในเรื่องนั้นๆ ด้วย

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน

๒.๒.๑ ความหมายของการจัดการเรียนการสอน

การเรียนการสอนเป็นวิธีการเชิงระบบ สามารถพิสูจน์และทดสอบได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ หรือวิธีการเชิงระบบ ในขณะที่กระบวนการจัดการมีความหมายในเชิงการบริหารงานให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผล ตามขั้นตอนการดำเนินการ ดังนั้นกระบวนการจัดการเรียนการสอนจึงหมายถึง วิธีการหรือกลวิธีในการใช้ความพยายามของครูที่จะดำเนินการจัดการเรียนการสอนตามขั้นตอนที่วางแผนไว้ให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล โดยในกระบวนการจัดการเรียนการสอนนั้น ต้องบูรณาการส่วนต่าง ๆ อย่างเหมาะสมและกลมกลืนกับหลักการ ทฤษฎี ความก้าวหน้าทางวิชาการ ผู้เรียน ผู้สอน สื่อรูปแบบวิธีการ ศิลปการสอน การวัดและการประเมินผล ตลอดจนปัจจัยสภาพแวดล้อม และทรัพยากร ที่มีอยู่ในช่วงเวลาขณะที่สอนได้อย่างดี

ดังที่กระทรวงศึกษาธิการได้ระบุว่า ครู ผู้สอน และผู้จัดการศึกษาจะต้องสนับสนุนผู้เรียนโดยแปลงบทบาทจากการเป็นผู้ชี้นำ ผู้ถ่ายทอดความรู้ไปเป็นผู้ช่วยเหลือส่งเสริมและสนับสนุนผู้เรียนในการแสวงหาความรู้จากสื่อและแหล่งการเรียนรู้ต่าง ๆ และให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่

^{๑๑} ประภาเพ็ญ สุวรรณและสวัญ สุวรรณ, **พฤติกรรมศาสตร์ พฤติกรรมสุขภาพและสุขศึกษา** (กรุงเทพมหานคร : คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๖, หน้า ๑๓.

^{๑๒} จํารอง เงินดี, **เอกสารคำสอนวิชาจิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาจิตวิทยา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๒.

ผู้เรียน เพื่อนำข้อมูลเหล่านั้นไปใช้สร้างสรรค์ความรู้ของตน การจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตร การศึกษาขั้นพื้นฐาน นอกจากจะมุ่งปลูกฝังด้านปัญญา พัฒนาการคิดของผู้เรียนให้มีความสามารถในการคิดสร้างสรรค์ คิดอย่างมีวิจารณญาณแล้ว ยังมุ่งพัฒนาความสามารถทางอารมณ์ โดยการปลูกฝังให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของตนเอง เข้าใจตนเองเห็นอกเห็นใจผู้อื่น สามารถแก้ปัญหาข้อขัดแย้งทางอารมณ์ได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะเรื่องความขัดแย้งทางความคิดและการกระทำของตัวบุคคล องค์กรและสังคมเน้นการเรียนรู้เพื่อให้เข้าใจสถานการณ์หาทางแก้ไข โดยเฉพาะศาสนาและวัฒนธรรมเป็นกรณีพิเศษโดยการเรียนรู้ในสาระต่าง ๆ นั้นผู้สอนต้องจัดการเรียนรู้ ดังนี้^{๑๔}

- ๑.มีกระบวนการและวิธีการที่หลากหลาย
- ๒.ต้องคำนึงถึงพัฒนาการด้านร่างกาย และสติปัญญา วิธีการเรียนรู้ ความสนใจ และความสามารถของผู้เรียนเป็นระยะ ๆ อย่างต่อเนื่อง
- ๓.ควรใช้รูปแบบ หรือวิธีการที่หลากหลาย
- ๔.เน้นการเรียนการสอนตามสภาพจริง
- ๕.การเรียนรู้ด้วยตนเอง
- ๖.การเรียนรู้ร่วมกัน
- ๗.การเรียนรู้จากธรรมชาติ
- ๘.การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง
- ๙.การเรียนรู้แบบบูรณาการ
- ๑๐.การเรียนรู้คู่คุณธรรม
- ๑๑.ใช้กระบวนการจัดการ
- ๑๒.ใช้กระบวนการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม
- ๑๓.ใช้กระบวนการคิดและกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ไปสอดแทรกในการเรียนการสอนทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้
- ๑๔.ใช้การบูรณาการเนื้อหาและกระบวนการต่าง ๆ ข้ามกลุ่มสาระการเรียนรู้เรียนรู้ในลักษณะรวม
- ๑๕.ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ

^{๑๔} กระทรวงศึกษาธิการ, การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๒๑.

ลัดดา สิริพันธุ์ ได้ให้ความหมายและแนวในการจัดการเรียนการสอนไว้ดังนี้แนวทางในการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียน สำหรับครูมี ๔ ประการคือ^{๒๐}

๑.พร้อมให้ความช่วยเหลือและมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ คือ ความสามารถที่ครูเดินรอบ ๆ ห้องเรียนตลอดเวลาเข้ามามีส่วนร่วมในสถานการณ์ได้ทันที แต่ต้องหลีกเลี่ยงการขัดจังหวะการเรียนการสอน

๒.การทำงานหลาย ๆ งานได้พร้อม ๆ กันในเวลาเดียวกัน คือ ความสามารถที่ครูจะทำกิจกรรมมากกว่าหนึ่งในเวลาเดียวกัน เช่นการจัดการเป็นกลุ่มหรือเฉพาะบุคคล

๓.ความคล่องตัวระหว่างการจัดการเรียนการสอน คือ ความสามารถที่ครูจะจัดบทเรียนที่ทำให้นักเรียนชนะอุปสรรคและปัญหา และให้นักเรียนเห็นถึงการเตรียมความพร้อมของครูผู้สอน

๔.ในงานหลากหลายและท้าทาย คือ ความสามารถที่ครูจะจัดการเรียนการสอนที่หลากหลายท้าทายความสามารถของนักเรียน

ดังนั้นการสอนจึงหมายถึง การจัดสถานการณ์ (Situation) สภาพการณ์ (activities) เพื่อช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เกิดประสบการณ์ (experience) ซึ่งเป็นผลทำให้เกิดการเรียนรู้ (learning) นอกจากนี้การสอนยังส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดความงอกงามในด้านกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญา รวมทั้งความสามารถด้านอื่น ๆ ที่สามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตไปในทางที่ดีขึ้น จนสามารถดำรงชีพได้อย่างราบรื่นเป็นประโยชน์แก่ตนเองและสังคม และนอกจากนี้การสอนยังมีความหมายอีก ๒ ประการ คือ

๑.ความหมายอย่างแคบ คือ การกระทำอันเป็นการอบรม สั่งสอนนักเรียนตามสถานศึกษาโดยทั่ว ๆ ไป

๒.ความหมายอย่างกว้าง คือ การจัดสภาพการณ์ หรือจัดกิจกรรมอันเป็นการวางแผนการที่จะทำให้การเรียนรู้ของผู้เรียนดำเนินไปด้วยความสะดวกรวมทั้งการเรียนที่เป็นแบบฉบับต่าง ๆ หรือจัดกิจกรรมอื่น ๆ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่ไม่มีรูปแบบใด ๆ

ดังนั้น สรุปได้ว่า การจัดการเรียนการสอนจึงหมายถึง การจัดองค์ประกอบของการเรียนการสอนให้มีความสัมพันธ์กัน ที่ผู้สอนต้องใช้วิธีการที่เหมาะสมกับผู้เรียน จะทำให้การเรียนของผู้เรียน เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลโดยในกระบวนการจัดการเรียนการสอนนั้นต้องบูรณาการส่วนต่าง ๆ อย่างเหมาะสมและกลมกลืน ตลอดจนปัจจัยสภาพแวดล้อม และ

^{๒๐} ลัดดา สิริพันธุ์, การศึกษาสภาพการจัดการเตรียมการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทยและเทคโนโลยี ช่วงชั้นที่ ๔ โรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุราษฎร์ธานี, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยสุราษฎร์ธานี, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖ – ๑๘.

ทรัพยากรที่มีอยู่ในช่วงเวลาขณะที่สอนได้อย่างดี เพื่อสะดวกต่อการนำไปสู่จุดหมายปลายทางของการเรียนการสอนที่กำหนดไว้

๒.๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน

จากการที่นักวิชาการทั้งหลายได้ให้ความหมายการจัดการเรียนการสอนไว้มากมาย ดังนั้นในการศึกษาถึงความพึงพอใจในการจัดการเรียนการสอนในครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงได้จำแนกแนวคิดออกเป็น ๔ ประการด้วยกันคือ

๑. ด้านเนื้อหาและวิธีการสอน
๒. ด้านการบริหารงานทั่วไป
๓. ด้านครู อาจารย์ผู้สอน
๔. ด้านการอำนวยความสะดวก

๑.ด้านเนื้อหาและวิธีการสอน

ในปัจจุบันวิทยาการก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว สภาพสังคมก็เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ดังนั้น การกำหนดเนื้อหาวิชาที่เรียนต้องเป็นเนื้อหาที่ถูกต้อง และสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง

จินตนา ยูนิพันธ์ ได้กำหนดแนวทางในการคัดเลือกเนื้อหาวิชาไว้ดังนี้^{๒๐}

๑.ความตรง และความสำคัญของเนื้อหา ซึ่งหมายถึง ความถูกต้อง มีความเป็นแก่นสาร

๒.ความสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของสังคมปัจจุบัน เพื่อช่วยให้ผู้เรียนนำไปใช้ประโยชน์ในสังคมได้

๓.ความสมดุลระหว่างความกว้างและความลึก หมายถึง เนื้อหาวิชาที่เลือก ควรครอบคลุมสิ่งที่ผู้เรียนควรรู้ทั้งหมด ในขณะที่เดียวกันก็มีความลึกซึ่งในบางเรื่องของเนื้อหาวิชา โดยพิจารณาจากจุดมุ่งหมายของหลักสูตรและรายวิชาเป็นหลัก

๔.สามารถสนองจุดมุ่งหมายได้อย่างกว้างขวาง เนื้อหาสาระที่เลือกกำหนดในรายวิชาควรเป็นเนื้อหาสาระที่ให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนพฤติกรรมต่าง ๆ ตามความต้องการ โดยผู้เรียนเกิดความรู้ มีเจตคติ และทักษะอย่างเพียงพอ

๕.ความสอดคล้องกับบุคลิกภาพในการเรียนรู้ และประสบการณ์ของผู้เรียน หมายถึง การเลือกเนื้อหาวิชา ควรพิจารณาประสบการณ์การเรียนรู้เดิม พื้นฐานเดิมของผู้เรียน

^{๒๐} จินตนา ยูนิพันธ์, การเรียนการสอนทางพยาบาลศาสตร์, ภาควิชาพยาบาลศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๓๕.

เพื่อจะได้กำหนดเนื้อหาวิชาได้สอดคล้องกับที่ผ่านมา ซึ่งเป็นการช่วยเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ในวิชาต่าง ๆ ดีขึ้น

๖. ความสอดคล้องกับความต้องการและความสนใจของผู้เรียน การเรียนรู้ของผู้เรียนจะได้ผลดีนั้นต้องเกิดขึ้นจากความต้องการและความสนใจของผู้เรียนเอง ดังนั้น ในการพิจารณากำหนดคัดเลือกเนื้อหาวิชา ผู้สอนควรคำนึงถึงองค์ประกอบเหล่านี้ ตลอดจนการก่อให้เกิดแรงจูงใจให้ผู้เรียนสนใจในเนื้อหาวิชาดังกล่าว

ในการจัดการศึกษา ควรจัดเนื้อหาและหลักสูตรวิชาให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน โดยผู้เรียนเกิดความรู้ มีเจตคติ และทักษะอย่างเพียงพอซึ่งเป็นการช่วยเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ในวิชาต่าง ๆ ดีขึ้นและจะทำให้การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเกิดประสิทธิภาพมากที่สุด

เทคนิควิธีการสอน

เทคนิควิธีการสอน หมายถึง กระบวนการที่ผู้สอนนำมาใช้เพื่อให้ผู้เรียนรู้ในสิ่งต่าง ๆ โดยใช้เวลาและความพยายามน้อยที่สุดทั้งผู้เรียนและผู้สอน หากวิธีสอนไม่ดีก็จำเป็นต้องใช้เวลานานที่จะเรียนรู้เรื่องนั้น ๆ และเกิดความเหน็ดเหนื่อยเกินความจำเป็น ดังนั้นวิธีสอนจึงมีความสำคัญมาก ในการสอนนั้นจะเกี่ยวข้องกับสิ่งต่อไปนี้^{๒๒}

๑. ผู้สอนบุคลิกภาพและความสามารถของผู้สอนมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของนักเรียน ผู้สอนจะต้องพัฒนาบุคลิกภาพของคนให้เอื้อต่อการเรียนรู้ของนักเรียน รู้จักเลือกและปรับปรุงเทคนิควิธีสอนให้เหมาะสม มิใช่ใช้วิธีการสอนแต่เพียงอย่างเดียวตลอดไป ควรดัดแปลงแก้ไขวิธีการสอนโดยใช้หลาย ๆ วิธี เพื่อให้ให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ให้มากที่สุด

๒. ผู้เรียนมีความสำคัญมากเพราะเป็นผู้มารับความรู้ เป็นผลผลิตขั้นสุดท้ายของการสอน ผู้เรียนมีความสามารถในด้านต่าง ๆ แตกต่างกัน ผู้เรียนบางคนเมื่อครูสอนก็สามารถเรียนรู้ได้ทันที บางคนไม่เกิดการเรียนรู้เลย ฉะนั้นในการให้การศึกษาจึงมีการสอนทั้งรายบุคคลและเป็นกลุ่ม เพื่อส่งเสริมความสามารถของผู้เรียนที่แตกต่างกัน ซึ่งผู้สอนจะต้องเลือกเทคนิควิธีสอน ตลอดจนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่มีความหมายต่อผู้เรียน และเหมาะสมกับความต้องการ ความสนใจ และความสามารถตามวัยของผู้เรียนด้วย

๓. เนื้อหาวิชา นอกจากผู้สอนจะคำนึงถึงตัวผู้เรียนแล้ว ในการสอนแต่ละครั้ง ครูยังต้องคำนึงถึงความเหมาะสมของปริมาณเนื้อหาวิชาที่จะสอนภายในเวลาที่กำหนด ครูบางคนกลัวว่าสิ่งที่ตนเตรียมมาจะหมดเวลาเสียก่อน จึงมักเตรียมเนื้อหามาก ๆ และพยายามสอนให้จบเนื้อหาที่

^{๒๒} เอกศักดิ์ บุตรลับ, ครูกับการสอน, (พิมพ์ครั้งที่ ๒), (เพชรบุรี : ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะวิชาครุศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี, ๒๕๔๗), หน้า ๒๕๗ – ๒๖๐.

เตรียมมาจนผู้เรียนรับไม่ได้หรือสับสน ในที่สุดจะไม่เข้าใจหรือจดจำอะไรไม่ได้เลย นอกจากนี้การลำดับเนื้อหาวิชาก็มีความสำคัญมาก ทุกบททุกตอนจะต้องเป็นไปตามลำดับ ความยากง่าย

๔.เวลาในการสอนครั้งหนึ่ง ๆ อาจแบ่งเวลาออกเป็น ส่วน ๆ ดังนี้

๔.๑ การเตรียมความพร้อม ความพร้อมเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นต่อการเรียนการสอน ถ้าปราศจากความพร้อมแล้วการเรียนรู้อาจเกิดขึ้นได้ยาก หรือถ้าหากจะเกิดขึ้นไปอย่างผิวเผิน การเตรียมความพร้อมนอกจากจะทำให้ได้โดยการสร้างความสนใจแล้ว ยังรวมไปถึงการประเมินความรู้ของผู้เรียนก่อนที่จะสอนอีกด้วยอย่างไรก็ตาม การเตรียมความพร้อมจะเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ แต่เวลาที่ใช้ในส่วนนี้ก็ไม่ควรจะมากเกินไป ถ้าเป็นการสอนที่มุ่งให้ความรู้แก่ผู้เรียน ควรใช้เวลาสำหรับการเตรียมความพร้อมหรือการนำเข้าสู่บทเรียนประมาณร้อยละ ๑๐ ของเวลาที่ใช้สอนทั้งหมด แต่ถ้าเป็นการสอนที่มุ่งให้ผู้เรียนเกิดทักษะ ควรใช้เวลาสำหรับเตรียมความพร้อมโดยการอธิบายสิ่งที่พื้นฐานเบื้องต้นประมาณร้อยละ ๑๕ ของเวลาทั้งหมด

๔.๒ การให้เนื้อหาสาระใหม่ ถ้าเป็นการสอนเกี่ยวกับความรู้ ความเข้าใจ เวลาของการสอนจะถูกใช้ไปประมาณร้อยละ ๖๕ ของเวลาทั้งหมด แต่ถ้าการสอนเกี่ยวกับทักษะ ควรใช้เวลาสำหรับการสาธิตให้ผู้ประมาณร้อยละ ๒๕ ของเวลาทั้งหมด

๔.๓ การสร้างเสริมทักษะ มีเป้าหมายเพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจและทักษะในสิ่งที่เรียนมาแล้วดียิ่งขึ้น ถ้าเป็นการสอนความรู้ ควรใช้เวลาสำหรับการสร้างเสริมทักษะประมาณร้อยละ ๒๕ ของเวลาทั้งหมด แต่ถ้าเป็นการสอนเพื่อให้เกิดทักษะ ควรใช้เวลาประมาณร้อยละ ๖๐ ของเวลาทั้งหมด

๔.๔ กิจกรรมการสนับสนุน ก่อนที่จะสิ้นสุดการเรียนการสอน อาจมีกิจกรรมบางอย่าง ได้แก่ การสรุปบทบทวน เพื่อเป็นการย้ำให้เกิดความเข้าใจหรือสามารถนำเอาหลักการต่าง ๆ ไปใช้ อาจมีการวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเพื่อให้ทราบความก้าวหน้าของผู้เรียน

๕.การดำเนินการสอน เป็นกลวิธีที่จะทำให้ผู้เรียนเข้าใจบทเรียนได้รวดเร็ว ซึ่งในการสอนครั้งหนึ่ง ๆ ครูอาจใช้วิธีการสอนหลายวิธีประกอบกันก็ได้ เพื่อให้การดำเนินการสอนบรรลุตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้

๖.สื่อการเรียนการสอน เป็นสิ่งที่ครูใช้เพื่อช่วยให้ผู้เรียนเรียนง่ายขึ้น ครูก็สอนง่ายได้ผล และผู้เรียนเกิดความสุข ครูจะต้องเลือกใช้ให้เหมาะสมกับเนื้อหาวิชาและต้องทดลองใช้เพื่อให้แน่ใจว่า สื่อการเรียนการสอนนั้นสามารถใช้การได้ดี ถ้ามีข้อบกพร่องจะได้หาทางปรับปรุงแก้ไขได้ทันทั่วทั้งที่ เพื่อการเรียนการสอนจะได้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยตามแผนการที่วางไว้

๗.การวัดผล ทำให้ครูทราบว่า ผู้เรียนเข้าใจสิ่งที่ครูสอนแล้วหรือไม่ ตลอดจนเป็นเครื่องบอกให้ทราบเกี่ยวกับการสอนของครูตั้งแต่เริ่มต้นสอน ว่าควรแก้ไขประการใดหรือไม่

ดังนั้น เนื้อหาวิชาและวิธีการสอนนั้น จัดได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่ง เพราะเนื้อหาในรายวิชาแต่ละวิชานั้น เป็นองค์ประกอบของการศึกษาที่กำหนดถึงคุณลักษณะหรือคุณสมบัติที่จำเป็น ที่ต้องการเพื่อให้เกิดกับผู้เรียน และนอกจากนี้ยังเป็นแนวทางกำหนดทิศทางของผู้เรียน เป็นเครื่องชี้ให้ผู้สอนและผู้เรียนจะต้องจัดการเรียนการสอนอย่างไร ประการใด และด้วยวิธีการใด ซึ่งเป็นการกำหนดคุณลักษณะ หรือพฤติกรรมที่พึงปรารถนา จะให้เกิดกับผู้เรียน และมีประสิทธิภาพมากที่สุด

๒. ด้านการบริหารงานทั่วไป

การบริหารงานทั่วไปเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดระเบียบบริหารองค์การ ให้การบริหารงานอื่น ๆ บรรลุผลตามมาตรฐาน คุณภาพและเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยมีบทบาทหลักในการประสานส่งเสริม สนับสนุน และอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในการให้บริการการศึกษาทุกรูปแบบ ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาแนวทางการบริหารงานไว้พอสังเขป ดังนี้

๒.๑ ความหมายของการบริหารงานทั่วไป

การบริหารงานทั่วไปเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดระเบียบบริหารองค์การ ให้การบริหารงานอื่น ๆ บรรลุผลตามมาตรฐานคุณภาพและเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยมีบทบาทหลักในการประสานส่งเสริม สนับสนุน และอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในการให้บริการการศึกษาทุกรูปแบบ^{๒๓}

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กล่าวว่า การบริหารงานทั่วไป หมายถึง งานการบริหารสถานศึกษาอื่น ๆ ที่สนับสนุนการบริหารงานวิชาการ งบประมาณ การบริหารงานบุคคล ให้บรรลุวัตถุประสงค์ของสถานศึกษา^{๒๔}

ดังนั้นการบริหารงานทั่วไป คือ การจัดระเบียบและวิธีการเพื่อให้งานด้านอื่น ๆ ในสถานศึกษาที่สนับสนุน การบริหารงานวิชาการ งบประมาณ การบริหารงานบุคคล และอื่น ๆ ให้บรรลุวัตถุประสงค์ของสถานศึกษานั้น ๆ

๒.๒ ความสำคัญของการบริหารงานทั่วไป

งานการบริหารงานทั่วไปของสถานศึกษา มีความสำคัญเนื่องจากเป็นงานที่ให้บริการ สนับสนุน ส่งเสริม ประสานงาน และอำนวยความสะดวกให้การปฏิบัติงานของสถานศึกษาเป็นไปด้วยความเรียบร้อยมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล นอกจากนั้นยังเป็นงานการ

^{๒๓} กระทรวงศึกษาธิการ, การบริหารสถานศึกษาที่เป็นนิติบุคคล, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๔.

^{๒๔} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, คู่มือปฏิบัติงานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕๗.

ประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารและผลงานของสถานศึกษาต่อสาธารณะชน ซึ่งจะก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ เจตคติที่ดี เลื่อมใส ศรัทธา และให้การสนับสนุนการจัดการศึกษาของสถานศึกษา^{๒๕} และในมาตรา ๓๕ แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ บัญญัติว่า ให้กระทรวงกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษา ทั้งด้านวิชาการ งบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารทั่วไปไปยังคณะกรรมการ และสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา และสถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษาโดยตรง เพื่อให้เกิดความคล่องตัว และสามารถดำเนินงานไปสู่เป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า การบริหารงานทั่วไปนั้นมีความสำคัญเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่ให้การสนับสนุนการดำเนินงานของสถานศึกษาที่เกี่ยวกับการบริหารงานด้านวิชาการ การบริหารงานด้านงบประมาณ และการบริหารงานด้านบุคคล เพื่อให้เกิดความคล่องตัว และสามารถดำเนินงานต่อไปอย่างมีประสิทธิภาพ

๒.๓ ขอบข่ายของการบริหารงานทั่วไป

กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดขอบข่ายภาระงานในการบริหารงานทั่วไปไว้ดังนี้^{๒๖}

๑.การดำเนินงานธุรการ ประกอบด้วย

๑.๑ การวิเคราะห์สภาพงานธุรการของสถานศึกษาและระเบียบกฎหมาย แนวปฏิบัติที่เกี่ยวข้อง

๑.๒ การวางแผนออกแบบงานธุรการ ลดขั้นตอนการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพ

๑.๓ จัดบุคลากรรับผิดชอบงานธุรการและพัฒนาให้มีความรู้ ความสามารถในการปฏิบัติงานธุรการตามที่ระบบกำหนดไว้

๑.๔ ติดตาม ประเมินผล และปรับปรุงงานธุรการของสถานศึกษาให้มีประสิทธิภาพ

๒.งานเลขานุการคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ประกอบด้วย การดำเนินงานด้านธุรการในการจัดประชุมคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

๓.การจัดทำสำมะโนครัวผู้เรียน ประกอบด้วย การประสานงานกับชุมชนและท้องถิ่นในการสำรวจข้อมูล จำนวนนักเรียนที่จะเข้ารับบริการทางการศึกษาในเขตบริการของสถานศึกษา

๔.การพัฒนาระบบเครือข่ายข้อมูลสารสนเทศประกอบด้วย

^{๒๕} กระทรวงศึกษาธิการ, การบริหารสถานศึกษาที่เป็นนิติบุคคล, หน้า ๖๔.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘ – ๔๐.

๔.๑ ดำเนินระบบเครือข่ายข้อมูลสารสนเทศ

๔.๒ จัดระบบฐานข้อมูลของสถานศึกษาเพื่อใช้ในการบริหารจัดการภายในสถานศึกษาให้สอดคล้องกับระบบฐานข้อมูลของเขตพื้นที่การศึกษา

๔.๓ นำเสนอและเผยแพร่ข้อมูลสารสนเทศเพื่อการบริหาร การบริการและการประชาสัมพันธ์ของสถานศึกษาแก่สาธารณชน

๔.๔ จัดระบบเครือข่ายข้อมูลสารสนเทศเชื่อมโยงกับ สถานศึกษาอื่นในเขตพื้นที่การศึกษาและส่วนกลาง

๕.งานเทคโนโลยีสารสนเทศติดตามผลการประชาสัมพันธ์ ข้อมูลสารสนเทศของสถานศึกษาแล้วนำผลที่ได้รับไปดำเนินการปรับปรุงแก้ไขพัฒนาให้เหมาะสม

๖.การจัดระบบการบริหารและพัฒนาองค์กรศึกษา วิเคราะห์ข้อมูลสภาพปัจจุบัน ปัญหา และความต้องการจำเป็นในการพัฒนาองค์กรของสถานศึกษา

๗.การจัดระบบควบคุมภายใน ประกอบด้วย การวางแผน การจัดระบบการควบคุมภายในสถานศึกษาและปฏิบัติตามแผนอย่างเป็นระบบ

๘.งานบริการสาธารณะ ประกอบด้วย

๘.๑ มีการจัดระบบข้อมูลข่าวสารของสถานศึกษาเพื่อให้บริการสาธารณะ

๘.๒ สถานศึกษาประเมินความพึงพอใจงานบริการสาธารณะจากผู้มาขอรับบริการ

๙.งานเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ประกอบด้วย

๙.๑ ระดมจัดหาเทคโนโลยีเพื่อให้บริการงานการศึกษาในด้านต่าง ๆ ของสถานศึกษา

๙.๒ ติดตามประเมินการใช้เทคโนโลยีทางการศึกษาเพื่อให้เกิดการใช้อย่างคุ้มค่า และเหมาะสมกับกระบวนการเรียนรู้

๑๐.การส่งเสริมสนับสนุนด้านวิชาการ งบประมาณ บุคคล และบริหารทั่วไป ประกอบด้วย การจัดระบบส่งเสริม สนับสนุนและอำนวยความสะดวกในการบริหารงานวิชาการ การบริหารงบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริการงานทั่วไป

๑๑.การประสานงานและพัฒนาเครือข่ายการศึกษา

๑๒.การบริหารจัดการอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม

๑๓.การรับนักเรียน

๑๔.การส่งเสริมและประสานงานการจัดการศึกษาในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย

๑๕.การส่งเสริมกิจการนักเรียน

๑๖.การประชาสัมพันธ์

๑๗.งานที่ไม่ได้ระบุไว้ในงานอื่น

ซึ่งสรุปได้ว่า การบริหารงานทั่วไปเป็นการดำเนินงานกิจกรรมที่สนับสนุนการดำเนินงานของสถานศึกษาที่เกี่ยวกับงานด้านวิชาการ การบริหารงานงบประมาณ และการบริหารงานด้านบุคคล เพื่อให้การดำเนินการด้านการบริหารนั้นสามารถดำเนินต่อไปได้อย่างคล่องตัวและมีประสิทธิภาพสูงสุด ดังที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ ได้ให้มีการกระจายอำนาจในการบริหารทั้ง ๔ ด้าน คือ การบริหารงานวิชาการ การบริหารงานงบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารงานทั่วไป เพื่อให้สถานศึกษาได้บริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพ และพัฒนาผู้เรียนจนเกิดคุณภาพสูงสุด

๓.ด้านครู อาจารย์ ผู้สอน

การเรียนการสอน เป็นกระบวนการที่เสริมสร้างให้ผู้เรียนมีความสามารถในการเรียนรู้เป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งการสอนจะเป็นกระบวนการที่ใช้ในการชักนำให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะตามที่หลักสูตรได้กำหนดไว้ ดังนั้น การสอนจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งของการศึกษา ที่จะส่งผลต่อผู้เรียน คุณภาพของการศึกษาจะขึ้นอยู่กับตัวผู้เรียน คือ ครู อาจารย์เป็นสำคัญ โดยที่

วิจิตร อวทะกุล ได้กล่าวว่า มหาวิทยาลัยจะมีชื่อเสียงดีเด่นเป็นที่นิยมเป็นเลิศทางวิชาการได้ มิใช่อยู่ที่หลักสูตร ตึกอาคาร สถานที่ที่สวยงามเท่านั้น แต่มหาวิทยาลัยจะต้องรู้จักค่าของอาจารย์ที่มีคุณภาพในการสอน มหาวิทยาลัยนั้น ๆ จึงจะดีเด่นขึ้นมาได้^{๒๗}

นพพร พานิชสุข กล่าวว่า ความสำคัญของครูอาจารย์นั้น ปัจจุบันสังคมยังคงให้การยกย่องเทิดทูนอาชีพครูมาโดยตลอด ดังจะเห็นได้จากในแต่ละปีจะจัดให้มีพิธีไหว้ครูขึ้นในแต่ละสถาบัน การศึกษา ไม่ว่าจะเป็นการเรียนระดับใดก็ตาม จากความสำคัญของครู อาจารย์ดังกล่าวแล้วยังสรุปลักษณะของผู้สอนไว้ ๒ ลักษณะ คือ^{๒๘}

๑.ธรรมชาติของผู้สอน

๑.๑ ผู้สอนควรมีความรู้ในเนื้อหาวิชา คือรู้ถึงเหตุผลที่มาของความรู้นั้น มองเห็นความสัมพันธ์และความสำคัญของวิชา รู้จักตัวผู้เรียนและรู้เรื่องการบริหารงานทั่วไป

^{๒๗} วิจิตร อวทะกุล, มหาวิทยาลัยจะต้องมีอาจารย์ดี, (สารจากทบวงมหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๒๐.

^{๒๘} นพพร พานิชสุข, เรามารู้จักและทำความเข้าใจกับจรรยาบรรณของครูกันอีกครั้ง, (สารสภาอาจารย์ ฉบับสุดท้าย, รุ่นที่ ๑๐, ๒๕๔๓), หน้า ๒๕ – ๓๒.

๑.๒ ผู้สอนควรมีความรัก และศรัทธาในตัวผู้เรียน มีความหวังดี และเต็มใจที่จะเห็นซึ่งความก้าวหน้าของตัวผู้เรียน ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความรู้และความก้าวหน้าอย่างมีประสิทธิภาพ

๑.๓ ผู้สอนควรมีความสามารถในการทำและปฏิบัติได้ คือมีความสามารถในการดำเนินการสอนเป็นอย่างดี มีทักษะในการติดต่อสัมพันธ์และเป็นที่ปรึกษาทางวิชาการได้เป็นอย่างดี

๒. ลักษณะพิเศษของผู้สอน

๒.๑ ควรเป็นคนที่รู้จักคิด วิเคราะห์ วิพากษ์วิจารณ์ในบทเรียนได้อย่างลึกซึ้ง

๒.๒ ควรเป็นผู้มีความสามารถในการประยุกต์และใช้ความรู้ต่าง ๆ สามารถชี้ให้ผู้เรียนนำสิ่งที่สอนไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

๒.๓ ควรจะเป็นผู้ที่มีความสามารถในการโต้ตอบ ถกเถียง อภิปราย และควรมีเทคนิควิธีการช่วย กระตุ้นเตือนให้ผู้เรียนได้แสดงออกอย่างมีเหตุผลอย่างเต็มที่และจริงจัง เพราะผู้เรียนในระดับอุดมศึกษาเป็นผู้ที่มีประสบการณ์และความคิดอ่านมากมาย จึงควรให้เขามีโอกาสได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่าง ๆ ร่วมกับผู้สอนได้อย่างเต็มที่

๒.๔ ผู้สอนควรมีเทคนิคในการกระตุ้นให้ผู้เรียนศึกษาด้วยตนเองให้มากที่สุด

ดังนั้นหากผู้สอนขาดคุณสมบัติที่จำเป็นในเรื่องใดเรื่องหนึ่งดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ก็อาจจะก่อให้เกิดปัญหาในการเรียนการสอนได้ ดังนั้น ผู้ที่จะทำหน้าที่ผู้สอนได้ดี จะต้องมียุทธศาสตร์ที่ดีและเป็นที่พึงปรารถนา เกี่ยวกับลักษณะครูผู้สอนที่ดีนั้น มีผู้เชี่ยวชาญได้กล่าวไว้หลายท่านดังนี้

กรมการฝึกหัดครู ได้ทำการวิจัยเรื่องลักษณะของครูที่ดีโดยการสอบถามจากบุคลากรหลายฝ่าย คือ จากตัวนักเรียน ผู้ปกครอง ครู ศึกษานิเทศก์ ผู้บริหารการศึกษา และผู้ทรงคุณวุฒิ ผลการวิจัย สรุปได้ว่า^{๒๕}

๑. ด้านคุณธรรมและความประพฤติ ควรมีความเที่ยงธรรม ความซื่อสัตย์ การตรงต่อเวลา ร่าเริง เสียสละ วาจาสุภาพเรียบร้อย เป็นกันเองกับเด็กได้ เป็นตัวอย่างในความประพฤติดี มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี แต่งกายสุภาพเรียบร้อย มีบุคลิกลักษณะที่ดี มีความสุภาพอ่อนโยน เว้นจากอบายมุขต่าง ๆ ไม่ทำตัวเซเพล มีระเบียบวินัย มีอารมณ์มั่นคง มีความเมตตาปราณี ปกครองแบบประชาธิปไตย เป็นคนมีเหตุผล รู้จักสิทธิหน้าที่

^{๒๕} กรมการฝึกหัดครู, รายงานผลการวิจัยเรื่องลักษณะของครูที่ดี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมตำรวจ, ๒๕๔๐), หน้า ๓๖๓ – ๓๖๔.

๒. การยึดมั่นในสถาบัน ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับบุคคลที่ทำหน้าที่เป็นครู เพื่อสามารถให้การศึกษาแก่นุชนของชาติ ให้มีความรักและหวงแหนในสิ่งที่เป็นองค้ประกอบสำคัญของความเป็นไทย

๓. มีความรับผิดชอบต่อน้ำที่การทำงาน รู้จักเตรียมการสอน เพื่อให้ผลการเรียนของนักเรียนบรรลุถึงเป้าหมายที่ต้องการ เอาใจใส่ในการสอนและการอบรมความประพฤติ ปลูกฝังค่านิยมอันดีงามให้แก่นักเรียน มีความขยันขันแข็ง มีความกระตือรือร้นที่จะทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด มีศรัทธาต่ออาชีพครู และอุทิศตัวเพื่อการศึกษาของนักเรียน

๔. มีความสามารถในการใช้ภาษาสื่อสาร รู้จักหลักการพูด การอธิบายให้บทเรียนแจ่มชัด รู้จัดใช้ภาษาอย่างถูกต้อง

๕. เอาใจใส่ค้นคว้าหาความรู้อยู่เสมอ รู้และตามความเคลื่อนไหวทางการศึกษาอยู่เสมอ โดยเฉพาะแผนการศึกษาแห่งชาติและหลักสูตร รู้จักปรับปรุงการสอนให้ใหม่ และเหมาะสมอยู่เสมอ หาโอกาสที่จะปรับปรุงตัวเองในด้านวิชาการให้ก้าวหน้าอยู่เสมอ

ชาญชัย อินทรประวัติ ได้เสนอข้อคิดเห็นของผู้สอนที่ดีควรมีคุณลักษณะ ดังนี้^{๓๐}

๑. ลักษณะส่วนตัวดี การที่ผู้สอนมีคุณลักษณะส่วนตัวที่ดี จะทำให้ผู้เรียนเกิดความพึงพอใจในตัวผู้สอน มีผลทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดี ด้วยเหตุนี้ ผู้สอนควรมีบุคลิกภาพของการเป็นครู คือ แต่งกายเหมาะสม สุภาพอ่อนโยน เมตตา กรุณา กระตือรือร้น มีลักษณะเป็นผู้นำ มีอารมณ์ขันเหมาะสม มีศรัทธา และมีความภาคภูมิใจในความเป็นครู

๒. มีความรู้ทั่วไปอย่างกว้างขวาง ซึ่งประกอบด้วยความรู้หลาย ๆ ด้าน เช่นด้านสังคม วิทยา ด้านมนุษยวิทยา ด้านปรัชญา ด้านภาษาศาสตร์ ด้านศิลปะ และด้านวัฒนธรรม เป็นต้น

๓. มีความรู้ความสามารถในวิชาที่สอน

๔. มีความสามารถในการสอน ซึ่งมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

๔.๑ มีความเข้าใจในจุดมุ่งหมายของการศึกษาและจุดมุ่งหมายของวิชาที่สอน

๔.๒ มีความเข้าใจในหลักสูตรของวิชานั้น

๔.๓ มีความสามารถในการวางแผนการสอน

๔.๔ มีความเข้าใจในหลักการเรียนรู้และการสอน

๔.๕ มีความสามารถในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

๔.๖ มีการใช้อำนาจในการเป็นผู้นำ

๔.๗ มีความสามารถในการพูดบรรยายหรือเสนอความคิดเห็นของตนต่อผู้อื่น

^{๓๐} ชาญชัย อินทรประวัติ, วิธีสอนทั่วไปและการสอนแบบจุลภาพ, (สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, ๒๕๔๓), หน้า ๓๓ – ๓๕.

๔.๘ เป็นผู้มีใจกว้างและเป็นผู้มีประชาธิปไตย

คึกฤทธิ์ ปราโมช (ม.ร.ว.) ได้สรุปลักษณะของครูที่ดีในความรู้สึกคนไทยว่า ต้องเป็นผู้มีความรู้สูง มีความสามารถในการเป็นครู ถ่ายทอดได้แจ่มแจ้ง ต้องทันต่อการเปลี่ยนแปลง ความก้าวหน้าทางวิชาการ ต้องติดตามความก้าวหน้าและทันสมัยอยู่เสมอ และลักษณะที่สำคัญอีกประการ คือ ต้องมีความอดทนหรือขันติธรรมและความเมตตาธรรม^{๓๑}

ไกรยุทธ ธีรตยาคินันท์ ได้กล่าวถึงอาจารย์ที่ดีในมหาวิทยาลัยว่า ควรเป็นนักวิชาการ ซึ่งคุณสมบัติของนักวิชาการมีโดยสรุปดังนี้^{๓๒}

๑. มีความใฝ่รู้ อยากรู้ความหมายของสิ่งต่าง ๆ ของปรากฏการณ์รอบตัว
๒. มีฉันทะ ความพอใจ ชอบใจในวิชาที่ตนสอน
๓. มีความขยันหมั่นเพียรในการทำงานที่ตนรับผิดชอบ
๔. มีความกล้าหาญที่จะแสดงความคิดเห็นของตนต่อคนทั่วไป
๕. มีจรรยาบรรณ ไม่บิดเบือนความรู้เพื่อสนองผลประโยชน์ของตัวเอง

แม้ว่าจะมีผู้เสนอแนะและสรุปลักษณะของครู อาจารย์ที่ดีไว้มากมาย แต่ในความเป็นจริงแล้วในสถาบันศึกษาต่าง ๆ ก็ยังปรากฏครู อาจารย์ที่ขาดคุณลักษณะของการเป็นครูที่ดีได้เท่าที่ควร และจากความเห็นของนักวิชาการดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่า องค์ประกอบด้านครู อาจารย์ผู้สอนนั้นมีความสำคัญต่อการจัดการเรียนการสอน เพราะถ้าสถานศึกษาใดมีผู้สอนที่มีองค์ประกอบ หรือคุณลักษณะที่ดี คือ ประกอบด้วยความรู้ ความสามารถ และมีความตั้งใจในวิชาชีพครู ย่อมทำให้การเรียนการสอนนั้นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถนำให้สถาบันศึกษานั้น ๆ เจริญก้าวหน้าต่อไปอย่างมีประสิทธิภาพ

๔.๔.๑ ด้านการอำนวยความสะดวก

สุปรีชา หิรัญโร ได้กล่าวว่า ปัจจัยในการอำนวยความสะดวก หรือการส่งเสริมการเรียนการสอนนั้น หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่แวดล้อมตัวผู้เรียน ที่มีผลให้การเรียนการสอนของผู้เรียนได้มีประสิทธิภาพมากที่สุด ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของสถานศึกษาที่จะต้องจัดสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้และการพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ให้แก่ผู้เรียน เนื่องจากสภาพแวดล้อมของสถานศึกษามีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนเป็นอย่างมาก สามารถส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งด้าน

^{๓๑} คึกฤทธิ์ ปราโมช (ม.ร.ว.), **อาจารย์ที่ดี**, ในรายงานการสัมมนาแนวทางการพัฒนาอาจารย์ในมหาวิทยาลัยมหิดล, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๘), หน้า ๑ – ๖.

^{๓๒} ไกรยุทธ ธีรตยาคินันท์, **มาเป็นนักวิชาการกันเถอะ**, ในรายงานการสัมมนาแนวทางการพัฒนาอาจารย์ในมหาวิทยาลัยมหิดล, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๘), หน้า ๑๕ – ๒๐.

ความรู้ อุดมคติ เจตคติ ทักษะ พฤติกรรม และบุคลิกภาพของผู้เรียน ไปสู่จุดหมายของสถาบันการศึกษาได้^{๓๓}

นัยนา อังสันติกุล ได้ให้ความหมายว่า จากสภาพแวดล้อมมหาวิทยาลัย คือ การรับรู้ พฤติกรรม เหตุการณ์ สถานที่ หรือลักษณะใด ๆ ในสถานศึกษาที่ผู้เรียนจะสังเกต หรือรับรู้ได้ ก่อให้เกิดผลที่จะส่งเสริมหรือขัดขวางความก้าวหน้าของการพัฒนาความรู้ ความคิด ทักษะ และทักษะในวิชาชีพที่ตนกำลังศึกษาเล่าเรียน^{๓๔}

จากความคิดเห็นดังกล่าว สามารถสรุปการอำนวยความสะดวก หรือการส่งเสริมการเรียนการสอนนั้นหมายถึง สภาพแวดล้อมต่าง ๆ ภายในสถานศึกษานั้น ๆ ซึ่งมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ และพัฒนาการด้านต่าง ๆ ซึ่งมีผู้ให้ความหมายดังนี้

จินตนา ยูนิพันธุ์ ได้กล่าวว่า สภาพแวดล้อมภายในสถานศึกษาสามารถจำแนกออกเป็น ^{๓๕}

๑.สภาพแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ ห้องเรียน, ห้องสมุด, ห้องโสตทัศนูปกรณ์

๒.สภาพแวดล้อมทางจิตใจและทางสังคม ได้แก่ บุคลิกภาพของเพื่อน และความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์ และ นักเรียน หรือนักศึกษา

ห้องเรียน

จัดเป็นสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่สำคัญอย่างยิ่ง เพราะว่า ห้องเรียนไม่ว่าจะเป็นห้องใหญ่หรือห้องเล็ก ควรจะต้องเป็นห้องที่สนับสนุนหรือสามารถเอื้ออำนวยต่อการเรียนการสอนตามหลักสูตรที่กำหนด ซึ่ง เฮนรี ได้กล่าวถึงห้องเรียนว่า เป็นสถานที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่ง สำหรับการสร้างทัศนคติและพฤติกรรมของผู้เรียนว่าจะให้ออกมาในรูปแบบใด ดังนั้น ในการจัดห้องเรียนจะต้องคำนึงถึงขนาดของ ห้องเรียน แสง สี เสียง อุณหภูมิภายในห้องเรียน ^{๓๖}

^{๓๓} สุปรีชา หิรัญโร, การวางแผนด้านอาคารและสภาพแวดล้อม, ในเอกสารการสอนชุดวิชาวางแผนพัฒนาโรงเรียน หน่วยที่ ๑ – ๗, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗๕.

^{๓๔} นัยนา อังสันติกุล, การวิเคราะห์องค์ประกอบสภาพแวดล้อมมหาวิทยาลัยไทย, วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาครุศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ๑๖.

^{๓๕} จินตนา ยูนิพันธุ์, การเรียนการสอนทางพยาบาลศาสตร์, หน้า ๕๘ – ๖๒.

^{๓๖} Henry, อังใน พรณี แผลงจันทิก, ความพึงพอใจของนิสิตบัณฑิตศึกษาต่อกระบวนการเรียนการสอน ระดับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, วิทยานิพนธ์ ปริญญาโท สาขาวิชาครุศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, ๒๕๓๒), หน้า ๓๕.

จิตร วรุตบางกูร ได้กล่าวว่า สิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับความร้อน หนาว สี แสง เสียง เหล่านี้จะส่งผลต่อทัศนคติและจิตใจของผู้ใช้อาคารนั้น ๆ ดังนี้^{๓๖}

แสงสว่าง มีบทบาทสำคัญในการสื่อสารรับรู้ จึงจำเป็นต้องจัดให้แสงสว่างในอาคารเรียน ห้องเรียนมีระดับมองเห็นได้ดี สบายตา และชัดเจน

สี ในสถานศึกษามีบทบาทสำคัญมาก ในการสร้างบรรยากาศความสวยงาม ความมีชีวิตชีวา น่าดู ช่วยเพิ่มความสว่างให้แก่อาคารเรียน ห้องเรียนโดยทั่ว ๆ ไป สีทาภายในอาคารเรียน จะใช้สีอ่อน ๆ เพราะจะช่วยสร้างบรรยากาศให้ร่มรื่นน่าอยู่

อุณหภูมิ เป็นปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่ง เพราะเป็นสิ่งที่ทำให้สุขสบายทางร่างกาย ถ้าอากาศไม่ถ่ายเท ลมพัดผ่านไม่สะดวก อากาศอบอ้าว จะมีผลต่อสภาพร่างกายของตน ทำให้หงุดหงิด สภาพเช่นนี้ ทำให้ผู้สอนและผู้เรียนไม่มีสมาธิหรือไม่สนใจในการเรียนการสอน

เสียง เสียงที่เกิดจากภายนอกที่รบกวนการเรียนการสอน จนทำให้รู้สึกรำคาญ หงุดหงิด ตึงเครียด กระวนกระวาย เพราะเสียงที่รบกวนเป็นอุปสรรคต่อการสื่อความหมายระหว่างผู้สอนและผู้เรียน การเปล่งเสียงเพื่อแข่งกับเสียงรบกวนต่าง ๆ อาจทำให้เหนื่อยกว่าปกติ นอกจากนั้นยังรบกวนสมาธิในการเรียนการสอนอีกด้วย

จะเห็นได้ว่า ห้องเรียนนั้น จัดได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการเรียนการสอนเป็นอย่างยิ่ง และมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียน เพราะว่าห้องเรียนเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกที่ส่งเสริมการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพ ดังนั้นห้องเรียนควรจะต้องมีความเอื้อต่อการเรียนการสอน คือต้องมีลักษณะแวดล้อมที่ดี

ห้องสมุด ห้องสมุดจัดเป็นแหล่งวิทยาการที่จะช่วยในการส่งเสริมการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น และเป็นศูนย์กลางแห่งการศึกษาค้นคว้า แลกเปลี่ยนความคิด ความรู้ ห้องสมุดเป็นแหล่งให้การศึกษาเพิ่มพูนความรู้ ทั้งผู้สอนและผู้เรียน เป็นสถานที่ซึ่งผู้เรียนจะใช้เวลาหลังจากการศึกษาในห้องเรียน และการสัมมนา กลุ่มเข้าไปศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติม หรือเป็นที่ซึ่ง ผู้เรียน และผู้สอน จะได้เปลี่ยนบรรยากาศความตึงเครียดทางวิชาการในสาขาของตน ดังนั้น ห้องสมุดจึงเป็นหัวใจของการศึกษา โดยห้องสมุดมีบทบาทในการสนองตอบความเป็นเลิศทางวิชาการของสถานศึกษา

สุพัฒน์ ส่องแสงจันทร์ ได้กล่าวว่า^{๓๗}

^{๓๖} จิตร วรุตบางกูร, การวางแผนผังและพัฒนาสถานศึกษา, คณะศึกษาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕๑.

^{๓๗} สุพัฒน์ ส่องแสงจันทร์, บทบาทของคณาจารย์ต่อการพัฒนาทรัพยากรห้องสมุด, วารสารสภาคณาจารย์, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๓), หน้า ๓๔ – ๓๖.

๑. ห้องสมุด คือ สถานที่ฝึกนักปราชญ์ หรือนักวิชาการ เพราะห้องสมุดมีทรัพยากร กว้างขวางและสมบูรณ์ ย่อมเป็นมหาวิทยาลัยสำหรับบุคคลและวิชาไปในตัว

๒. ห้องสมุด เป็นที่เรียนซ่อมเสริม คือไม่มีอาจารย์คนใดที่มีเวลาพอในการติดตาม สอนผู้เรียนที่ล้าหลังแต่ละคนได้ตลอด อุปกรณ์เทปบันทึกภาพอื่น ๆ ในห้องสมุดจะคอยช่วยบุคคล เหล่านี้ให้สามารถเรียนทันคนอื่น

๓. ห้องสมุด เป็นที่แก้ปัญหาบทเรียน เพราะห้องสมุดเป็นที่รวมตำรา บทความต่าง ๆ สื่อต่าง ๆ ในโลกอย่างกว้างขวาง

๔. ห้องสมุด เป็นที่ฝึกทักษะนักวิชาการ เพราะห้องสมุดนับว่าเป็นแหล่งรวม วิทยาการต่าง ๆ ในโลกอย่างกว้างขวาง

จากความหมายดังกล่าวทำให้ห้องสมุด มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมด้านการเรียน การสอนของผู้เรียนอย่างแท้จริง เนื่องจากห้องสมุดอยู่ในฐานะเป็นแหล่งความรู้ ที่จะช่วยสนับสนุน การเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

โสตทัศนูปกรณ์ หมายถึง อุปกรณ์การสอนต่าง ๆ ซึ่งอาจจะเป็นวัสดุ เครื่องมือ เครื่องใช้ หรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่ผู้สอนสามารถนำมาใช้ประกอบการเรียนการสอน เพื่อให้ผู้เรียนเกิด การเรียนรู้ที่ดีที่สุด ดังนั้น โสตทัศนูปกรณ์จึงเป็นสิ่งแวดล้อมทางการเรียนการสอนประเภทหนึ่ง ที่ช่วยให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพสูงขึ้น

๒.๒.๓ ปัจจัยสำคัญของการจัดการเรียนการสอน

การสอนเป็นหน้าที่ของครู ถึงแม้ว่าสังคมจะมีการเปลี่ยนแปลงและมีความ เจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีอย่างมากมาเพียงใดก็ตาม แต่ความสำคัญและความจำเป็นของครู ยังคงมีอยู่ตลอด เนื่องจากครูคือผู้ก่อให้เกิดการเรียนรู้และการพัฒนาโดยรอบด้าน ดังนั้นภารกิจของ ครูคือการสอน โดยมีจุดมุ่งหมายสูงสุดในการที่จะให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ ดังพระราโชวาทของ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร แก่ผู้สำเร็จ การศึกษาจากวิทยาลัยครู ณ อาคารใหม่สวนอัมพร เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๓ ใจความ บางตอนว่า “หน้าที่ของครูนั้นเป็นหน้าที่ที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นการปลูกฝังความรู้ ความคิดและจิตใจให้เยาวชน เพื่อที่จะให้เติบโตเป็นพลเมืองดีและมีประสิทธิภาพของประเทศชาติ ในกาลข้างหน้า ผู้เป็นครูจึงจัดได้ว่า เป็นผู้มียุทธศาสตร์สำคัญในการสร้างสรรค์บัณฑิต อนาคต ของชาติบ้านเมือง”^{๓๕} ครูจึงเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อคุณภาพการศึกษา ซึ่งการจัดการ

^{๓๕} อินดา ศิริวรรณ ,(ผศ.,ดร.), **ความเป็นครู**, ภาควิชาบริหารการศึกษาและกิจการคณะสงฆ์, คณะ ครุศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑, หน้า ๕๕.

เรียนการสอน ครูจะต้องคำนึงถึงความต้องการ และ แรงจูงใจ ที่จะทำให้ผู้เรียนได้พัฒนาศักยภาพในด้านต่าง ๆ คือ ได้รู้จักคิด วิเคราะห์ มีส่วนร่วม และรู้จักแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ดังนั้นครูจึงเป็นองค์ประกอบหลักที่จะต้องมียุทธศาสตร์ความรู้ ความสามารถ และเข้าใจในระบบการเรียนการสอนเป็นอย่างดี

ดังนั้นบทบาทของครูในการเรียนการสอนทุกครั้ง คือ การวางแผนการจัดกิจกรรมตามจุดประสงค์ที่กำหนด ครูจะต้องวิเคราะห์จุดประสงค์การเรียนรู้เพื่อให้ได้สาระสำคัญและเนื้อหาข้อความรู้ อันจะนำไปสู่การออกแบบกิจกรรมที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยบทบาทในส่วนนี้ครูจะทำหน้าที่คล้ายผู้จัดการที่กำหนดบทบาทในการเรียนรู้ และความรับผิดชอบผู้เรียน ให้เขาได้ทำกิจกรรมตามความต้องการ ความสามารถและความสนใจของแต่ละคน เพื่อให้บรรลุจุดประสงค์ของการเรียนรู้ที่กำหนด การเตรียมสื่อ วัสดุอุปกรณ์ เพื่อออกแบบหรือกำหนดกิจกรรมการเรียนการสอนครูจะต้องพิจารณาและกำหนดว่า จะใช้สื่อ วัสดุอุปกรณ์ เอกสาร หนังสือ หรือข้อมูลจากแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ รวมถึงห้องเรียนหรือสถานที่ใดบ้างในการจัดกิจกรรม เพื่อให้การเรียนรู้ดังกล่าวบรรลุผลแล้วจัดเตรียมให้พร้อม บทบาทของครูตรงนี้จึงเป็นผู้อำนวยความสะดวกเพื่อให้การเรียนรู้บรรลุผล การเตรียมการวัดและการประเมินผล บทบาทในด้านการเตรียมการอีกประการด้วย บทบาทด้านการดำเนินการสอน เป็นบทบาทขณะผู้เรียนดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอน ประกอบด้วยการเป็นผู้ช่วยเหลือให้คำแนะนำปรึกษา (Helper and Advisor) คอยให้คำตอบเมื่อผู้เรียนต้องการความช่วยเหลือ เช่น ให้ข้อมูลหรือความรู้ในเวลาเรียน เพื่อให้การเรียนรู้นั้นมีประสิทธิภาพมากขึ้น เป็นผู้สนับสนุนและเสริมแรง (Supporter and Encourager) ช่วยสนับสนุนหรือกระตุ้นให้ผู้เรียนสนใจเข้าร่วมกิจกรรมหรือลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง รวมทั้งให้การเสริมแรงตามความเหมาะสม การเป็นผู้มีส่วนร่วมในกิจกรรม (Active Participant) โดยมีส่วนร่วมขณะผู้เรียนปฏิบัติกิจกรรม ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับกระบวนการและผลการเรียนรู้ของผู้เรียนและอาจให้ข้อมูลเนื้อหา ความรู้เพิ่มเติมแก่ผู้เรียนตามความเหมาะสม การเป็นผู้ติดตามตรวจสอบ ตรวจสอบผลการทำงานตามกิจกรรมของผู้เรียน เพื่อให้ถูกต้องชัดเจนและสมบูรณ์ สังเกตและบันทึกพฤติกรรมและกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนรวมทั้งประเด็นสำคัญ ๆ ที่มีผลต่อการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นขณะดำเนินกิจกรรม การเป็นผู้ให้ข้อมูลป้อนกลับ ให้ข้อมูลป้อนกลับแก่ผู้เรียนเกี่ยวกับพฤติกรรมและกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน และให้ข้อเสนอแนะแก่ผู้เรียนตามความเหมาะสม การเป็นผู้สร้างเสริมบรรยากาศที่อบอุ่นเป็นมิตร โดยการสนับสนุนเสริมแรงและกระตุ้นให้ผู้เรียนได้เข้าร่วมทำงานกับกลุ่ม แสดงความคิดเห็นอย่างเปิดเผย ยอมรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน อภิปราย แสดงความเห็นด้วยท่วงทีนุ่มนวล ให้เกียรติและเป็นมิตร โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เป้าหมายของกลุ่มบรรลุความสำเร็จ

ยนต์ ชุ่มจิต ได้อธิบายความหมายของคำว่า “TEACHERS” แต่ละตัวว่า^{๔๐}

“T” ให้แทนคำว่า Teaching “การสอน” ซึ่งอธิบายถึงการอบรมสั่งสอนศิษย์ให้มีความรู้ ความสามารถในการทั้งหลายทั้งปวง ซึ่งถือว่าเป็นงานหลักของครูทุกคนทุกระดับชั้นที่สอน ตามระเบียบคุรุสภาว่าด้วยจรรยาบรรณและวินัยตามระเบียบประเพณีของครู พ.ศ. ๒๕๒๖ ข้อ ๓ กำหนดไว้ว่า “ครูต้องตั้งใจสั่งสอนศิษย์และปฏิบัติหน้าที่ของตนให้เกิดผลดีด้วยเอาใจใส่ อุทิศเวลาของตนให้แก่ศิษย์จะละทิ้งหรือทอดทิ้งหน้าที่การงานมิได้” และในข้อ ๖ ได้กำหนดไว้ว่า “ครูต้องถ่ายทอดวิชาความรู้โดยไม่บิดเบือนและปิดบังอำพรางไม่นำหรือยอมให้นำผลงานทางวิชาการของตนเองไปใช้ในทางที่ทุจริต หรือเป็นภัยต่อมนุษยชาติ” จากข้อกำหนดดังกล่าว จะเห็นว่าหน้าที่ของครูที่สำคัญคือการอบรมสั่งสอนศิษย์ การถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่ศิษย์ และที่สำคัญคือจะละทิ้งหรือทอดทิ้งไม่ได้ เพราะถ้าหากครูละทิ้งการสอนก็คือครูละทิ้งหน้าที่ของครูซึ่งการกระทำเช่นนั้นจะมีผลต่อการเจริญเติบโตทางความคิดและสติปัญญาของศิษย์เป็นอย่างมาก กล่าวคือ ศิษย์ของครูจะไม่ได้รับการพัฒนา ความคิด ความรู้ และสติปัญญา หรือได้รับบ้างแต่ก็ไม่เจริญเติบโตเท่าที่ควร ดังนั้นครูทุกคนควรตระหนักในการสอนเป็นอันดับแรก โดยถือว่าหัวใจของความเป็นครูคือการอบรมสั่งสอนศิษย์ให้เป็นคนดีมีความรู้ในวิทยาการทั้งปวง ซึ่งการที่ครูจะปฏิบัติหน้าที่ในการสอนของครูได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์นั้น ซึ่งสำคัญที่ครูต้องเพิ่มสมรรถภาพในการสอนแก่ตนเอง

“E” หมายถึง Ethics คือ “จริยธรรม” หมายถึง หน้าที่ในการอบรมจริยธรรมให้แก่เด็กเรียนซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่หลักอีกประการหนึ่งนอกจากการสั่งสอนในด้านวิชาการความรู้ นอกจากนี้ครูทุกคนจะต้องประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นผู้มีจริยธรรมอันเหมาะสมอีกด้วย เพราะพฤติกรรมอันเหมาะสมที่ครูได้แสดงออกจะเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการปลูกฝังศรัทธาให้ศิษย์ได้ปฏิบัติตาม

“A” หมายถึง Academic คือ “วิชาการ” หมายถึงครูต้องมีความรับผิดชอบในวิชาการอยู่เสมอ กล่าวคือครูต้องเป็นนักวิชาการอยู่ตลอดเวลา เพราะอาชีพของครูต้องใช้ความรู้เป็นเครื่องมือในการประกอบอาชีพ ดังนั้นครูทุกคนต้องศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เป็นประจำ หากไม่กระทำเช่นนั้นจะทำให้ความรู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมานั้นล้าสมัย ไม่ทันกับการเปลี่ยนแปลงทางวิชาการใหม่ ๆ ซึ่งมีอยู่มากมายในปัจจุบัน

^{๔๐} ยนต์ ชุ่มจิต, ความเป็นครู, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๑), หน้า ๔๕ – ๕๕.

“C” หมายถึง Cultural Heritage คือ “การสืบทอดวัฒนธรรม” หมายถึง ครูต้องมีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งให้ตกทอดไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง หรือรุ่นต่อ ๆ ไป ซึ่งมีวิธีการที่ครูจะกระทำได้ ๒ แนวด้วยกันคือ

๑. การปฏิบัติตามวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามอย่างถูกต้องเป็นประจำ กล่าวคือ ครูทุกคนจะต้องศึกษาให้เข้าใจในขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมอันดีงามของชาติอย่างถ่องแท้เสียก่อน ต่อจากนั้นจึงปฏิบัติตามให้ถูกต้องและเหมาะสม เพื่อให้ศิษย์และประชาชนทั่วไปยึดถือเป็นแบบอย่าง เช่น

- ๑.๑ การแต่งกายให้เหมาะสมตามโอกาสต่าง ๆ
- ๑.๒ การแสดงความเคารพและกิริยามารยาทแบบไทย ๆ
- ๑.๓ การจัดการมงคลสมรส

๒. การอบรมสั่งสอนนักเรียนให้เข้าใจในวัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามของไทยอย่างถูกต้อง และในขณะเดียวกันก็ต้องกระตุ้นส่งเสริมให้นักเรียนได้ประพฤติปฏิบัติตามให้ถูกต้องตามแบบฉบับอันดีงาม ที่บรรพบุรุษได้ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา

“H” หมายถึง Human Relationship คือ “มนุษย์สัมพันธ์” หมายถึง การมีมนุษยสัมพันธ์อันดีของครูต่อบุคคลทั่ว ๆ ไป เพราะการมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี จะช่วยให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ของครูได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ การมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีของครูยังช่วยทำให้สถาบันศึกษาที่ครูปฏิบัติงานอยู่มีความเจริญก้าวหน้า อย่างรวดเร็วอีกด้วย ดังนั้นครูทุกคนจึงควรถือเป็นหน้าที่ และความรับผิดชอบอีกประการหนึ่งที่ต้องคอยผูกมิตรไมตรีอันดีระหว่างบุคคลต่าง ๆ ที่ครูมีส่วนเกี่ยวข้องด้วย มนุษย์สัมพันธ์ระหว่างครูกับบุคคลต่าง ๆ อาจจำแนกได้ดังนี้

ครูกับนักเรียน

ครูกับนักเรียนนับว่าเป็นบุคคลที่มีความใกล้ชิดกันมากที่สุด จนกระทั่งในอดีตยกย่องให้ครูเป็นบิดาคนที่สองของศิษย์ ผู้ปกครองเมื่อส่งบุตรหลานเข้าโรงเรียนก็ฝากความหวังไว้กับครู กล่าวคือ มอบภาระต่าง ๆ ในการอบรมดูแล ลูกหลานของตนให้แก่ครู ดังนั้น ครูจึงควรปฏิบัติหน้าที่ของครูให้สมบูรณ์ที่สุด และควรสร้างมนุษยสัมพันธ์อันดีระหว่างครูและศิษย์ให้แน่นแฟ้นให้ศิษย์มีความรู้สึกพึงใจตลอดไป วิธีการที่ครูควรทำต่อศิษย์ เช่น

๑. สอนศิษย์ให้เกิดความสามารถในการเรียนรู้ในวิชาการต่าง ๆ ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้
๒. สอนให้ผู้เรียนหรือศิษย์ของตนมีความสุขเพลิดเพลินกับการเล่าเรียน ไม่เกิดความเบื่อหน่ายอยากจะเรียนอยู่เสมอ

๓. อบรมดูแลความประพฤติของศิษย์ให้อยู่ในระเบียบวินัย หรือกรอบของ
คุณธรรม ไม่ปล่อยย้ให้ศิษย์ประพฤติชั่วด้วยประการทั้งปวง
๔. ดูแลความทุกข์ สุขอยู่เสมอ
๕. เป็นที่ปรึกษาหารือ ช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้แก่ศิษย์

ครูกับครู

ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับครูนับว่ามีความสำคัญมากที่สุดต่อการพัฒนาวิชาชีพครู เพราะครูกับครูที่ทำงานสอนอยู่สถานศึกษาเดียวกันเปรียบเสมือนบุคคลที่เป็นสมาชิกในครอบครัวเดียวกัน หากสมาชิกในครอบครัวเดียวกันมีความสามัคคีเป็นอันดี นอกจากจะทำให้การสั่งสอนนักเรียนเป็นไปอย่างมีคุณภาพแล้ว ยังช่วยให้การปฏิบัติงานในด้านต่าง ๆ นอกเหนือจากการสอนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพด้วย วิธีที่ครูควรปฏิบัติต่อครู เพื่อสร้างมนุษยสัมพันธ์ต่อกัน เช่น

๑. ร่วมมือกันในการอบรมสั่งสอนศิษย์ให้เป็นพลเมืองดีของชาติอย่างสม่ำเสมอ
๒. ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในทางด้านวิชาการ เช่น การแนะนำการสอน, แนะนำเอกสาร หรือแหล่งวิทยาการต่าง ๆ
๓. ช่วยเหลืองานส่วนตัวซึ่งกันและกันเท่าที่โอกาสจะอำนวย
๔. ทำหน้าที่แทนกันเมื่อคราวจำเป็น
๕. ให้กำลังใจในการทำงานซึ่งกันและกัน ซึ่งอาจจะแสดงออกในรูปของวาจา หรือการกระทำก็ได้
๖. กระทำตนให้เป็นผู้มีความอ่อนน้อมต่อกันเสมอไม่แสดงตนเหนือกว่าคนอื่น

ครูกับผู้ปกครอง

ผู้ปกครองนักเรียนเป็นบุคคลอีกกลุ่มที่นับว่ามีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาการศึกษาเล่าเรียนของศิษย์และความก้าวหน้าของสถานศึกษา โรงเรียนใดที่สามารถทำให้กลุ่มผู้ปกครองนักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมในโรงเรียนเป็นประจำ โรงเรียนนั้นจะสามารถพัฒนาได้อย่างรวดเร็ว ทั้งด้านคุณภาพการเรียนของนักเรียนและการพัฒนาสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและสังคมรอบ ๆ โรงเรียน วิธีการสร้างมนุษยสัมพันธ์กับผู้ปกครองนักเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น

๑. แจ้งผลการเรียนหรือความเจริญก้าวหน้าของศิษย์ ให้ผู้ปกครองนักเรียนทราบเป็นระยะ ๆ
๒. ติดต่อผู้ปกครองเพื่อช่วยแก้ปัญหาของศิษย์ในกรณีที่ศิษย์มีปัญหาทางการเรียนและความประพฤติ หรืออื่น ๆ
๓. หาเวลาเยี่ยมเยียนผู้ปกครองเมื่อมีโอกาสนั้นเหมาะสม เช่น เมื่อได้ข่าวการเจ็บป่วย หรือสมาชิกในครอบครัวถึงแก่กรรม เป็นต้น

๔. เชิญผู้ปกครองร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน เช่นการแข่งขันกีฬาประจำปี งานแจกประกาศนียบัตร หรืองานชุมนุมศิษย์เก่า เป็นต้น
๕. เมื่อได้รับเชิญไปร่วมงานของผู้ปกครอง เช่น งานอุปสมบท เป็นต้น ต้องพยายามหาเวลาไปให้ได้
๖. ควรร่วมมือกันทำกิจกรรมเพื่อส่งเสริมความรู้และอาชีพให้ผู้ปกครองและประชาชนในท้องถิ่นบ้าง
๗. เมื่อชุมชนได้ร่วมมือกันจัดงานต่าง ๆ เช่น งานประจำปีของวัด หรือ งานเทศกาลต่าง ๆ ครูควรให้ความร่วมมืออย่างสม่ำเสมอ
๘. ครูควรแจ้งข่าวสารต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อผู้ปกครอง โดยให้ผู้ปกครองได้ทราบเป็นระยะ ๆ ซึ่งอาจจะส่งข่าวสารทางโรงเรียน หรือการติดประกาศ

“E” หมายถึง Evaluation หมายถึง “การประเมินผล” การเรียนการสอนนักเรียนซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบที่สำคัญยิ่งอีกประการหนึ่งของครูเพราะการประเมินผลการเรียนการสอนเป็นการวัดความเจริญก้าวหน้าของศิษย์ในด้านต่าง ๆ หากครูสอนแล้วไม่มีการประเมินผลหรือวัดผลครูก็จะไม่ทราบได้ว่าศิษย์มีความเจริญก้าวหน้าในด้านใดมากน้อยเพียงใด ดังนั้น ครูจึงควรระลึกอยู่เสมอว่า ณ ที่ใดมีการสอน ที่นั้นจะต้องมีการสอบ สำหรับการประเมินผล การเรียนการสอนของนักเรียนนั้น อาจใช้วิธีต่าง ๆ ได้หลายวิธี เช่น

๑. การสังเกต คือการสังเกตพฤติกรรมการทำงาน การร่วมกิจกรรมกลุ่มหรือความตั้งใจในการศึกษา เป็นต้น
๒. การสัมภาษณ์ คือ การซักถามเพื่อต้องการทราบความเจริญก้าวหน้าทางด้านการเรียนของนักเรียน ซึ่งอาจจะเป็นการสัมภาษณ์ในเนื้อหาวิชาการที่เรียนวิธีการเรียน
๓. การทดสอบ คือการทดสอบความรู้ในวิชาการที่เรียน อาจจะเป็นการทดสอบได้ทั้งทางภาคทฤษฎี หรือภาคปฏิบัติก็ได้ และจะให้ได้ผลควรมีการทดสอบทั้ง ๒ ประเภทในทุก ๆ สาขาวิชา
๔. การจัดอันดับคุณภาพ คือ การนำเอาผลงานของนักเรียนแต่ละคนในกลุ่มมาเปรียบเทียบ แล้วประเมินคุณภาพของนักเรียนแต่ละคนว่าควรอยู่ในระดับใด
๕. การใช้แบบสอบถามและแบบสำรวจ คือการสำรวจตรวจสอบคุณภาพการเรียนการสอน ทั้งครู และนักเรียน
๖. การบันทึกย่อ และระเบียบวินัย สะสม เป็นวิธีที่ครูจดบันทึกพฤติกรรมความเจริญก้าวหน้าของนักเรียนแต่ละคนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

๗. การศึกษาเป็นรายบุคคล คือ เป็นวิธีการที่นิยมใช้กับนักเรียนที่มีปัญหาเป็นรายบุคคล
๘. การใช้วิธีสังคมมิติ เป็นวิธีการที่นิยมใช้เพื่อให้สมาชิกในกลุ่ม ได้ประเมินสมาชิกในกลุ่มเดียวกัน เพื่อตรวจสอบว่าสมาชิกคนใดในกลุ่มได้คะแนนสูงสุด ในด้านใดบ้าง
๙. การให้ปฏิบัติและนำไปใช้ เป็นวิธีการที่ครูต้องการพัฒนาการทางด้านการทักษะ หรือการปฏิบัติงานของนักเรียนหลังจากที่ได้แนะนำวิธีการปฏิบัติแล้ว

“R” หมายถึง Research คือ “การวิจัย” หมายถึง ครูต้องเป็นนักแก้ปัญหา เพราะการวิจัยเป็นวิธีการแก้ปัญหาและการศึกษาหาความจริง ความรู้ที่เชื่อถือได้โดยวิธีการวิจัยของครู อาจมีความหมายเพียงแค่นำสาเหตุต่าง ๆ ที่นักเรียนมีปัญหามาจนถึงการวิจัยอย่างมีระบบในขั้นสูงก็ได้ สาเหตุที่ครูต้องรับผิดชอบในด้านนี้ก็เพราะในทุกวิชาต้องพบกับปัญหาต่าง ๆ อยู่เสมอ เช่น ปัญหาเด็กไม่ทำการบ้าน เด็กหนีโรงเรียน เป็นต้น ซึ่งพฤติกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ ถ้าครูสามารถแก้ไขปัญหาก็จะทำให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพมากขึ้น

การที่ครูจะแก้ไขปัญหการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ครูจะต้องทราบถึงสาเหตุที่แท้จริงของปัญหานั้น โดยอาศัยการวิจัยเข้ามาช่วย ด้วยเหตุนี้ หน้าที่ครูในด้านการค้นคว้าวิจัยจึงเป็นงานที่ครูจะหลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น ครูจึงควรศึกษากระบวนการวิจัยให้มีความรู้ ความเข้าใจด้วย และขั้นตอนในการวิจัยที่สำคัญคือ

๑. การตั้งปัญหา
๒. การตั้งสมมติฐานเพื่อแก้ปัญหา
๓. การรวบรวมข้อมูล
๔. การวิเคราะห์ข้อมูล
๕. สรุปผล

“S” หมายถึง Service คือ “การให้บริการ” หมายถึงครูจะต้องให้บริการแก่สังคม หรือบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม โดย

๑. บริการให้ความรู้ทั่วไป แก่นักเรียน ผู้ปกครอง ประชาชนในท้องถิ่น
๒. บริการให้ความรู้และสุขภาพอนามัย โดยเป็นผู้ให้ความรู้หรือเป็นผู้ประสานงานเพื่อดำเนินการให้ความรู้แก่ประชาชน
๓. บริการด้านอาชีพ เช่น ร่วมมือกับหน่วยงานอื่น ๆ เพื่อจัดฝึกอบรมอาชีพระยะสั้นให้ประชาชนในท้องถิ่น
๔. บริการให้คำปรึกษาทางการศึกษาหรือการอาชีพ

๕. บริการด้านแรงงาน

๖. บริการด้านอาคารสถานที่แก่ผู้ปกครองนักเรียนที่มาขอใช้อาคารสถานที่ในโรงเรียนด้วยความเต็มใจ

๒.๒.๔ จุดประสงค์การเรียนการสอน

จุดประสงค์ของการเรียนการสอนเป็นจุดหมายปลายทางของการเรียนการสอนที่ได้แนวทางมาจากความคิดรวบยอดการเรียนการสอน เป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอนและการวัดผลการสอน จุดประสงค์การเรียนการสอนย่อมแสดงว่า นักเรียนเกิดการเรียนรู้ แบ่งได้เป็น ๒ ระดับคือ

๑. จุดประสงค์ทั่วไป เป็นจุดประสงค์ที่มีความหมายกว้างไม่เฉพาะเจาะจง และเป็นจุดประสงค์ที่ตั้งขึ้นเพื่อแสดงให้เห็นอย่างชัดเจน เช่น เพื่อให้มีนิสัยใฝ่หาความรู้ เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจ และเห็นคุณค่าในวัฒนธรรมไทย ฯลฯ

๒. จุดประสงค์เฉพาะ เป็นจุดประสงค์ที่มีเฉพาะเจาะจง และเป็นจุดที่ตั้งขึ้นเพื่อแสดงให้เห็นชัดเจน เช่น นักเรียนสามารถเขียนแผนภูมิแท่งได้ เป็นต้น จุดประสงค์เฉพาะจะชี้ให้เห็นสิ่งที่ต้องการจากการศึกษาอย่างชัดเจน

นอกจากนี้จุดประสงค์นั้นยังสามารถจำแนกออกได้ตามลักษณะการเรียนรู้ได้ ๓ ด้านคือ

๑. ด้านพุทธิพิสัย (Cognitive Domain) หรือด้านสติปัญญา หรือด้านความรู้ และการคิดประกอบด้วยความรู้ความจำเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ การนำเอาสิ่งที่เป็นความรู้ความจำไปทำความเข้าใจ นำไปใช้ การใช้ความคิด วิเคราะห์ สังเคราะห์ และประเมินค่า

๒. ด้านจิตพิสัย (Effective Domain) หรือด้านอารมณ์ จิตใจ ความสนใจ เจตคติ ค่านิยม และคุณธรรม เช่น การรับรู้ การตอบสนอง และการสร้างคุณค่าในเรื่องที่ตนรับรู้ นั่นแล้ว นำเอาสิ่งมีคุณค่านั้นมาจัดระบบและสร้างเป็นลักษณะนิสัย

๓. ด้านทักษะพิสัย (Psychomotor Domain) หรือด้านทักษะทางกาย หรือด้านการปฏิบัติ ประกอบด้วยทักษะการเคลื่อนไหว และการใช้อวัยวะต่าง ๆ ของร่างกาย เช่น การเลียนแบบ การทำตามคำบอก การทำอย่างถูกต้องเหมาะสม การทำได้ถูกต้องหลายรูปแบบ การทำได้อย่างเป็นธรรมชาติ

๒.๒.๕ ลักษณะของกระบวนการเรียนการสอน

กระบวนการจัดการเรียนการสอนที่สามารถพัฒนานักเรียนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์อย่างครบถ้วน รอบด้านนั้น ครูต้องเป็นกัลยาณมิตร รักเมตตา เอาใจใส่ต่อนักเรียนทุกคน ดำเนินการจัดการเรียนการสอนอย่างมีระบบ เป็นขั้นตอน โดยต้องมีการวางแผนการสอนที่นำ

ข้อมูลทั้งจากหลักสูตร ความต้องการของนักเรียนและท้องถิ่น มาใช้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ยึดนักเรียนเป็นศูนย์กลาง โดยเน้นให้นักเรียนได้ฝึกคิด ปฏิบัติจริง แสวงหาความรู้และการเรียนรู้ร่วมกัน ครูจัดการเรียนการสอนให้เชื่อมโยงกับสภาพชุมชนและสิ่งแวดล้อม ปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมและลักษณะที่พึงประสงค์ การจัดการเรียนการสอน จัดสิ่งแวดล้อม และบรรยากาศให้นักเรียนเกิดความสุข ความสำเร็จและได้พัฒนาเต็มศักยภาพ ใช้สื่อการเรียนการสอนที่หลากหลาย และประเมินผลการเรียนรู้ทุกด้านอย่างต่อเนื่องด้วยเครื่องมือที่เหมาะสม^{๔๑}

ซึ่งลักษณะของกระบวนการเรียนการสอนนั้นจะเกิดขึ้นได้ใน ๓ ระดับคือ^{๔๒}

๑. **ระดับผู้เรียน** เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการกำหนดจุดมุ่งหมาย กิจกรรม และวิธีการเรียนรู้ ได้คิดเองปฏิบัติเอง ได้เรียนรู้ด้วยตนเอง รวมทั้งร่วมประเมินผลการพัฒนาการเรียนรู้ตามศักยภาพ ความต้องการ ความสนใจ และความถนัดของแต่ละคน

๒. ระดับห้องเรียน

๒.๑ ผู้เรียน

๑. ได้คิดเอง ทำเอง ปฏิบัติเอง และสร้างความรู้ด้วยตนเองในเรื่องที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิต จากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย

๒. มีส่วนร่วมในการกำหนดจุดมุ่งหมาย กิจกรรมและวิธีการเรียนรู้ สามารถเรียนรู้ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข

๓. มีส่วนร่วมในการประเมินผลการพัฒนาการเรียนรู้

๒.๒ ครู เป็นผู้วางแผนขั้นต้น ทั้งเนื้อหาและวิธีการแก่ผู้เรียน จัดบรรยากาศให้เอื้อต่อการเรียนรู้ และช่วยชี้แนะแนวทางการแสวงหาความรู้ที่ถูกต้องในแก่ผู้เรียนเป็นรายบุคคล

๓. **ระดับนอกเหนือผู้เรียน**เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้ปกครองและชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผนการเรียนการสอน โดยคำนึงถึงศักยภาพและความต้องการของผู้เรียน ให้ผู้เรียนมีโอกาสได้เรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย สอดคล้องกับการดำรงชีวิตในครอบครัว ชุมชน และท้องถิ่น รวมทั้งเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนการสอนทุกขั้นตอน

^{๔๑} สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, *มาตรฐานโรงเรียน พุทธศักราช ๒๕๔๑* สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ,(กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๑), หน้า ๔๒.

^{๔๒} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, *การปฏิรูปการเรียนรู้ ผู้เรียนสำคัญที่สุด*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๓), หน้า ๔๒.

สรุปได้ว่า ไม่ว่าจะเป็นระดับผู้เรียน ระดับห้องเรียน และระดับนอกเหนือห้องเรียน จำเป็นที่ผู้สอนจะต้องตระหนักและนำแนวคิด เทคนิควิธีการ หลักการ กระบวนการ ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการจัดการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับผู้เรียน

๒.๒.๖ การจัดกระบวนการเรียนการสอน

ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ได้กำหนดเรื่องการจัดกระบวนการเรียนการสอนหรือกระบวนการเรียนรู้ในมาตรา ๒๔ มีสาระสำคัญ ๖ ประการดังนี้^{๔๓}

๑. จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล หากครูให้ความสำคัญแก่ผู้เรียน เข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคล จิตวิทยาการเรียนรู้และจิตวิทยาพัฒนาการ ครูก็จะสามารถปฏิบัติได้โดยพิจารณาความเหมาะสมเป็นรายวิชา รายกิจกรรม ว่าวิชาใด กิจกรรมใด สามารถจะมอบหมายแก่ผู้เรียนเป็นรายบุคคลตามความสนใจหรือความถนัด การทำเช่นนี้จะทำให้ผู้เรียนประสบผลสำเร็จในการทำกิจกรรม มีกำลังใจและมั่นใจที่จะเรียนรู้ต่อไป

๒. ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา ในการฝึกทักษะซึ่งประกอบด้วยการฝึกหัดและฝึกฝนทักษะที่ต้องฝึก ได้แก่

๒.๑ กระบวนการคิด เช่น การฝึกคิดอย่างเสรี คิดวิเคราะห์ คิดสังเคราะห์ คิดหาความสัมพันธ์เชื่อมโยง คิดริเริ่มสร้างสรรค์ คิดสร้างทางเลือก คิดตัดสินใจ และคิดแก้ปัญหาได้

๒.๒ การจัดการ เช่น การวางแผน การทำโครงการ การบันทึก การประมวลผล การประสานและร่วมมือปฏิบัติการ การสรุปผล การรายงานผล การปรับปรุงแก้ไข

๒.๓ การเผชิญสถานการณ์ เช่น การรับรู้สถานการณ์ การวิเคราะห์สถานการณ์ การควบคุมอารมณ์ของตน การควบคุมสถานการณ์โดยใช้ข้อมูล เหตุผลและความรู้มาประกอบการคิดและตัดสินใจเผชิญและแก้ไขสถานการณ์ได้อย่างรู้เท่าทัน

๓. จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติ ให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งในข้อนี้เน้นการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง ซึ่งเชื่อมโยงและสืบต่อเนื่องจากการฝึกทักษะในหัวข้อที่ผ่านมา การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริงมีหลายวิธี เช่น การอ่าน การพูด การร้องเพลง การเขียน การวาดภาพ การค้นคว้าเอกสาร การศึกษานอกสถานที่ การสัมภาษณ์ การสังเกตและการบันทึกการสังเกตและการวิเคราะห์ การทดลอง

^{๔๓} สำนักงานปฏิรูปการศึกษา, รายงานปฏิรูปการศึกษาต่อประชาชน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานปฏิรูปการศึกษา, ๒๕๔๔), หน้า ๓๖ – ๓๘.

การสาธิต การแสดงบทบาทสมมติ การแสดงละคร การจัดนิทรรศการ การทำโครงการ การทำเพิ่ม สะสมงาน การปฏิบัติงาน ฯลฯ และการปฏิบัติกิจกรรมใด ๆ ก็ตามต้องเน้นการคิดเป็น ทำได้ ทำเป็น และสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ รักการอ่านและใฝ่เรียนอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในขณะ ที่เรียนเพื่อให้สอบได้หรือสอบผ่านเท่านั้น

๔. การจัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่าง ได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรมค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ใน ทุกวิชา ความหมายข้อนี้คือการบูรณาการจุดมุ่งหมายและเนื้อหาตามความเหมาะสม หมายความว่า ในแต่ละกิจกรรมหรือแต่ละคาบเวลาต้องมีเนื้อหาวิชาและจุดมุ่งหมายหลัก และมีการผสมผสาน วิชาอื่นเป็นองค์ประกอบโดยเฉพาะด้านคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยม สามารถนำมาบูรณาการเข้า ไปในเนื้อหาและกิจกรรมวิชาอื่น ๆ ได้

๕. ส่งเสริมให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียน และอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ สามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อและแหล่งวิทยาการประเภทต่าง ๆ ความในข้อนี้ หมายถึงสถานศึกษาและครูต้องจัดสิ่งแวดล้อม ปัจจัยและบรรยากาศให้เอื้อต่อการเรียนรู้ เช่น มีความ สงบ สะอาด ร่มรื่น ร่มเย็น มีที่กันแดดกันฝน มีน้ำดื่ม มีห้องน้ำเพียงพอและสะอาด มีหนังสือ, สื่อ, อุปกรณ์, วัสดุฝึกงาน, มีบรรยากาศของกัลยาณมิตร และการแสวงหาความรู้ในลักษณะการวิจัย

๖. จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับ บิดามารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพอันจะส่ง ให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนา

นอกจากนี้ ในมาตรา ๒๕ และ ๒๘ ของกฎหมายการศึกษาแห่งชาติดังกำหนดให้รัฐ ต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ เช่น ห้องสมุด สาธารณะ พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนพฤกษศาสตร์ สวนสาธารณะ อุทยานวิทยาศาสตร์ ศูนย์เยาวชน ศูนย์กีฬา ฯลฯ อย่างเพียงพอและมีประสิทธิภาพ รวมทั้งส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน บุคคล องค์กร และสถาบันทางสังคม โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นภายในชุมชน

ชัยยงค์ พรหมวงศ์ กล่าวว่า การวางแผนการสอนเป็นส่วนหนึ่งของระบบการเรียน การสอน เป็นการเตรียมการล่วงหน้าก่อนการสอนโดยใช้ข้อมูลต่าง ๆ ที่รวบรวมได้จากการ ดำเนินงานตามระบบการสอน^{๔๔}

^{๔๔} ชัยยงค์ พรหมวงศ์, กระบวนการสื่อสารการเรียนการสอน, (นนทบุรี : ชวนพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๘๖.

สันต์ ธรรมบำรุง กล่าวถึงหลัก ๑๐ ประการ ในการจัดกระบวนการเรียนการสอนไว้
ดังนี้^{๔๕}

๑. การเตรียมตัวนักเรียนก่อนสอน (Pre-learning preparation) นักเรียนต้องมี
พฤติกรรมขั้นพื้นฐานที่จำเป็นก่อนที่จะเรียนสิ่งใหม่ ๆ เช่น

- ๑.๑ พฤติกรรมการเรียนรู้เดิม จะช่วยส่งเสริมหรือถ่วงการเรียนรู้เรื่องใหม่
- ๑.๒ ให้นักเรียนรู้เรื่องคร่าว ๆ ตอนต้นของบทเรียนใหม่
- ๑.๓ ให้นักเรียนทราบเป้าหมายของบทเรียนใหม่

๒. การจูงใจ (Motivation)

- ๒.๑ ให้เห็นคุณค่าของการมีความสามารถ มีความรู้ในบทเรียนใหม่ อาจให้
นักเรียนได้มีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายด้วยก็ได้
- ๒.๒ เลือกเนื้อหาวิชาที่นักเรียนสนใจ หรือให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการเลือก
- ๒.๓ ทำให้ภารกิจในการเรียนเป็นสิ่งขั้วๆ ขณะเดียวกันนักเรียนเกิดความ
มั่นใจ ว่าตนสามารถทำได้
- ๒.๔ ชักจูงให้นักเรียนมีเจตคติที่ดีต่อสิ่งที่เรียน

๓. การให้แบบอย่างหรือให้เห็นผลงานที่ต้องการให้นักเรียนทำเมื่อจบบทเรียน
(Providing a model of terminal performance)

- ๓.๑ ให้เห็นตัวอย่างที่จะให้นักเรียนปฏิบัติ เมื่อเรียนจบบทเรียน
- ๓.๒ การเลียนแบบเป็นวิธีหนึ่งที่ได้ผลมาก ในการที่เราจะได้
แนวความคิดใหม่

๔. การให้นักเรียนมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในการเรียน

- ๔.๑ เริ่มต้นบทเรียนจากการฟัง หรือสังเกตผู้อื่นทำกิจกรรม แต่สิ่งที่นักเรียน
จะเกิดการเรียนรู้ต่อเมื่อกระทำกิจกรรมเอง
- ๔.๒ การฟังและการอ่านจะบังเกิดผลดี เมื่อครูใช้คำถามให้นักเรียนตอบ
นักเรียนสามารถทบทวนที่อ่านได้ ไม่ต้องดูตำรา
- ๔.๓ การรู้และการตอบสนอง จะต้องสัมพันธ์กับเป้าหมายที่กำหนดไว้

๕. การแนะแนวทางนักเรียน (Guidance)

- ๕.๑ การแนะแนวทาง ชี้ให้เห็นช่องทางที่จะทำได้สำเร็จแก่นักเรียน
- ๕.๒ พยายามลดสิ่งที่จะช่วยที่ละเล็กละน้อย จนผู้เรียน เรียนหรือทำเองได้

^{๔๕} สันต์ ธรรมบำรุง, การสอนสังคมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : กรมการฝึกหัดครู, ๒๕๔๓),
หน้า ๕๖ – ๖๐.

๖. การฝึกฝน ฝึกหัด (Practice)

- ๖.๑ ส่งเสริมให้นักเรียนฝึกฝน ทำแบบฝึกหัดบ่อย ๆ จนเกิดพฤติกรรมการเรียนรู้ใหม่
- ๖.๒ การรักษาความรู้ ทักษะเดิมของผู้เรียน จำเป็นต้องให้มีโอกาสฝึกใช้บ้าง จึงจะรักษาให้คงรูปอยู่ได้
- ๖.๓ การฝึกซ้ำ ๆ อย่างที่เรียกว่า Over Learning จะช่วยทรงความรู้ และ ทักษะเดิมได้ดี
- ๖.๔ การฝึกหลังจากได้เกิดการเรียนรู้ขึ้นแรกเป็นระยะ ถือว่าเป็นการฝึกที่ได้ผล
- ๖.๕ การฝึกฝนที่จะได้ผลขึ้นอยู่กับลักษณะพฤติกรรมนั้นว่า มีส่วนคล้ายกับ พฤติกรรมที่จะให้ผู้เรียน ได้มีพฤติกรรมที่ประสงค์ เมื่อจบบทเรียนนั้น ๆ

๗. การรู้ผลของตนเอง (Knowledge of results)

- ๗.๑ ผู้เรียนควรจะทราบผลการเรียนของตนเองเสมอว่า คำตอบถูกหรือผิด
- ๗.๒ การรู้ผลการเรียนของตน เป็นรางวัลในผลสำเร็จ จะทำให้ผู้เรียนย้ำ พฤติกรรมนั้นมากยิ่งขึ้น มานะทำให้ดียิ่งขึ้น
- ๗.๓ หากทำได้ พยายามให้นักเรียนรู้ผลคำตอบได้เร็วที่สุด
- ๗.๔ ผู้เรียนควรรู้เกณฑ์การตัดสินพิจารณาความถูกต้องของคำตอบของตน
- ๗.๕ เมื่อผู้เรียนรู้คำตอบของตนถูกต้องแล้ว ไม่จำเป็นจะต้องบอกซ้ำอีก ทำให้เกิดความมั่นใจในตนเองยิ่งขึ้น
- ๗.๖ เมื่อผู้เรียนทำคำตอบผิด ควรพยายามให้ตรวจสอบเอง เน้นให้แก้ไขเอง

๘. การจัดลำดับขั้นของสิ่งที่เรียน

- ๘.๑ ควรจัดลำดับเนื้อหาวิชา จากง่ายไปหายาก หรือไม่ซับซ้อนไปหาสิ่งที่ ซับซ้อน
- ๘.๒ ขั้นการเรียนรู้แต่ละขั้น จะต้องให้ผู้เรียนก้าวถัดไปได้พอเหมาะ ไม่ง่าย หรือยากจนเกินไป จะทำให้ผู้เรียนเบื่อหน่าย
- ๘.๓ การจัดลำดับขั้นต่าง ๆ ควรสัมพันธ์กับการพิจารณาแยกแยะ เป้าหมาย และการฝึกแต่ละขั้นตอน ควรกำหนดสิ่งเร้ากระตุ้นให้นักเรียนตอบ
- ๘.๔ ครูควรกำหนดคำถาม ต้องการให้รู้อะไร เกิดทักษะใดก่อนที่จะสามารถ ลงมือปฏิบัติ หรือทำกิจกรรมก่อนจบการเรียนรู้ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง
- ๘.๕ จากคำถามต้น ๆ ย่อมจะชี้ให้เห็นว่า เป้าหมายลำดับต่อไปควรเป็นอะไร

- ๘.๖ ด้วยวิธีการตั้งคำถามเป็นขั้น ๆ สืบเนื่องกัน จะช่วยให้ครูสามารถบอกได้ว่านักเรียนควรมีพื้นฐานอย่างไร ก่อนจะเรียนบทต่อไป
- ๘.๗ ครูควรตั้งคำถามย้อนกลับ จากเป้าหมายสุดท้ายสู่เป้าหมายแต่ละตอน จะทำให้ทราบว่านักเรียนขาดความรู้ ทักษะตอนใด จะได้ช่วยเหลือ
- ๘.๘ ควรเปิดโอกาสให้นักเรียนจัดลำดับขั้นของตนเอง เพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ให้ชัดเจน จะเป็นสิ่งที่ช่วยให้ครูสามารถปรับปรุงการจัดลำดับขั้นการสอนได้ดีขึ้น

๘. ความแตกต่างระหว่างบุคคล

- ๘.๑ ผู้เรียนจะเรียนรู้ตามอัตราเร่งที่แตกต่างกัน ฉะนั้นการจัดการเรียนควรให้ผู้เรียนแต่ละคนก้าวหน้าตามสัดส่วน
- ๘.๒ นักเรียนบางคนจำเป็นต้องได้รับการฝึกฝนมากพอควร ก่อนที่จะเกิดความคิดรวบยอด ได้ทันทีทันใดก็มี

๑๐. การสอนของครู

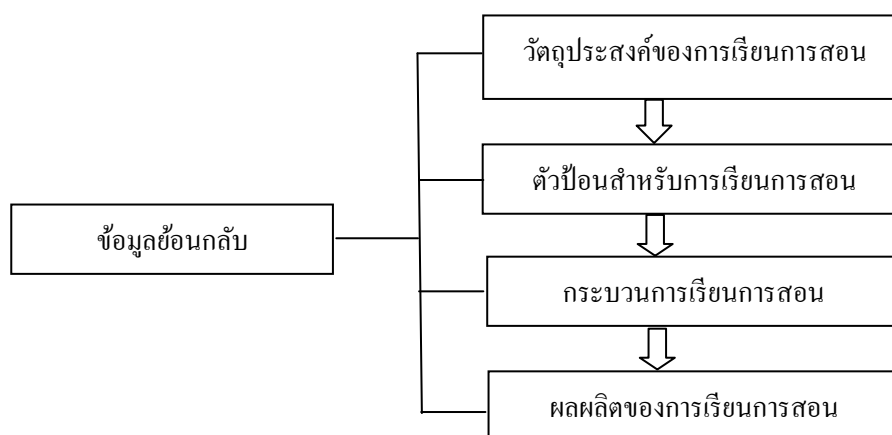
- ๑๐.๑ ทักษะของครูในการสร้างความสนใจ เช่น การนำ การอธิบาย ชี้ช่องทาง ย้ำ และการควบคุมห้องเรียนแตกต่างกัน ได้รับผลสำเร็จไม่เหมือนกัน และเป็นที่น่าเสียดายที่ทักษะเหล่านี้เป็นสิ่งที่สอนหรือถ่ายทอดกันได้ยากที่สุด
- ๑๐.๒ จากผลการวิเคราะห์ห้วงค์ประกอบของทักษะของครูผู้สอนจะทำให้ง่ายขึ้น โดยการเปลี่ยนบทบาทจากผู้ถ่ายทอดความรู้มาเป็นผู้จัดประสบการณ์การเรียนการสอน

แสดงให้เห็นได้ว่าการจัดกระบวนการเรียนการสอนถือเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดเพราะเป็นส่วนที่ส่งผลกระทบต่อผู้เรียนโดยตรง การกิจนี้เป็นหน้าที่ของสถานศึกษา ครูและผู้จัดการเรียนรู้ ซึ่งรวมถึงวิทยากร พ่อแม่ ผู้ปกครองและบุคคลที่มีส่วนจัดการเรียนรู้ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมโดยวิธีการที่หลากหลายและจัดสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมกับผู้เรียน

๒.๒.๓ การจัดการเรียนการสอนที่เป็นระบบและมีประสิทธิภาพ

การทำกิจกรรมหรืองานใด ๆ ก็ตาม ถ้าทำอย่างมีระบบ จะช่วยให้ทำได้อย่างสะดวก สำเร็จเรียบร้อยอย่างมีประสิทธิภาพ การมีระบบก็คือการทำหน้าที่หรือจัดไว้อย่างเป็นระเบียบของส่วนประกอบต่าง ๆ ในระบบนั้น มีความสัมพันธ์หรือเสริมกัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ ซึ่งในการสอนผู้ที่ทำหน้าที่สอนจะต้องพัฒนาการสอนของตนอยู่เสมอ ในการพัฒนาการสอน จำต้องจัดการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบ

๑. องค์ประกอบของระบบการเรียนการสอน (Instructional system) มีนักวิชาการได้กล่าวถึงองค์ประกอบของระบบการเรียนการสอนซึ่ง สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ ได้กล่าวว่า ระบบการเรียนการสอน ประกอบด้วยความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์ของการเรียนการสอน ตัวป้อนข้อมูลสำหรับการเรียนการสอน กระบวนการการเรียนการสอน และผลผลิตของการเรียนการสอน^{๔๖} ดังแผนภูมิที่ ๒.๒

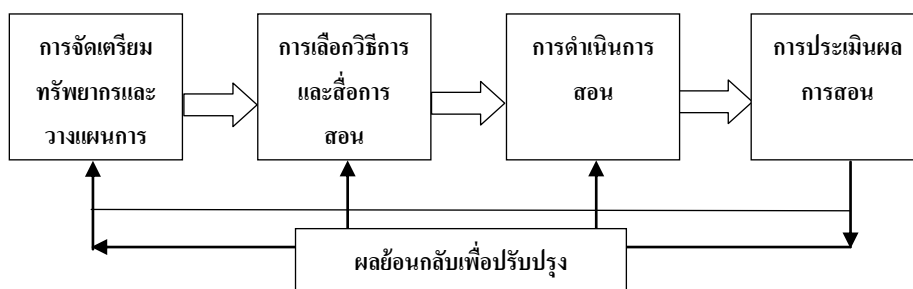
แผนภูมิที่ ๒.๑ ระบบการเรียนการสอนของ สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ ๒๕๕๓, ๒๗๑.

ชัยยงค์ พรหมวงศ์ กล่าวว่า การจัดระบบการสอนมีลักษณะเช่นเดียวกับการจัดระบบงานต่าง ๆ กล่าวคือ มีการดำเนินตามขั้นตอน หลักที่ถือเป็นองค์ประกอบของระบบมีอยู่ ๔ ประการ คือ^{๔๗}

๑. การจัดเตรียมทรัพยากรและการวางแผนการสอน
๒. การเลือกวิธีการและสื่อการสอน
๓. การดำเนินการสอน
๔. การประเมินผลการสอนรวมทั้งการประเมินผลย้อนกลับเพื่อการปรับปรุง

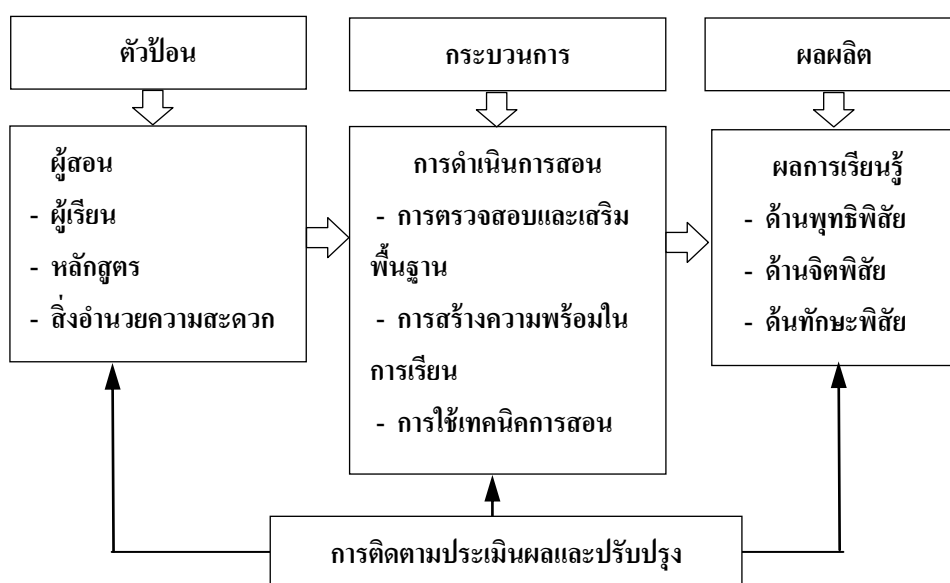
^{๔๖} สมหวัง พิธิยานุวัฒน์, การประเมินระบบการเรียนการสอน, ในเอกสารการสอนชุดวิชา วิทยาการการสอน หน่วยที่ ๘ – ๑๕, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๓), หน้า ๒๗๑.

^{๔๗} ชัยยงค์ พรหมวงศ์, การจัดระบบการเรียนการสอน, ในเอกสารการสอนชุดวิชา วิทยาการการสอน หน่วยที่ ๘ – ๑๕, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๓), หน้า ๑๗๕.

แผนภูมิที่ ๒.๒ การจัดระบบการสอนของ ชัยยงค์ พรหมวงศ์, ๒๕๕๓ , ๑๖๕.

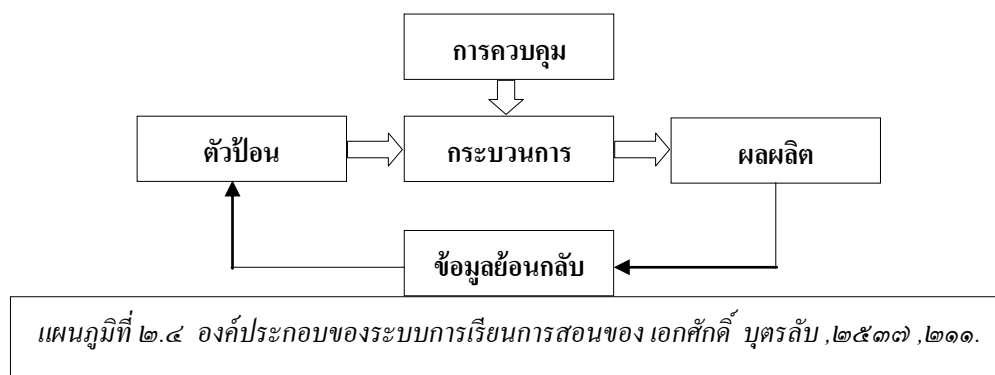
บุญชม ศรีสะอาด กล่าวว่า ในระบบการเรียนการสอน มีองค์ประกอบที่เป็นตัวป้อน กระบวนการ และผลผลิต^{๔๘} ดังแผนภูมิที่ ๒.๔

แผนภูมิที่ ๒.๓ ระบบการเรียนการสอนของ บุญชม ศรีสะอาด, ๒๕๔๑ , ๕.

^{๔๘} บุญชม ศรีสะอาด, การพัฒนาการสอน, (พิมพ์ครั้งที่ ๒), (กรุงเทพมหานคร : ชมรมเด็ก, ๒๕๔๑), หน้า ๕.

เอกศักดิ์ บุตรลับ กล่าวว่า ในการทำงานของระบบที่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพที่มีความสมบูรณ์ควรประกอบด้วยส่วนสำคัญ ๕ ส่วน คือ^{๔๕}

๑. ปัจจัยนำเข้า หรือ ตัวป้อน (Input) องค์ประกอบของระบบการเรียนการสอน ได้แก่ ครู นักเรียน บุคลากรในโรงเรียนอื่น ๆ หลักสูตร และสิ่งแวดล้อมทางการเรียน

- ครู เป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งที่จะทำให้เกิดการเรียนการสอนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

- ผู้เรียน เป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญและจะขาดเสียมิได้ เพราะถ้าหากไม่มีผู้เรียนแล้ว การสอนก็จะไม่เกิดขึ้น

- หลักสูตร เนื่องจากหลักสูตรเป็นสื่อกลางที่จะนำนักเรียนไปสู่จุดหมายปลายทางที่ตั้งมคาดหวังไว้ ดังนั้น หลักสูตรจึงมีความเกี่ยวข้องกับระบบการเรียนการสอน ตั้งแต่จุดเริ่มต้นถึงจุดหมายปลายทาง สำหรับหลักสูตรในฐานะตัวป้อน ได้แก่ จุดหมายของหลักสูตร จุดประสงค์การเรียนรู้ และเนื้อหาสาระที่จะนำไปสอน

- สิ่งแวดล้อมทางการเรียน ได้แก่ การจัดห้องเรียน การจัดเวลาเรียน การเลือกแหล่งวิทยาการ และการบริการสนับสนุนการเรียนการสอน

๒. กระบวนการดำเนินงาน (Process) เป็นการนำเอาตัวป้อนซึ่งเป็นวัตถุดิบมาปฏิสัมพันธ์ต่อกัน เพื่อให้เกิดเป็นผลผลิต (Output) ตามที่ต้องการ กล่าวคือ เป็นการดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนนั่นเอง การดำเนินการตามกระบวนการนี้จะประกอบด้วยกิจกรรมย่อย ๆ หลายชนิด เช่น การเตรียมความพร้อม การดำเนินการสอน การสร้างเสริมทักษะ และกิจกรรมสนับสนุน

- การเตรียมความพร้อม ความพร้อมเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นต่อการเรียนการสอน ถ้าปราศจากความพร้อมแล้วการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ยาก ถ้าหากจะเกิดก็จะเป็นไปอย่างผิว

^{๔๕} เอกศักดิ์ บุตรลับ, ครูกับการสอน, (พิมพ์ครั้งที่ ๒). หน้า ๒๐๕- ๒๑๑.

เฟิน การเตรียมความพร้อมนอกจากจะทำได้โดยการเร้าความสนใจแล้ว ยังรวมไปถึงการประเมินสถานภาพหรือความรู้ของผู้เรียนก่อนที่จะสอบอีกด้วย

- การดำเนินการสอน จะเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการใช้กลวิธีการสอน และการใช้สื่อการสอนให้เหมาะสมกับความสนใจและความต้องการของผู้เรียน

- การสร้างเสริมทักษะ มีเป้าหมายหลักเพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจ และทักษะในสิ่งที่เรียนมาแล้วดียิ่งขึ้น ซึ่งอาจจะทำได้หลายวิธี เช่น การให้ทำแบบฝึกหัด หรือทำกิจกรรมเพื่อสรุปหรือทบทวนสิ่งที่ได้เรียนไปแล้ว

- กิจกรรมการสนับสนุน ก่อนที่จะสิ้นสุดการเรียนการสอน อาจมีกิจกรรมบางอย่าง ได้แก่ การสรุปทบทวนเพื่อเป็นการย้ำให้เกิดความเข้าใจ หรือสามารถนำเอาหลักการต่าง ๆ ไปใช้ อาจมีการวัดผลสัมฤทธิ์ทางการสอน เพื่อให้ทราบความก้าวหน้าของผู้เรียน

๓. การควบคุม (Control) การควบคุมกระบวนการเรียนการสอนนี้ หมายถึง วิธีการที่จะทำให้การเรียนการสอนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งได้แก่ การใช้คำถามชนิดต่าง ๆ การเสริมกำลังใจ (Reinforcement) และการตรวจสอบความรู้ของผู้เรียน ในขณะที่เกิดทักษะตามที่ต้องการเพียงใด หากพบว่ายังไม่เข้าใจหรือมีความสับสนอยู่ ก็จะต้องทำการอธิบายหรือสอนซ้ำ

๔. ผลผลิต (Output) ผลผลิตทางการสอน ก็คือ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน ถ้าหากการเรียนการสอนเป็นไปตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้ก็แสดงว่าการเรียนการสอนที่ผ่านไปนั้น ได้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย

๕. ข้อมูลย้อนกลับ (Feedback) คือ การวิเคราะห์ข้อมูลหลังจากการสอนได้ผ่านไป แล้ว ถ้าหากผลผลิตที่ได้จากการสอนต่ำกว่าจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ในตอนแรกก็จำเป็นต้องวิเคราะห์หาจุดบกพร่อง เพื่อปรับปรุงแก้ไขต่อไป

๒.๒.๘ รูปแบบของการสอน (Instructional model)

ปีอบแฮม (Popham, Jamus W. and Baker) ได้กล่าวว่า การสอนของครูนั้น ไม่ว่าจะสอนอย่างไร หรือมุ่งที่จะอะไร ก็ย่อมจะต้องมีรูปแบบของการสอนทั้งสิ้น รูปแบบของการสอนโดยทั่วไปแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ^{๕๐}

๒.๑ รูปแบบของการสอนโดยอิงแนวทาง (Mean-referenced instructional model) เป็นรูปแบบการสอนที่ครูมุ่งยึดแนวทาง หรือวิธีการต่าง ๆ ที่ใช้ในการสอนมากกว่าการยึดจุดหมายในการสอน ครูผู้สอนจะเตรียมการสอนโดยกำหนดขั้นตอนต่าง ๆ ไว้อย่างครบถ้วนว่าใน

^{๕๐} Popham, Jamus W. and Baker, Eva L. **Systematic instruction**. Englewood Cliffs, N J.: Prentice-Hall. pp. 7 – 8 .

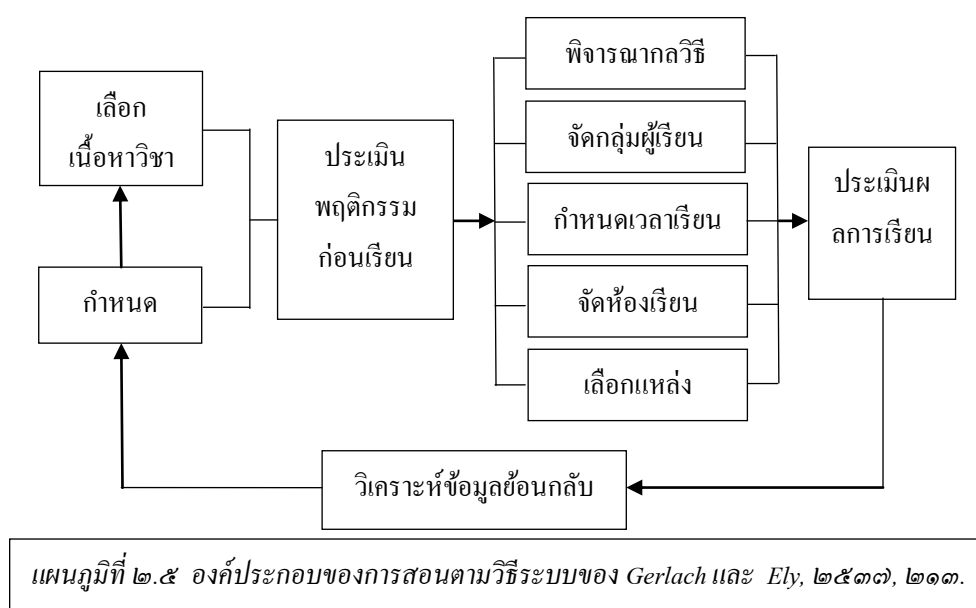
ชั่วโมงที่ตนจะต้องสอนนั้น จะต้องทำอะไร วิธีการสอนเป็นแบบใด จะจัดกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างไร เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เนื้อหาวิชาต่าง ๆ ตามที่หลักสูตรกำหนด

๒.๒ รูปแบบของการสอนโดยอิงเป้าหมาย (Goal-referenced instructional model) เป็นรูปแบบการสอนที่ครูยึดจุดมุ่งหมายของการสอนเป็นหลัก แล้วดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่ต้องการ

นอกจากนี้แล้วยังมีนักวิชาการหลายท่านได้นำวิธีการจัดการเรียนการสอนเชิงระบบมาใช้และได้นำเสนอเป็นรูปแบบของการเรียนการสอนโดยอิงเป้าหมายไว้ เช่น

การ์ลิตซ์ (Gerlach และ Ely) ได้กำหนดองค์ประกอบของการสอนตามวิธีระบบไว้ ๖ ประการด้วยกัน คือ^{๕๐}

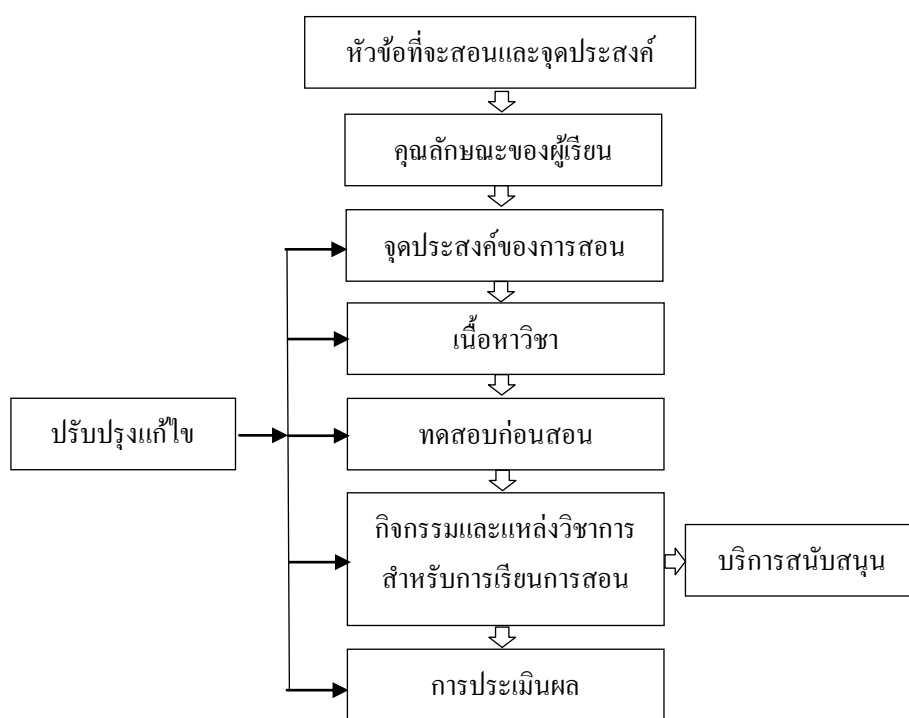
๑. กำหนดจุดประสงค์
๒. เลือกเนื้อหาวิชา
๓. ประเมินพฤติกรรมก่อนเรียน
๔. การดำเนินการสอน ซึ่งครอบคลุมถึงการพิจารณากลวิธีการสอน การจัดกลุ่มผู้เรียน การกำหนดเวลาเรียน การจัดห้องเรียน และการเลือกแหล่งวิทยาการ
๕. การประเมินผลการเรียน
๖. การวิเคราะห์ข้อมูลย้อนกลับ

^{๕๐} Gerlach และ Ely อ้างใน เอกศักดิ์ บุตรลัม, ครูกับการสอน,(พิมพ์ครั้งที่ ๒). (เพชรบุรี: ภาควิชาหลักสูตรและการสอน, คณะศึกษาศาสตร์ วิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี, ๒๕๓๗), หน้า ๒๑๒.

แคมป์ (Kemp) ได้กำหนดรูปแบบของการสอนไว้ว่าโดยประกอบด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้^{๕๒}

๑. กำหนดหัวข้อที่จะสอน และเขียนจุดประสงค์ทั่วไป
๒. ศึกษาคุณลักษณะของผู้เรียน
๓. ระบุจุดประสงค์ของการสอนในเชิงพฤติกรรม
๔. กำหนดเนื้อหาวิชาที่สนับสนุนจุดประสงค์ในแต่ละข้อ
๕. ทดสอบเพื่อวัดความรู้ความสามารถของผู้เรียนก่อนทำการสอน
๖. เลือกกิจกรรมและแหล่งวิชาการสำหรับการเรียนการสอน เพื่อจะนำไปสู่จุดหมายปลายทางที่วางไว้
๗. ประสานงานในเรื่องต่าง ๆ เช่น การเงิน บุคลากร อาคารสถานที่ เครื่องมือ เครื่องใช้ไฟฟ้าต่าง ๆ และดำเนินการไปตามแผนการที่กำหนดไว้
๘. ประเมินผลการเรียนของผู้เรียนว่าบรรลุตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้เพียงใด
๙. พิจารณาว่าควรจะได้มีการแก้ไขปรับปรุงแผนการเรียนการสอนให้ดีขึ้นอย่างไร

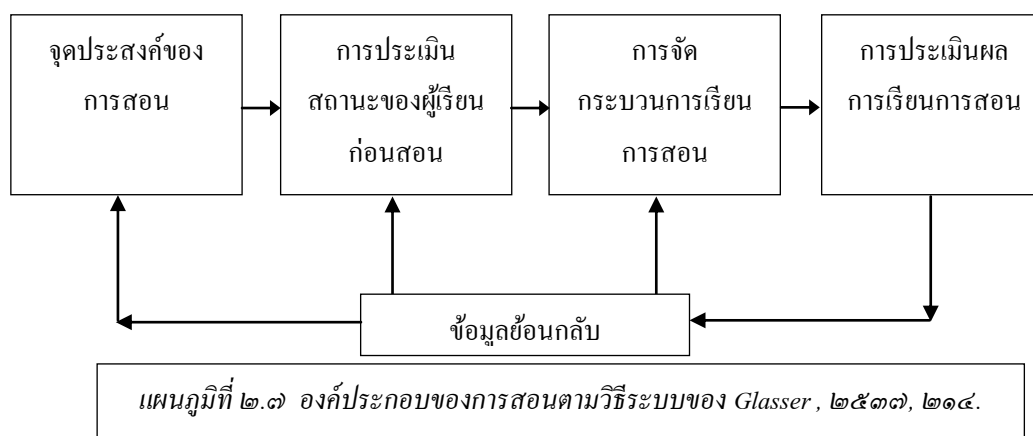
แผนภูมิที่ ๒.๖ องค์ประกอบของการสอนตามวิธีระบบของ Kemp, ๒๕๓๗, ๒๑๔.

^{๕๒} Kemp, อังโน เอกศักดิ์ บุตรล้น, *ครูกับการสอน*, (เพชรบุรี: ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี, ๒๕๓๗), หน้า ๒๑๓ – ๒๑๔.

รูปแบบการสอนที่เสนอโดย Kemp ได้เน้นการกำหนดจุดประสงค์ของการสอนว่า จะต้องเขียนออกมาในลักษณะจุดประสงค์เชิงพฤติกรรม นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญแก่ผู้บริหาร สนับสนุนการเรียนการสอน

การ์เซีย (Glasser) ได้กล่าวไว้ว่า ได้เสนอรูปแบบของการสอนซึ่งเป็นที่ยอมรับและถูกนำไปอ้างอิงโดยนักการศึกษาหลายท่าน เป็นรูปแบบการสอนโดยทั่ว ๆ ไป ซึ่งมีองค์ประกอบ ๕ ส่วน คือ^{๕๓}

๑. จุดประสงค์ของการสอน
๒. การประเมินสถานะของผู้เรียนก่อนสอน
๓. การจัดกระบวนการเรียนการสอน
๔. การประเมินผลการเรียนการสอน
๕. การหาข้อมูลย้อนกลับ

ตามรูปแบบของการสอนดังกล่าวจะเห็นได้ว่า การสอนเริ่มต้นด้วยการกำหนดจุดประสงค์ของการสอน แล้วตามด้วยการประเมินพฤติกรรมของผู้เรียนก่อนทำการสอนจากนั้นจึงดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ซึ่งนักเรียนแต่ละคนอาจกำหนดรายละเอียดไว้ต่าง ๆ กัน และทำการประเมินผลการเรียนการสอนในตอนสุดท้าย ซึ่งจะเป็นกระบวนการที่ทำให้เราทราบว่า การสอนบรรลุจุดประสงค์ที่ตั้งไว้หรือไม่ ถ้าพบว่าล้มเหลวก็จะพิจารณาหาข้อบกพร่องเพื่อปรับปรุงแก้ไขตอนหนึ่งหรือทั้งหมด

^{๕๓} Glasser, อังใน เอกศักดิ์ บุตรลับ, ครูกับการสอน, (เพชรบุรี: ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี, ๒๕๓๗), หน้า ๒๑๔.

๒.๒.๕ สิ่งที่ทำให้การเรียนการสอนได้รับผลสำเร็จและมีประสิทธิภาพ

การเรียนการสอนได้รับผลดีมาน้อยเพียงใด หรือจะสำเร็จตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้มากน้อยเพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับสิ่งต่อไปนี้ คือ^{๔๔}

๑. ความรู้ของครู (Teacher's Knowledge) ทั้งความรู้สามัญ และความรู้ทางวิชาชีพครู

๑.๑ ความรู้สามัญ ได้แก่ ความรู้ทางวิชาการทั่ว ๆ ไป ถ้าครูมีความรู้ในเนื้อหาวิชาดี และลึกซึ้งพอที่จะถ่ายทอดให้แก่แก่นักเรียนมากเพียงใด ก็จะส่งเสริมให้การเรียนการสอนได้รับผลสำเร็จมากเพียงนั้น

๑.๒ ความรู้ทางวิชาชีพครู ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับหลักการสอน หลักการศึกษาจิตวิทยา วิธีการสอนวิชาเฉพาะ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องช่วยให้ครูรู้จักและเข้าใจนักเรียน เข้าใจสภาพความเป็นไปของการศึกษา ตลอดจนวิธีการที่ดี และเหมาะสมที่จะนำมาใช้ในการสอนให้นักเรียนได้บรรลุจุดประสงค์ของการศึกษา

๒. ทักษะของครู (Teacher's skills) การสอนจะเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพถ้าครูมีทักษะในด้านต่าง ๆ เช่น ทักษะในการสอน ทักษะในการใช้ภาษา ทักษะในด้านมนุษยสัมพันธ์ ทักษะในการแก้ปัญหา และทักษะในการจัดชั้นเรียน ฯลฯ เป็นต้น

๓. สุขภาพของครู (Teacher's health) สุขภาพนับว่าเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง การสอนจะดำเนินไปด้วยดี ถ้าครูมีสุขภาพสมบูรณ์ซึ่งจะมีผลถึงจิตใจและความคิดทำให้คนเบิกบาน มีสติสัมปชัญญะ กระตือรือร้นในความก้าวหน้า มีอารมณ์มั่นคงไม่หวั่นไหว ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่าครูมีสุขภาพดีทั้งทางร่างกายและจิตใจ ย่อมจะส่งเสริมให้การสอนประสบผลสำเร็จด้วย

๔. บุคลิกภาพของครู (Teacher's personality) บุคลิกภาพของครูที่จะส่งเสริมให้การเรียนการสอนได้รับผลสำเร็จ ได้แก่

๔.๑ มีความเชื่อมั่นในตนเอง ไม่ประหม่า แต่มีลักษณะของความเป็นผู้นำ

๔.๒ มีอารมณ์สม่ำเสมอ เบิกบาน มั่นคง ไม่โมโหง่าย ไม่มีอคติ

๔.๓ มีท่าทางสง่า แต่งกายดี สะอาด เรียบร้อย

๔.๔ มีสายตาเข้มแข็ง เวลาสอนดูเด็กทุกคน

๔.๕ มีสำเนียงการพูดจาดี ฉะฉาน ชัดเจน

๔.๖ ปฏิบัติงานสม่ำเสมอ ไม่สั่งการตามอารมณ์

๔.๗ มีความยุติธรรม ไม่ลำเอียง

^{๔๔} เอกศักดิ์ บุตรลับ, ครูกับการสอน, (เพชรบุรี: ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ , มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี, ๒๕๓๗), หน้า ๒๕๖ – ๒๕๗.

๔.๘ ใช้คำสั่งครั้งเดียว สั้น และเรียบง่าย

๔.๙ มีความรู้ทันสมัย

๔.๑๐ มีการสมาคมดี

๕. เจตคติของครู (Teacher's attitude) ครูที่มีเจตคติหรือความรู้ที่ดี โดยเฉพาะต่อนักเรียน ย่อมจะช่วยส่งเสริมให้การเรียนการสอนประสบผลสำเร็จ เจตคติที่ดีได้แก่ ความรู้สึกที่เป็นมิตรกับคนทั่วไป ชอบคบหาสมาคมกับคนทั้งหลาย ใจดี ร่าเริง สนุกสนาน อดทน ถ่อมตน ประมาดคน เป็นต้น

๒.๓ ความเป็นมาของหลักสูตรธรรมศึกษา

๒.๓.๑ ความหมายของหลักสูตร

หลักสูตรเป็นสิ่งสำคัญของกระบวนการเรียนการสอน คือ เป็นแนวทางให้เกิดการเรียนการสอน ถ้าขาดหลักสูตรแล้วกระบวนการเรียนการสอนก็ไม่สามารถดำเนินการได้ และในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ว่า “หลักสูตร รายวิชาที่กำหนดไว้ให้ศึกษาวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง”^{๕๕} ดังนั้นนักการศึกษาตลอดถึงผู้เชี่ยวชาญด้านหลักสูตรได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้อย่างกว้างขวางแตกต่างกันออกไปตามทัศนะและแนวคิดของแต่ละท่านดังนี้

สุมิตร คุณานุกร ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้เป็น ๒ ระดับคือ ระดับโรงเรียน หมายถึง โครงการที่ประมวลความรู้และประสบการณ์ทั้งหลายที่โรงเรียนจัดให้กับนักเรียน ไม่ว่าจะเป็นภายในหรือภายนอกโรงเรียนก็ตาม เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาตามความมุ่งหมายที่กำหนดไว้ และระดับชาติ หมายถึง โครงการให้การศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ความสามารถและคุณลักษณะสอดคล้องตามความมุ่งหมายทางการศึกษาที่กำหนดไว้^{๕๖}

บรรพต สุวรรณประเสริฐ ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ ๔ นัย คือ^{๕๗}

๑. หลักสูตร หมายถึง รายวิชาหรือเนื้อหาสาระที่ใช้สอน

^{๕๕} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นามมีบุ๊คส์, ๒๕๔๖). หน้า ๘๖๐.

^{๕๖} สุมิตร คุณานุกร, หลักสูตรและการสอน, (กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๒-๓.

^{๕๗} บรรพต สุวรรณประเสริฐ, การพัฒนาหลักสูตรโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ, (เชียงใหม่: แสงศิลป์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔.

๒. หลักสูตร หมายถึง มวลประสบการณ์ที่โรงเรียนหรือสถานศึกษาจัดให้แก่ผู้เรียน

๑. หลักสูตร หมายถึง กิจกรรมการเรียนการสอน

๔. หลักสูตร หมายถึง สิ่งที่สังคมคาดหวังหรือมุ่งหวัง จะให้ผู้เรียนได้รับ

ธำรง บัวศรี ได้กล่าวถึงความหมายของคำว่าหลักสูตร คือ แผนซึ่งได้ออกแบบจัดทำขึ้นเพื่อแสดงจุดหมาย การจัดเนื้อหา กิจกรรม และมวลประสบการณ์ในแต่ละ โปรแกรมการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนมีพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ตามจุดหมายที่ได้กำหนดไว้^{๕๘}

กาญจนา คุณารักษ์ ได้กล่าวว่า หลักสูตรหมายถึง โครงการหรือแผนข้อกำหนดอันประกอบด้วย หลักการ, จุดหมาย, โครงสร้าง, กิจกรรม, และวัสดุต่าง ๆ ในการจัดการเรียนการสอนที่จะพัฒนาผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้ ความสามารถ^{๕๙}

วิชัย วงษ์ใหญ่ กล่าวว่า หลักสูตร หมายถึง ประสบการณ์ที่โรงเรียนจัดให้แก่ นักเรียน เพื่อให้ นักเรียน ได้เรียนและพัฒนาตนเองไปในทางที่โรงเรียนปรารถนา และหลักสูตรที่ดีควรจะต้องตอบสนองความต้องการความสนใจของผู้เรียนอันสอดคล้องกับความต้องการของชีวิตที่เหมาะสมที่สุด^{๖๐}

ยุทธพงษ์ ไกยวรรณ กล่าวว่า หลักสูตร หมายถึง มวลประสบการณ์ทั้งหมดที่ทางโรงเรียนจัดให้ผู้เรียนเพื่อให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทั้ง ๓ ด้าน คือ^{๖๑}

๑. ด้านพุทธิพิสัย (Cognitive Domain)

๒. ด้านจิตพิสัย (Affective Domain)

๓. ด้านทักษะพิสัย (Psycho motor Domain)

ดังนั้น หลักสูตร หมายถึง โครงการ, ประมวลความรู้, กิจกรรม, และประสบการณ์ต่าง ๆ ที่จัดให้มีการเรียนการสอนทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงองค์ประกอบของ

^{๕๘} ธำรง บัวศรี, ทฤษฎีหลักสูตร (การออกแบบและพัฒนา), (กรุงเทพมหานคร:เอราวัณการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๗.

^{๕๙} กาญจนา คุณารักษ์, หลักสูตรและการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔.

^{๖๐} วิชัย วงษ์ใหญ่, พัฒนาหลักสูตรและการสอนมิติใหม่, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๒.

^{๖๑} ยุทธพงษ์ ไกยวรรณ, เทคนิคและวิธีการสอน, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ส่งเสริม, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐.

หลักสูตรที่ตั้งนักวิชาการได้กำหนดไว้จะเห็นว่า องค์ประกอบของหลักสูตรที่สำคัญ ควรมีองค์ประกอบ ดังนี้

๑. จุดมุ่งหมายของหลักสูตร ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นในการกำหนดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ที่จะให้เกิดกับตัวผู้เรียน
๒. เนื้อหาวิชาที่เป็นสาระสำคัญของความรู้ที่นำมาใช้เป็นเครื่องมือทำให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนา
๓. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เป็นการวัดประสพการณ์แก่ผู้เรียน โดยมีจุดมุ่งหมายและเนื้อหา เป็นสื่อที่จะนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาผู้เรียน
๔. การประเมินผล เป็นการตรวจสอบ และติดตามผลการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ได้ผลตามจุดมุ่งหมายเพียงใด

กู๊ด (Good, C. V.) ได้กล่าวถึงความหมายของหลักสูตรไว้ ๓ นัย คือ^{๖๒}

๑. หลักสูตร หมายถึงหัวข้อวิชาการต่าง ๆ ที่จัดหมวดหมู่ เรียงลำดับจากง่ายไปหายากให้เหมาะสมกับระดับความเจริญงอกงาม และสติปัญญาของเด็ก
๒. หลักสูตร หมายถึงประสบการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการศึกษา
๓. หลักสูตร หมายถึงเค้าโครงการศึกษาที่โรงเรียนวางไว้อย่างกว้าง ๆ จดสอนให้เด็กแต่ละชั้น แต่ละตอน

Beauchamp, George A.(จอร์จ) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับหลักสูตรไว้ว่าองค์ประกอบสำคัญซึ่งจะต้องเขียนไว้ในเอกสารหลักสูตรมี ๔ ประการ คือ^{๖๓}

๑. เนื้อหาสาระและวิธีการจัด
๒. จุดมุ่งหมายทั่วไป
๓. แนวการนำหลักสูตรไปใช้สอน
๔. การประเมินผล

สรุปแนวคิดเรื่องหลักสูตร คือ ให้ผู้เรียนได้มีความรู้ และตระหนักในสิ่งที่แสดงถึงความเป็นชาติ การดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ การได้รับการศึกษาต่อ หลักสูตรประกอบด้วย หลักการ, จุดหมาย, โครงสร้าง, แนวทาง, วิธีการ, เนื้อหา, อุปกรณ์, การจัดการเรียนการสอน, และการประเมินผู้เรียน โดยหลักสูตรแกนกลางได้กำหนดผู้รับผิดชอบในการจัดทำหลักสูตร คือ หน่วยงานส่วนกลาง โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญคือ

^{๖๒} Good, C. V., *Dictionary of Education*, New York : McGraw-Hill. 1973, p. 157.

^{๖๓} Beauchamp, George A., *A curriculum theory*. New Delhi : Eurage Publishing House. 1995,

๑. เพื่อพัฒนาหลักสูตรให้มีความต่อเนื่อง เชื่อมโยงระหว่างระดับการศึกษา และคำนึงถึงการพัฒนาคนอย่างรอบคอบตามศักยภาพ
๒. ปรับปรุงหลักสูตรให้มีความยืดหยุ่น หลากหลาย เพื่อตอบสนองความต้องการ ความสนใจ และความถนัดของผู้เรียน
๓. กำหนดมาตรการในการกำกับดูแลและการจัดการ เพื่อให้มีการนำหลักสูตรไป ปฏิบัติ เพื่อตอบสนองมาตรฐานการศึกษาของชาติ
๔. การบูรณาการหลักสูตร คือการทำให้หลักสูตรสมบูรณ์ หมายถึง การนำเอา ศาสตร์สาขาต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องมาผสมผสานเข้าด้วยกันเพื่อประโยชน์ในการจัด หลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน

๒.๓.๒ ความสำคัญของหลักสูตร

หลักสูตรเป็นแม่บทที่สำคัญต่อการจัดการศึกษาทุกระดับและทุกสาขาวิชา หลักสูตรจะ ระบุถึงสิ่งที่คาดหวังจะให้เกิดกับตัวผู้เรียน และแนวทางในการจัดให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ต่าง ๆ ตามความต้องการ ซึ่งได้มีนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงความสำคัญของหลักสูตรไว้ดังนี้

กาญจนา คุณารักษ์ กล่าวไว้ว่า หลักสูตรเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้ปรัชญา หรือความมุ่งหมายในการจัดการศึกษาบรรลุความมุ่งหมายตามแผนการศึกษาแห่งชาติ หลักสูตรเป็น ข้อกำหนดและแนวปฏิบัติให้บรรลุสำเร็จ หลักสูตรทำให้สังคมเปลี่ยนแปลงได้ เพราะเมื่อ ประเทศชาติต้องการที่จะสร้างคุณลักษณะของประชาชนในชาติให้เป็นอย่างไร รัฐบาลก็สามารถที่จะ กำหนดจุดมุ่งหมายและเนื้อหาวิชาที่จะพัฒนาและสร้างสรรค์เยาวชนเป็นไปตามที่ชาติต้องการได้^{๖๔}

ธำรง บัวศรี ได้กล่าวว่า หลักสูตรเป็นหัวใจของการศึกษา ทั้งนี้เพราะหลักสูตรเป็น สิ่งที่ใช้ให้เห็นว่า โรงเรียนมีความมุ่งหมายในการให้การศึกษาแก่เด็กอย่างไร และสามารถให้ความรู้ สร้างเสริมทักษะทัศนคติในด้านใดบ้าง สิ่งต่าง ๆ ที่ประมวลไว้ในหลักสูตรเป็นเสมือนแนวทางที่ ช่วยให้เราทราบทันทีว่า การศึกษาที่จัดให้แก่เด็กนั้นหนักไปในทิศทางใด มีผลต่อตัวเด็กและสังคม มากน้อยเพียงใด^{๖๕}

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ ได้กล่าวว่า หลักสูตรเป็นเครื่องชี้นำทางในการจัดความรู้และ ประสบการณ์แก่ผู้เรียน ซึ่งครูจะต้องปฏิบัติตามเพื่อให้ผู้เรียนได้รับการศึกษาที่มุ่งหมายสู่จุดหมาย

^{๖๔} กาญจนา คุณารักษ์, หลักสูตรและการสอน, (นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๐), หน้า ๕

^{๖๕} ธำรง บัวศรี, อ้างใน พระมหาพจน์ สุวโจ (พชฌพิทยากร), การประเมินหลักสูตรพระปริยัติ ธรรมศึกษาเฉพาะกรณีนักธรรมชั้นตรี, ปริญาพุทธศาสนมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๔๘.

เดียวกัน หลักสูตรจึงเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษาและเป็นเครื่องชี้ถึงความเจริญของชาติ ถ้าประเทศใดมีหลักสูตรทั้งเหมาะสมทันสมัยและมีประสิทธิภาพ คนในประเทศนั้นย่อมมีความรู้และศักยภาพในการพัฒนาประเทศได้อย่างเต็มที่^{๖๖}

อำภา บุญช่วย กล่าวว่า หลักสูตรมีความสำคัญ ดังนี้^{๖๗}

๑. เป็นเอกสารของทางราชการ หรือเป็นบัญญัติของรัฐบาล เพื่อให้บุคคลที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษาปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นสถาบันการศึกษาของรัฐหรือเอกชน ดังนั้น หลักสูตรจึงเปรียบเสมือน “คำสั่ง หรือ “ข้อบังคับ” ของทางราชการชนิดหนึ่ง

๒. เป็นเกณฑ์มาตรฐานทางการศึกษาเพื่อควบคุมการเรียนการสอนในสถาบันทางการศึกษาระดับต่าง ๆ รวมทั้งเป็นเกณฑ์มาตรฐานอย่างหนึ่ง ในการที่จะจัดสรรงบประมาณ บุคลากร อาคารสถานที่ และวัสดุอุปกรณ์ทางการศึกษาของทางรัฐบาลให้กับโรงเรียน

๓. เป็นแผนการดำเนินงานของนักบริหารการศึกษา ที่จะช่วยอำนวยความสะดวกดูแลและติดตามประเมินผล ให้เป็นไปตามนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐบาล

๔. เป็นแผนการปฏิบัติงาน หรือ เครื่องชี้นำทางในการปฏิบัติงานของครู เพราะหลักสูตรจะเสนอแนะจุดมุ่งหมายการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและประเมินผลการเรียนการสอนซึ่งครูควรจะต้องปฏิบัติตามอย่างจริงจัง

๕. เป็นเครื่องมือของรัฐ ในอันที่จะพัฒนาคน และพัฒนากำลังคน ซึ่งจะเป็นตัวจักรสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตามแผนของรัฐบาล

๖. เป็นเครื่องชี้ถึงความเจริญของชาติ เพราะการศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคน ถ้าประเทศชาติใดมีหลักสูตรไม่เหมาะสม ทันสมัย และมีประสิทธิภาพ ก็จะทำให้คนในประเทศของตนมีคุณภาพ

สรุปความได้ว่า หลักสูตรมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการจัดการศึกษา เพราะหลักสูตรเป็นข้อกำหนดและแนวทางในการปฏิบัติให้บรรลุผลสำเร็จ ตลอดถึงยังเป็นแนวทางในการวัดและประเมินผลเพื่อให้การศึกษาดำเนินไปอย่างมีระบบระเบียบเป็นขั้นตอน และยังเป็นรากฐานของการเรียนการสอนซึ่งมีผลให้ผู้เรียนได้รับความสำเร็จในการศึกษาเป็นอย่างดี

^{๖๖} ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์, การพัฒนาหลักสูตร, หลักการและแนวปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : อลิ้นไพล, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑.

^{๖๗} อำภา บุญช่วย, การบริหารงานวิชาการในโรงเรียน, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓ – ๑๔.

๒.๓.๓ องค์ประกอบของหลักสูตร

องค์ประกอบของหลักสูตรจัดว่าเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้หลักสูตรนั้นสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ซึ่งองค์ประกอบเหล่านั้นได้แก่ วัตถุประสงค์, เนื้อหาสาระ, วิธีการสอน, และการจัดการเรียนการสอน, การประเมินผลทั้งก่อนและหลังการนำหลักสูตรไปใช้ ซึ่งมีนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงองค์ประกอบของหลักสูตรไว้มากมาย ดังเช่น

ธำรง บัวศรี กล่าวไว้ว่า องค์ประกอบที่สำคัญของหลักสูตรมีดังต่อไปนี้^{๖๔}

๑. เป้าประสงค์และนโยบายการศึกษา (Education Goals and Policies) หมายถึง สิ่งที่รัฐบาลต้องการตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในเรื่องที่เกี่ยวกับการศึกษา

๒. จุดหมายของหลักสูตร (Curriculum Aims) หมายถึง ผลส่วนรวมที่ต้องการให้เกิดแก่ผู้เรียนหลักจากเรียนจบหลักสูตรไปแล้ว

๓. รูปแบบและโครงสร้างหลักสูตร (Types and Structures) หมายถึง ลักษณะและแผนผังที่แสดงการแจกแจงวิชาหรือกลุ่มวิชาหรือกลุ่มประสบการณ์

๔. จุดประสงค์ของวิชา (Subject Objectives) หมายถึง ผลที่ต้องการให้เกิดแก่ผู้เรียนหลังจากที่ได้เรียนวิชานั้นไปแล้ว

๕. เนื้อหา (Content) หมายถึง สิ่งที่ต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ ทักษะ และความสามารถที่ต้องการให้มี รวมทั้งประสบการณ์ที่ต้องการให้ได้รับ

๖. จุดประสงค์ของการเรียนรู้ (Instructional Objectives) หมายถึง สิ่งที่ต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ ได้มีทักษะและความสามารถ หลังจากที่ได้เรียนรู้เนื้อหาที่กำหนดไว้

๗. ยุทธศาสตร์การเรียนการสอน (Instructional Strategies) หมายถึง วิธีการจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสมและมีหลักเกณฑ์เพื่อให้บรรลุผลตามจุดประสงค์ของการเรียนรู้

๘. การประเมินผล (Evaluation) หมายถึง การประเมินผลการเรียนรู้เพื่อใช้ในการปรับปรุงการเรียนการสอนและหลักสูตร

๙. วัสดุหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอน (Curriculum Materials and Instructional Media) หมายถึง เอกสารสิ่งพิมพ์ แผ่นฟิล์ม แถบวิดีโอ คasset และวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ รวมทั้งอุปกรณ์โสตทัศนศึกษา เทคโนโลยีการศึกษาและอื่น ๆ ที่ช่วยส่งเสริมคุณภาพและประสิทธิภาพการเรียนการสอน

^{๖๔} ธำรง บัวศรี, ทฤษฎีหลักสูตร (การออกแบบและพัฒนา), (กรุงเทพมหานคร: เอร่าวัน, ๒๕๔๒), หน้า ๘-๙.

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบสำคัญของหลักสูตรไว้ว่า องค์ประกอบหลักสูตรนั้นต้องประกอบด้วย ๘ ประการคือ^{๖๕}

๑. จุดหมาย คือ ความประสงค์หรือความต้องการทางการศึกษาและสังคม
๒. หลักการ คือ ทิศทางหรือแนวทางซึ่งจะนำไปสู่จุดหมายของหลักสูตร
๓. โครงสร้าง คือ กลุ่มงานหรือรายวิชาต่าง ๆ ในหลักสูตร
๔. จุดประสงค์ของการเรียนรู้แต่ละรายวิชา หมายถึง ความรู้ทักษะหรือทัศนคติบางประการโดยเฉพาะรายวิชานั้น ๆ ซึ่งนักเรียนจะต้องรู้ต้องมีหรือต้องปฏิบัติ
๕. เนื้อหารายวิชา คือ ประสบการณ์ต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อมที่กำหนดไว้สำหรับรายวิชานั้น ๆ อันจะช่วยให้บรรลุถึงจุดประสงค์ของการเรียนรู้
๖. สื่อการเรียน คือ อุปกรณ์ต่าง ๆ ที่จะช่วยให้เกิดความเข้าใจ และเพิ่มทักษะและทัศนคติที่ต้องการ
๗. วิธีการสอน ย่อมช่วยให้เกิดการเรียนรู้ ให้รู้จักคิด คิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น
๘. การประเมินผล คือ เมื่อสอนไปแล้วจะต้องวัดดูว่านักเรียนได้เกิดมีความรู้ความเข้าใจ และทักษะตามนัยของจุดประสงค์ของการเรียนรู้เพียงใดหรือไม่ และจะต้องปรับปรุงแก้ไขอย่างไรต่อไป

Taba, H.(ทาบ) ได้กล่าวไว้ว่า หลักสูตรทุกฉบับไม่ว่าจะเป็นการออกแบบในลักษณะใดก็ตาม ปกติจะประกอบไปด้วยจุดมุ่งหมายทั่วไป และจุดมุ่งหมายเฉพาะ หลักสูตรจะบอกถึงเนื้อหาสาระ บางครั้งหลักสูตรอาจจะกล่าวถึงรูปแบบการจัดการเรียนการสอนอีกด้วย และนอกจากนี้ หลักสูตรจะรวมถึงโครงการประเมินผลการสอนตามหลักสูตร^{๖๖}

สรุปได้ว่าองค์ประกอบของหลักสูตรนั้น ถือว่ามีความสำคัญต่อการจัดทำหลักสูตร เพื่อให้การจัดการเรียนการสอนนั้น ๆ เป็นไปตามลักษณะแห่งองค์ประกอบของหลักสูตร และเพื่อให้ประสบผลสำเร็จ เมื่อได้มีการนำเอาหลักสูตรนั้นมาใช้อย่างปฏิบัติ

^{๖๕} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, อ้างใน, เลขา คมเสวต, การใช้หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ พ.ศ. ๒๕๓๐ (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๓๓), วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารการศึกษา), (ประเทววิชาพาณิชยกรรม, สาขาวิชาพาณิชยกรรม, สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, ๒๕๓๘), หน้า ๑๖ – ๑๗.

^{๖๖} Taba, H. Curriculum development : Theory and practice. New York : Harcourt, Brace, & World. 1962 , p 14.

สรุปหลักสูตร คือให้ผู้เรียนได้มีความรู้ และตระหนักสิ่งที่แสดงถึงความเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ การดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ และการศึกษาต่อ หลักสูตร ประกอบด้วย หลักการ, จุดหมาย, โครงสร้าง, แนวทาง, วิธีการ, เนื้อหา, อุปกรณ์, การจัดการเรียนการสอน, และการประเมินผู้เรียน

๒.๓.๔ ความเป็นมาของหลักสูตรธรรมศึกษา

สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง ได้อธิบายถึงประวัติความเป็นมาของหลักสูตรธรรมศึกษาไว้ว่า^{๓๑} การศึกษาพระปริยัติธรรม หรือที่เรียกกันว่า “นักธรรม” ได้เกิดขึ้นตามพระดำริของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นการศึกษาพระธรรมวินัยในภาษาไทย เพื่อให้พระภิกษุและสามเณรผู้เป็นกำลังสำคัญของพระพุทธศาสนา สามารถศึกษาพระธรรมวินัยได้สะดวกและทั่วถึง อันจะเป็นพื้นฐานนำไปสู่สัมมาปฏิบัติตลอดจนเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกลออกไป การศึกษาพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยแต่โบราณมา นิยมศึกษาเป็นภาษาบาลีที่เรียกว่า “การศึกษาพระปริยัติธรรม” ซึ่งเป็นสิ่งที่เรียนรู้ได้ยากสำหรับพระภิกษุและสามเณรทั่วไป จึงปรากฏว่าพระภิกษุสามเณรที่มีความรู้ในพระธรรมวินัยอย่างทั่วถึงมีจำนวนน้อยเป็นเหตุให้สังฆมณฑลขาดแคลนภิกษุผู้มีความรู้ความสามารถที่จะช่วยกิจการพระศาสนาทั้งในด้านการศึกษา การปกครองและการแนะนำสั่งสอนประชาชน ดังนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงได้ทรงพระดำริวิธีการเล่าเรียนพระธรรมวินัยเป็นภาษาไทยขึ้นสำหรับสอนพระภิกษุและสามเณรภายในวัดบวรนิเวศวิหารเป็นครั้งแรก นับแต่ทรงรับหน้าที่ปกครองวัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อพ.ศ. ๒๔๓๕ เป็นต้นมา โดยทรงกำหนดหลักสูตรการสอนให้ภิกษุสามเณรได้เรียนรู้พระพุทธศาสนา ทั้งด้านหลักธรรม พุทธประวัติ และพระวินัย ตลอดถึงหัดแต่งแก้กระทู้ธรรม เมื่อทรงเห็นว่าการเรียนการสอนพระธรรมวินัยเป็นภาษาไทย ดังนี้ได้ผลทำให้พระภิกษุและสามเณรมีความรู้กว้างขวางขึ้น เพราะเรียนรู้ได้ไม่ยาก จึงทรงดำริที่จะขยายแนวทางนี้ไปยังพระภิกษุและสามเณรทั่วไปด้วยประกอบกับในพ.ศ. ๒๔๔๘ ประเทศไทยเริ่มมีพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร ซึ่งพระภิกษุทั้งหมดจะได้รับการยกเว้น ส่วนสามเณรจะยกเว้นให้เฉพาะสามเณรผู้รู้ธรรมทางราชการได้ขอให้คณะสงฆ์ช่วยกำหนดเกณฑ์ของสามเณรผู้รู้ธรรม โดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงทรงกำหนด “หลักสูตรรองคสามเณรผู้รู้ธรรม” ขึ้น ซึ่งต่อมาได้ทรงปรับปรุงหลักสูตรรองคสามเณรผู้รู้ธรรมนั้นเป็น “องค์นักธรรม” สำหรับภิกษุและสามเณรชั้นนวกะ (คือผู้บวชใหม่) ทั่วไป ได้รับพระบรมราชานุมัติ เมื่อวันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ และโปรดให้

^{๓๑} สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง, เรื่องสอบธรรมของสนามหลวงแผนกธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง, ๒๕๕๐), หน้า ๒๖๘ – ๒๗๒.

จัดการสอบในส่วนกลางขึ้นเป็นครั้งแรกในเดือนตุลาคมในปีเดียวกัน โดยใช้วัดบวรนิเวศวิหาร, วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์, และวัดเบญจมบพิตร เป็นสถานที่สอบ การสอบในครั้งนั้นมี ๓ วิชา คือ ธรรมวิภาคในนวโกวาท, แต่งความแก้กระทู้ธรรม, และแปลภาษามคธเฉพาะท้องถิ่นทานใน อรรถกถาธรรมบท

ในพ.ศ. ๒๔๕๔ ทรงปรับปรุงหลักสูตรของคณัฏฐมให้เหมาะสมสำหรับพระภิกษุ และสามเณรทั่วไป จะเรียนรู้ได้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยแบ่งหลักสูตรออกเป็น ๒ อย่าง คือ อย่างสามัญ เรียนวิชาธรรมวิภาค พุทธประวัติ และเรียงความแก้กระทู้ธรรม และอย่างวิสามัญ คือเพิ่มแปลอรรถกถาธรรมบท มีแก้รรถบาลีไวยากรณ์ และสัมพันธ์ และวินัยบัญญัติ ที่ต้องสอบทั้งผู้ที่เรียนอย่างสามัญและวิสามัญ

ในปีพ.ศ. ๒๔๕๖ ทรงปรับปรุงหลักสูตรของคณัฏฐมอีกครั้งหนึ่ง โดยเพิ่มหลักสูตรหมวดคติปฏิบัติเข้าในส่วนของธรรมวิภาคด้วย เพื่อให้เป็นประโยชน์ในการครองชีวิตของภรรวาส หากพระภิกษุและสามเณรรูปนั้น ๆ มีความจำเป็นต้องลาสิกขาออกไปด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง เรียกว่า “นัฏฐมชั้นตรี” ซึ่งการศึกษาพระธรรมวินัยแบบใหม่นี้ ได้รับความนิยมาจากหมู่พระภิกษุและสามเณรเป็นอย่างมากกว้างขวางและแพร่หลายไปอย่างรวดเร็ว เพียงแค่ระยะเวลา ๒ ปีแรกก็มีพระภิกษุและสามเณรสมัครเข้าสอบสนามหลวงเกือบพันรูป เมื่อทรงเห็นว่าการศึกษานัฏฐมอำนวยการอุปถัมภ์แก่พระศาสนาและพระภิกษุและสามเณรทั่วไป

ในเวลาต่อมาจึงทรงพระดำริขยายการศึกษานัฏฐมให้ทั่วถึงแก่ภิกษุทุกระดับ คือ ทรงตั้งหลักสูตรนัฏฐมชั้นโท สำหรับภิกษุชั้นมัธยม คือ ผู้มีพรรษาไม่เกินกว่า ๕ แต่ไม่ถึง ๑๐ และหลักสูตรนัฏฐมชั้นเอก สำหรับภิกษุชั้นเถระ คือ ผู้มีพรรษา ๑๐ ขึ้นไป ดังที่เป็นหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของคณะสงฆ์สืบมาจนถึงทุกวันนี้

ต่อมา พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราวุฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ทรงพิจารณาเห็นว่า การศึกษานัฏฐมมิได้เป็นประโยชน์ต่อพระภิกษุและสามเณรเท่านั้น แม้ผู้ที่ยังครองภรรวาสวิสัยก็จะได้รับประโยชน์จากการศึกษานัฏฐมด้วย โดยเฉพาะสำหรับเหล่าข้าราชการครู จึงทรงตั้งหลักสูตรนัฏฐมสำหรับภรรวาสขึ้นที่เรียกว่า “ธรรมศึกษา” โดยมีครบทั้ง ๓ ชั้น คือ ชั้นตรี, ชั้นโท, และชั้นเอก ซึ่งมีเนื้อหาเช่นเดียวกับหลักสูตรนัฏฐมของพระภิกษุและสามเณร เว้นแต่วินัยบัญญัติที่ทรงกำหนดให้เป็นเบญจศีล-เบญจธรรมในชั้นตรี และในชั้นโท ให้เป็นอุโบสถศีลแทน โดยเปิดสอบธรรมศึกษาชั้นตรีครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๒ และเมื่อเห็นว่าภรรวาสสนใจศึกษาและสมัครสอบธรรมศึกษาตรีกันเป็นจำนวนมาก ในปีพ.ศ. ๒๔๖๓ ทางคณะสงฆ์จึงได้จัดตั้งหลักสูตรธรรมศึกษาโทขึ้น เพื่อเป็นการขยายการศึกษานัฏฐมสำหรับภรรวาสให้กว้างขวางและแพร่หลายยิ่งขึ้น ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๖๘ คณะสงฆ์ได้

จัดตั้งหลักสูตรธรรมศึกษาเอกขึ้น จึงทำให้มีการเปิดสอบครบทุกชั้น มีฆราวาสทั้งหญิงและชาย สมัครเข้าสอบเป็นจำนวนมาก นับเป็นการส่งเสริมการศึกษาพระพุทธศาสนาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

จากเอกสารที่เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของหลักสูตร สรุปได้ว่า หลักสูตรธรรมศึกษามีพัฒนาการมาจากหลักสูตรนักธรรมสำหรับพระสงฆ์และสามเณร เมื่อทางคณะสงฆ์เห็นประโยชน์ของการศึกษาในทางพระพุทธศาสนาของฆราวาสผู้สนใจใฝ่ศึกษา เพื่อจะเป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิตตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงได้กำหนดหลักสูตรธรรมศึกษาขึ้น

๒.๓.๕ หลักสูตรธรรมศึกษาที่ประกาศใช้ในปัจจุบัน^{๓๒}

๑. ธรรมศึกษาชั้นตรี

๑.๑ วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม

หลักสูตร ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑ ชั้นนี้ กำหนดขอบข่ายการออกข้อสอบไว้ ๕ หมวด คือ หมวดทานวรรค, ปาปวรรค, ปุญญาวรรค, สติวรรค, และศีลวรรคให้นักเรียนแต่งอธิบายให้สมเหตุสมผล โดยอ้างสุภาษิตอื่นมาประกอบด้วย ๑ สุภาษิตบอกชื่อคัมภีร์ที่มาแห่งสุภาษิตนั้นด้วย สุภาษิตที่อ้างมานั้นต้องเรียงเชื่อมความให้ติดต่อสมเรื่องกับกระทู้ตั้ง ชั้นนี้กำหนดให้เขียนลงในใบตอบ ตั้งแต่ ๒ หน้า (เว้นบรรทัด) ขึ้นไป

๑.๒ วิชาธรรม

หลักสูตร ใช้หนังสือนวโกวาท แผนกธรรมวิภาคและคิปปิปฏิบัติ ชั้นนี้ กำหนดให้เรียนตามหมวดธรรม ดังนี้ ธรรมวิภาค ประกอบด้วย

๑. ทุกกะ หมวด ๒ ได้แก่ ธรรมมีอุปการะมาก ๒, ธรรมเป็นโลกบาล ๒, ธรรมอันทำให้งาม ๒, และบุคคลหาได้ยาก ๒

๒. ดิเกะ หมวด ๓ ได้แก่ รตนะ ๓, คุณของรตนะ ๓, โอวาทของพระพุทธเจ้า ๓, ทุจจิต ๓, สุจจิต ๓, อกุศลมูล ๓, สัมปยุตตปิฎก ๓, และบุญกิริยาวัตถุ ๓

๓. จตุกกะ หมวด ๔ ได้แก่ วุฑฒิ ๔, จักร ๔, อคติ ๔, ปธาน ๔, อธิษฐานธรรม ๔, อธิษาท ๔, ควรทำความไม่ประมาทในที่ ๔ สถาน, พรหมวิหาร ๔, และอริยสัจ ๔

๔. ปัญจกะ หมวด ๕ ได้แก่ อนันตริยกรรม ๕, อภินิหารปัจเจกชน ๕, ัมมัสสวนานิสงส์ ๕, พละ ๕, และขันธ ๕

๕. จักกะ หมวด ๖ ได้แก่ คารวะ ๖ และสารานิยธรรม ๖

^{๓๒} กรมการศาสนา, ธรรมศึกษาชั้นตรีฉบับปรับปรุงใหม่ที่ประกาศใช้ในปัจจุบัน (พิมพ์ครั้งที่ ๔), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๐), หน้า ๔.

๖. สัตตะกะ หมวด ๗ ได้แก่ อริยทรัพย์ ๗ และสัปปริสธรรม ๗

๗. อัญญกะ หมวด ๘ ได้แก่ โลกธรรม ๘

๘. ทสกะ หมวด ๑๐ ได้แก่ บุญกิริยาวัตถุ ๑๐

คิหิปฏิบัติ ประกอบด้วย

๑. จตุกะ หมวด ๔ ได้แก่ ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๔, สัมปรายิกัตถประโยชน์ ๔, มิตตปฏิรูป ๔, มิตรแท้ ๔, และธรรมของฆราวาส ๔

๒. ปัญจกะ หมวด ๕ ได้แก่ มิจฉาวณิชา ๕, สมบัติของอุบาสก ๕

๓. ฉักกะ หมวด ๖ ได้แก่ ทิส ๖, และอบายมุข ๖

๑.๓ วิชาพุทธ

หลักสูตร ใช้หนังสือพุทธประวัติ เล่ม ๑ – ๓ ปฐมสมโพธิกถา พระนิพนธ์ สมเด็จพระสังฆราช (ปสุตเทว) และศาสนพิธี เล่ม ๑ ขององค์การศึกษา

๑.๔ วิชาวินัย(เบญจศีล – เบญจธรรม)

หลักสูตร ใช้หนังสือเบญจศีล – เบญจธรรม ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวเรศ)

๒. ธรรมศึกษาชั้นโท

๒.๑ วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม

หลักสูตร ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๒ ในชั้นนี้ กำหนดขอบข่ายการออกข้อสอบไว้ ๕ หมวด คือ อัตตวรรค, กัมมวรรค, ขันติวรรค, ปัญญาวรรค, และเสวนาวรรค ให้นักเรียนแต่งอธิบายเป็นทำนองเทศนาโวหาร อ้างสุภาษิตอื่นมาประกอบไม่น้อยกว่า ๒ สุภาษิต และบอกชื่อคัมภีร์ที่มาแห่งสุภาษิตนั้นด้วย ห้ามอ้างสุภาษิตซ้ำกัน แต่จะซ้ำคัมภีร์ได้ไม่ห้าม สุภาษิตที่อ้างมานั้น ต้องเรียงเชื่อมความให้ติดต่อสมเรื่องกับกระทู้ตั้ง ชั้นนี้ กำหนดให้เขียนลงในใบตอบ ตั้งแต่ ๓ หน้า (เว้นบรรทัด) ขึ้นไป

๒.๒ วิชาธรรม

หลักสูตร ใช้หนังสือธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ ชั้นนี้ กำหนดให้เรียนหมวดธรรมดังนี้

๑. ทุกกะ หมวด ๒ ได้แก่ กัมมัญฐาน ๒, กาม ๒, บุชา ๒, ปฏิสันถาร ๒, และสุข ๒ (กายิกสุข และเจตสิกสุข)

๒. ติกกะ หมวด ๓ ได้แก่ อกุศลวิตก ๓, กุศลวิตก ๓, อัคคี ๓, อธิปเตยยะ ๓, ญาณ ๓ (สังจญาณ), ตัณหา ๓, ปาฎิหาริยะ ๓, วัฏฏะ ๓, และลิกขา ๓

๓. จตุกกะ หมวด ๔ ได้แก่ อปัสเสนธรรม ๔, อัปปมัญญา ๔, พระอริยบุคคล ๔, โอะมะ ๔, กิจโนอริยสัจ ๔, บริษัถ ๔, บุคคล ๔, มรรค ๔, และผล ๔
๔. ปัญจกะ หมวด ๕ ได้แก่ อนุปปฬิกถา ๕, มัจฉริยะ ๕, มาร ๕, และเวทนา ๕
๕. ฉักกะ หมวด ๖ ได้แก่ จริต ๖, และธรรมคุณ ๖
๖. สัตตกะ หมวด ๗ ได้แก่ วิสุทธิ ๗
๗. อัญญกะ หมวด ๘ ได้แก่ อวิชา ๘
๘. นวกะ หมวด ๙ ได้แก่ พุทธคุณ ๙, และสังฆคุณ ๙
๙. ทสกะ หมวด ๑๐ ได้แก่ บารมี ๑๐
๑๐. ทวาทสกะ หมวด ๑๒ ได้แก่ กรรม ๑๒

๒.๓ วิชาพุทธ

หลักสูตร ใช้หนังสืออนุพุทธประวัติและพุทธานุพุทธประวัติ อันกล่าวเฉพาะประวัติพระสาวก สังคีตติกา ปฐมสมโพธิ พระนิพนธ์สมเด็จพระสังฆราช (ปสุสเทว) และศาสนพิธี เล่ม ๒ ขององค์การศึกษานี้กำหนดให้เรียนประวัติของพระสาวกจำนวน ๔๐ รูป

๒.๔ วิชาวินัย

หลักสูตร ใช้หนังสืออุโบสถศีล ของพระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปญญาสิริ ป.ธ.๙) วัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม

๓. ธรรมศึกษาชั้นเอก

๓.๑ วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม

หลักสูตร ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๓ ในชั้นนี้ กำหนดขอบข่ายการออกข้อสอบไว้ ๕ หมวด คือ อัปปมาทวรรค, จิตตวรรค, ธรรมวรรค, วิริยวรรค, และสามัคคีวรรค ให้นักเรียนแต่งอธิบายเป็นทำนองเทศนาโวหาร อ้างสุภาษิตอื่นมาประกอบไม่น้อยกว่า ๓ สุภาษิต และบอกชื่อคัมภีร์ที่มาแห่งสุภาษิตนั้นด้วย ห้ามอ้างสุภาษิตซ้ำกัน แต่จะซ้ำคัมภีร์ได้ไม่ห้าม สุภาษิตที่อ้างมานั้น ต้องเรียงเชื่อมความให้ติดต่อสมเรื่องกับกระทู้ตั้ง ชั้นนี้ กำหนดให้เขียนลงในใบตอบ ตั้งแต่ ๔ หน้า (เว้นบรรทัด) ขึ้นไป

๓.๒ วิชาธรรม

หลักสูตรธรรมวิจารณ์ ส่วนปรมัตถปฏิบัติภา ชั้นนี้ กำหนดให้เรียนหมวดธรรมดังนี้

๑. นิพพิทา ได้แก่ ปฏิปทาแห่งนิพพิทา, สังขาร, อนิจจลักษณะ, ทุกขลักษณะ, และอนัตตลักษณะ

๒. วิจารณ์ ได้แก่ ไวยากรณ์แห่งวิจารณ์, วิมุตติ, วิมุตติ ๒, วิมุตติ ๕, วิปัสสนาญาณ ๘, วิสุทธิ (อีกบรรยายหนึ่ง), วิสุทธิ ๓,

๓. สันติ และปฏิปทาแห่งสันตินิพพาน ได้แก่ มติแห่งลัทธิภายนอก, มติข้างพระพุทธศาสนา, นิพพานธาตุ ๒, บาติแสดงปฏิปทาแห่งนิพพาน, บาติแสดงอนุปาธิเสสนิพพาน, บาติแสดงอนุปาธิเสสนิพพาน, บาติแสดงนิพพานทั้ง ๒ บรรยาย, บาติใช้ปรินิพพาน หมายถึง อนุปาธิเสส, บาติใช้ปรินิพพุต แทนปรินิพพาน, มติปรารภพระพุทธเจ้าหลายพระองค์

๔. ปฏิปทาแห่งนิพพานหัวใจสมถกัมมัฏฐาน ได้แก่ กายคตาสติ, เมตตา, พุทธานุสสติ, กสิณ, และจตุรธาตุวัตถุตาณะ, สมถภาวนา

๕. พระพุทธรูป ได้แก่ หมวดที่ ๑๐ วิปัสสนากัมมัฏฐาน

๓.๓ วิชาพุทธ

แก้ปัญหามหาพุทธานุพุทธประวัติ กับข้อธรรมในท้องเรื่องนั้น หลักสูตร ใช้นั่งสือพุทธประวัติ เล่ม ๑ – ๓ ปฐมสมโพธิ พระนิพนธ์ สมเด็จพระสังฆราช (ปฐสเทว) พุทธานุพุทธประวัติ, อนุพุทธประวัติ, พระปฐมสมโพธิกถา, พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิต ชิโนรส

๓.๔ วิชาวินัย

หลักสูตร ใช้นั่งสือหลักสูตรกรรมบถ ของพระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปญญาสิริ ป.ธ. ๘) วัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม

จากเอกสารที่เกี่ยวกับหลักสูตรธรรมศึกษา สรุปได้ว่าหลักสูตรธรรมศึกษาแบ่งออกเป็น ๓ ระดับชั้น ได้แก่ ธรรมศึกษาชั้นตรี, ธรรมศึกษาชั้นโท, ธรรมศึกษาชั้นเอก โดยจัดการเรียนการสอนใน ๔ วิชา ได้แก่ วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม, วิชาธรรม, วิชาพุทธ, และวิชาวินัย ซึ่งมีขอบข่ายเนื้อหาตามระดับชั้นเรียน

๒.๔ ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนการสอน

๑. ทฤษฎีการเรียนรู้ (learning theory) การเรียนรู้คือกระบวนการ ที่ทำให้คนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ความคิด คนสามารถเรียนรู้ได้จากการได้ยิน การสัมผัส การอ่าน การใช้เทคโนโลยี การเรียนรู้ของเด็ก และผู้ใหญ่จะต่างกัน เด็กจะเรียนรู้ด้วยการเรียนในห้อง การซักถาม ผู้ใหญ่มักเรียนรู้ด้วยประสบการณ์ที่มีอยู่ แต่การเรียนรู้จะเกิดขึ้นจากประสบการณ์ ที่ผู้สอนนำเสนอ โดยการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนและผู้เรียน ผู้สอนจะเป็นผู้ที่สร้างบรรยากาศทางจิตวิทยา ที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ ที่จะให้เกิดขึ้นเป็นรูปแบบใดก็ได้เช่น ความเป็นกันเอง ความเข้มงวดกวดขัน หรือ

ความไม่มีระเบียบวินัย สิ่งเหล่านี้ผู้สอนจะเป็นผู้สร้างเงื่อนไข และสถานการณ์เรียนรู้ให้กับผู้เรียน ดังนั้น ผู้สอนจะต้องพิจารณาเลือกรูปแบบการสอน รวมทั้งการสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้เรียน เพื่อให้ผู้สอนจะสามารถพัฒนาผู้เรียนได้ตรงกับความสามารถ และได้เต็มศักยภาพของผู้เรียน ทฤษฎีการเรียนรู้เหล่านี้ เป็นเครื่องมือสำคัญอีกส่วนหนึ่ง ที่ครูสอนจะนำมาประยุกต์ใช้ ในการพัฒนาเด็ก ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอ ดังต่อไปนี้

๑.๑ การเรียนรู้ตามทฤษฎีของ Bloom (Bloom's Taxonomy)

Bloom ได้แบ่งการเรียนรู้เป็น ๖ ระดับ ดังนี้

๑. ความรู้ที่เกิดจากความจำ (knowledge) ซึ่งเป็นระดับต่ำที่สุด

๒. ความเข้าใจ (Comprehend)

๓. การประยุกต์ (Application)

๔. การวิเคราะห์ (Analysis) สามารถแก้ปัญหา ตรวจสอบได้

๕. การสังเคราะห์ (Synthesis) สามารถนำส่วนต่าง ๆ มาประกอบเป็นรูปแบบใหม่ได้ให้แตกต่างจากรูปเดิม เน้นโครงสร้างใหม่

๖. การประเมินค่า (Evaluation) วัดได้ และตัดสินใจได้ว่าอะไรถูกหรือผิด ประกอบการตัดสินใจบนพื้นฐาน ของเหตุผลและเกณฑ์ที่แน่ชัด

๑.๒ การเรียนรู้ตามทฤษฎีของเมเยอร์ (Mayor)

ในการออกแบบสื่อการเรียนการสอน การวิเคราะห์ความจำเป็นเป็นสิ่งสำคัญ และตามด้วยจุดประสงค์ของการเรียน โดยแบ่งออกเป็นย่อย ๆ ๓ ส่วนด้วยกัน คือ^{๓๓}

๑. พฤติกรรมควรชี้ชัด และสังเกตได้

๒. เงื่อนไข พฤติกรรมสำเร็จได้ควรมีเงื่อนไขในการช่วยเหลือ

๓. มาตรฐาน พฤติกรรมที่ได้นั้นสามารถอยู่ในเกณฑ์ที่กำหนด

๑.๓ การเรียนรู้ตามทฤษฎีของบรูเนอร์ (Bruner) ประกอบด้วย^{๓๔}

๑. ความรู้ถูกสร้างหรือหล่อหลอมโดยประสบการณ์

๒. ผู้เรียนมีบทบาทรับผิดชอบในการเรียน

๓. ผู้เรียนเป็นผู้สร้างความหมายขึ้นมาจากแง่มุมต่างๆ

๔. ผู้เรียนอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เป็นจริง

๕. ผู้เรียนเลือกเนื้อหาและกิจกรรมเอง

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

๖. เนื้อหาควรถูกสร้างในภาพรวม

๑.๔ การเรียนรู้ตามทฤษฎีของไทเลอร์ (Tylor) คือ^{๓๕}

๑.๔.๑ ความต่อเนื่อง (continuity) หมายถึง ในวิชาทักษะ ต้องเปิดโอกาสให้มีการฝึกทักษะในกิจกรรม และประสบการณ์บ่อย ๆ และต่อเนื่องกัน

๑.๔.๒ การจัดช่วงลำดับ (sequence) หมายถึง หรือการจัดสิ่งที่มีความง่าย ไปสู่สิ่ง ที่มีความยาก ดังนั้น การจัดกิจกรรมและประสบการณ์ ให้มีการเรียงลำดับก่อนหลัง เพื่อให้ได้เรียนเนื้อหาที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

๑.๔.๓ บูรณาการ (integration) หมายถึง การจัดประสบการณ์จึงควรเป็น ในลักษณะที่ช่วยให้ผู้เรียน ได้เพิ่มพูนความคิดเห็น และได้แสดงพฤติกรรมที่สอดคล้องกัน เนื้อหาที่เรียน เป็นการเพิ่มความสามารถทั้งหมดของผู้เรียนที่จะได้ใช้ประสบการณ์ได้ ในสถานการณ์ต่าง ๆ กัน ประสบการณ์การเรียนรู้ จึงเป็นแบบแผนของปฏิสัมพันธ์ (interaction) ระหว่างผู้เรียน กับสถานการณ์ที่แวดล้อม

๑.๕ ทฤษฎีการเรียนรู้ ๘ ขั้น ของกาเย่ (Gagne) คือ^{๓๖}

๑.๕.๑ การจูงใจ (Motivation Phase) การคาดหวังของผู้เรียนเป็นแรงจูงใจในการเรียนรู้

๑.๕.๒ การรับรู้ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ (Apprehending Phase) ผู้เรียนจะรับรู้สิ่งที่สอดคล้องกับความตั้งใจ

๑.๕.๓ การปรุงแต่งสิ่งที่รับรู้ไว้เป็นความจำ (Acquisition Phase) เพื่อให้เกิดความจำระยะสั้นและระยะยาว

๑.๕.๔ ความสามารถในการจำ (Retention Phase)

๑.๕.๕ ความสามารถในการระลึกถึงสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปแล้ว (Recall Phase)

๑.๕.๖ การนำไปประยุกต์ใช้กับสิ่งที่เรียนรู้ไปแล้ว (Generalization Phase)

๑.๕.๗ การแสดงออกพฤติกรรมที่เรียนรู้ (Performance Phase)

๑.๕.๘ การแสดงผลการเรียนรู้กลับไปยังผู้เรียน (Feedback Phase) ผู้เรียนได้รับทราบผลเร็วจะทำให้มีผลดี และประสิทธิภาพสูง

^{๓๕}นิรันดร์. ข้อมูลเพื่อการค้นคว้า: สังคมศาสตร์และจิตวิทยา.[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.idis.ru.ac.th/report/index.php?topic=2796.0;wap2> [๑๔ต.ค.๒๕๕๔].

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

๑.๖ องค์ประกอบที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้จากแนวคิดนักการศึกษาของกาเย่ (Gagne) ประกอบด้วย^{๓๗}

- ๑.๖.๑ ผู้เรียน (learner) มีระบบสัมผัส และระบบประสาทในการรับรู้
- ๑.๖.๒ สิ่งเร้า (stimulus) คือสถานการณ์ต่างๆที่เป็นสิ่งเร้าให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้
- ๑.๖.๓ การตอบสนอง (response) คือ พฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้
- ๑.๖.๔ การสอนด้วยสื่อตามแนวคิดของกาเย่ (Gagne)
- ๑.๖.๕ เร้าความสนใจ มีโปรแกรมที่กระตุ้นความสนใจของผู้เรียน เช่น ใช้การ์ตูน หรือกราฟิกที่ดึงดูดสายตา
- ๑.๖.๖ ความอยากรู้อยากเห็นจะเป็นแรงจูงใจให้ผู้เรียนสนใจในบทเรียน การตั้งคำถามก็เป็นอีกสิ่งหนึ่ง
๗. บอกวัตถุประสงค์ ผู้เรียนควรทราบถึงวัตถุประสงค์ให้ผู้เรียนสนใจในบทเรียน เพื่อให้ทราบว่าบทเรียน เกี่ยวกับอะไร
๘. กระตุ้นความจำผู้เรียน สร้างความสัมพันธ์ในการโยงข้อมูลกับความรู้ที่มีอยู่ก่อน เพราะสิ่งนี้สามารถทำให้เกิดความทรงจำในระยะยาวได้ เมื่อได้โยงถึงประสบการณ์ผู้เรียนโดยการตั้งคำถาม เกี่ยวกับแนวคิด หรือเนื้อหานั้น ๆ
๙. เสนอเนื้อหาขั้นตอนนี้ จะเป็นการอธิบายเนื้อหาให้กับผู้เรียนโดยใช้สื่อชนิดต่าง ๆ ในรูป กราฟิก หรือ เสียง วิดีโอ
๑๐. การยกตัวอย่าง การยกตัวอย่างสามารถทำได้โดยยกกรณีศึกษา การเปรียบเทียบ เพื่อให้เข้าใจได้ซาบซึ้ง
๑๑. การฝึกปฏิบัติ เพื่อให้เกิดทักษะหรือพฤติกรรม เป็นการวัดความเข้าใจว่าผู้เรียนได้เรียนถูกต้อง เพื่อให้เกิดการอธิบายซ้ำเมื่อรับสิ่งที่ผิด
๑๒. การให้คำแนะนำเพิ่มเติม เช่น การทำแบบฝึกหัดโดยมีคำแนะนำ
๑๓. การสอบเพื่อวัดระดับความเข้าใจ
๑๔. การนำไปใช้กับงานที่ทำการทำสื่อควรมี เนื้อหาเพิ่มเติม หรือหัวข้อต่าง ๆ ที่ควรจะต้องรู้เพิ่มเติม

ในความคิดของผู้จัดทำคิดว่า ทฤษฎีนี้สามารถนำมาใช้กับงานวิจัยนี้ได้ เพราะทฤษฎีการเรียนรู้ดังกล่าวข้างต้น ได้กล่าวถึง กระบวนการของการเรียนรู้ ที่จะทำให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลง ทั้งด้านพฤติกรรม ความคิด ได้ตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ ซึ่งวัตถุประสงค์ดังกล่าวสามารถเกิดขึ้นได้ โดยผ่านกระบวนการจัดการเรียนรู้ของครู ที่เข้าใจกระบวนการ ของการ

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

เรียนรู้ว่า ประกอบด้วยชั้นต่าง ๆ ของการเรียนรู้ เช่น การเรียนรู้โดยผ่านการจำ การเรียนรู้ด้วยความเข้าใจ การเรียนรู้แบบการประยุกต์ และการเรียนรู้แบบวิเคราะห์ สังเคราะห์เป็นต้นแล้วจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับความต้องการ และความสามารถของผู้เรียนโดยการสร้างรูปแบบ การเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดแรงจูงใจต่อผู้เรียน การสอนด้วยรูปแบบใหม่ ๆ ที่น่าสนใจ และการสร้างบรรยากาศการเรียนการสอน ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน ซึ่งทั้งหมดจะนำไปสู่เป้าหมายของการจัดการศึกษาได้อย่างแท้จริง

๒.ทฤษฎีการสอน

๒.๑ ทฤษฎีการสอนแบบพหุปัญญา (Multiple Intelligence)

ในการเรียนการสอนนั้น มักจะเน้นความสามารถของสมอง ในด้านของการใช้ภาษา การใช้ทักษะทางคณิตศาสตร์ และการคิดเชิงเหตุผล ซึ่งทำให้นักเรียนไม่สามารถพัฒนาความสามารถได้เท่าที่ควร ยกตัวอย่างนักเรียนบางคน มีความสามารถหลายด้าน เช่น ศิลปะ ดนตรี หรืออื่น ๆ แต่กลับต้องเรียนวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ที่ไม่ชอบ เมื่อผลการเรียนไม่ดี ผู้ปกครอง ครู เข้าใจว่า “เด็กโง่” แต่ความจริงถ้าพัฒนาให้ถูกด้าน นักเรียนคนนั้นอาจจะมีความสามารถมากกว่าที่เห็นทั่วไป เพื่อเป็นการตอบโจทยนี้ “ทฤษฎีการสอนแบบพหุปัญญา” (Multiple Intelligence) จึงถือกำเนิดขึ้นมาในวงการการศึกษา

๒.๒ การ์ดเนอร์ (Gardner) ได้ให้ความหมายของเขาวนัปัญญาใหม่ว่า “ความสามารถในการแก้ปัญหาในสภาพแวดล้อมต่าง ๆ หรือการสร้างสรรค์ผลงานต่าง ๆ ซึ่งจะมีความสัมพันธ์กับบริบททางวัฒนธรรมในแต่ละแห่ง รวมทั้งความสามารถในการตั้งปัญหา เพื่อจะหาคำตอบ และเพิ่มพูนความรู้”^{๓๔} การ์ดเนอร์นั้น มีความเชื่อพื้นฐานเกี่ยวกับสติปัญญาที่สำคัญ ๒ ประการ คือ

๑.เขาวนัปัญญาของบุคคลมิได้มีเพียงความสามารถทางภาษา และทางคณิตศาสตร์เท่านั้น แต่มีอยู่อย่างหลากหลายถึง ๘ ประเภทด้วยกัน แต่การ์ดเนอร์เอง ก็กล่าวว่าอาจจะมีมากกว่า ๘ ประเภท โดยคนแต่ละคนจะมีความสามารถเฉพาะด้านแตกต่างกันไป ซึ่งสอดคล้องกับเรื่องของความแตกต่างระหว่างบุคคล ความสามารถที่แตกต่างกันออกไปนี้ เมื่อผสมผสานออกมาแล้วจะก่อให้เกิดเอกลักษณ์เฉพาะตัวบุคคล

^{๓๔}การ์ดเนอร์ (Gardner) อ้างในทิสนา แคมมณี, ศาสตร์การสอน:องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, พิมพ์ครั้งที่, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๔๕), หน้า ๘๖.

๒. เชวณปัญญาไม่ใช่สิ่งที่มีนกงถารตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย หากแต่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามสภาพแวดล้อม และการส่งเสริมที่เหมาะสม

การคิดเอนอร์เองได้อธิบายถึงเชวณปัญญาไว้ว่า ประกอบด้วยความสามารถ ๓ ประการ ได้แก่

๑. ความสามารถในการแก้ปัญหาในสภาพการณ์ต่าง ๆ ที่เป็นไปตามธรรมชาติ และตามบริบททางวัฒนธรรมของแต่ละบุคคล

๒. ความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานที่มีประสิทธิภาพ และสัมพันธ์กับบริบททางวัฒนธรรม

๓. ความสามารถในการแสวงหาหรือตั้งปัญหาเพื่อหาคำตอบ และเพิ่มพูนความรู้

๒.๓ องค์ประกอบของทฤษฎีการสอนแบบพหุปัญญา (เชวณปัญญา ๘ ด้าน)

พงษ์ศักดิ์ เป็นแก้ว ได้อธิบายเชวณปัญญา ซึ่งการคิดเอนอร์ได้เสนอไว้ ๘ ด้าน อย่างละเอียด ดังนี้^{๗๕}

๑. สติปัญญาด้านภาษา (Linguistic Intelligence)

๒. สติปัญญาในการใช้เหตุผลเชิงตรรกะและคณิตศาสตร์ (Logical Mathematical Intelligence)

๓. สติปัญญาด้านการเคลื่อนไหวร่างกายและกล้ามเนื้อ (Bodily Kinesthetic Intelligence)

๔. สติปัญญาด้านการมองเห็นและมิติสัมพันธ์ (Visual/Spatial Intelligence)

๕. สติปัญญาด้านดนตรี (Musical Intelligence)

๖. สติปัญญาด้านการเข้ากับผู้อื่น (Interpersonal Intelligence)

๗. สติปัญญาด้านการรู้จักและเข้าใจตนเอง (Intrapersonal Intelligence)

๘. สติปัญญาด้านการเป็นนักธรรมชาติวิทยา (Nationalism Intelligence)

๒.๔ การประยุกต์ทฤษฎีการสอนแบบพหุปัญญากับการสอนในชั้นเรียน

ทิสนา แคมมณี กล่าวว่า การมองและเข้าใจเชวณปัญญาในความหมาย ที่ต่างกัน ย่อมก่อให้เกิดการกระทำที่แตกต่างกัน ทฤษฎีพหุปัญญา ได้ขยายขอบเขตของความหมายของคำว่า ปัญญาออกไปอย่างกว้างขวางมากขึ้นจากเดิม ส่งผลให้การจัดการเรียนการสอน ขยายขอบเขตไป

^{๗๕} พงษ์ศักดิ์ เป็นแก้ว, “พหุปัญญา (Multiple Intelligence)”. ศึกษาสาสตร์สาร, ๓๐(๑) (มกราคม–มิถุนายน ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๕-๑๑๕.

อย่างกว้างขวางเช่นกัน แนวทางการนำทฤษฎีปัญหาไปใช้ในการเรียนการสอนมีหลากหลาย ดังนี้^{๔๐}

๑. เนื่องจากผู้เรียนแต่ละคนมีเชาวน์ปัญญาแต่ละด้านไม่เหมือนกัน ดังนั้นในการจัดการเรียนการสอนควรมีกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย ที่สามารถส่งเสริมเชาวน์ปัญญาหลาย ๆ ด้านมิใช่มุ่งพัฒนาแต่เพียงเชาวน์ปัญญาด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น ดังเช่นในอดีตเรามักจะมีการเน้นการพัฒนาด้านภาษาและด้านคณิตศาสตร์ หรือด้านการใช้เหตุผลเชิงตรรกะอันเป็นการพัฒนาสมองซีกซ้ายเป็นหลัก ทำให้ผู้เรียนไม่มีโอกาสพัฒนาเชาวน์ปัญญาด้านอื่น ๆ เท่าที่ควร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้เรียนที่มีเชาวน์ปัญญาด้านอื่นสูง จะขาดโอกาสที่จะเรียนรู้และพัฒนา ในด้านที่ตนมีความสามารถหรือถนัดเป็นพิเศษ การจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมพัฒนาการของสติปัญญาหลาย ๆ ด้านจะช่วยให้ผู้เรียนทุกคนมีโอกาส ที่จะพัฒนาตนเองอย่างรอบด้าน พร้อมทั้งช่วยส่งเสริมอัจฉริยภาพ หรือความสามารถเฉพาะตนของผู้เรียนไปในตัว

๒. เนื่องจากผู้เรียนมีระดับพัฒนาการในเชาวน์ปัญญาแต่ละด้านไม่เท่ากัน ดังนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องจัดการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับขั้นพัฒนาการในแต่ละด้านของผู้เรียน ตัวอย่างเช่น เด็กที่มีเชาวน์ปัญญาด้านดนตรีสูง จะพัฒนาปัญญาด้านดนตรีของตนไปอย่างรวดเร็ว ต่างจากเด็กคนอื่น ๆ ดังนั้น การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเด็ก ที่มีขั้นพัฒนาการด้านใดด้านหนึ่งสูงควรต้องแตกต่างไป จากเด็กที่มีขั้นพัฒนาการในด้านนั้นต่ำกว่า

๓. เนื่องจากผู้เรียนแต่ละคนมีเชาวน์ปัญญาแต่ละด้านไม่เหมือนกัน การผสมผสานของความสามารถด้านต่าง ๆ ที่มีอยู่ไม่เท่ากันนี้ ทำให้เกิดเป็นเอกลักษณ์ (Uniqueness) หรือลักษณะเฉพาะของแต่ละคนซึ่งไม่เหมือนกัน หรืออีกนัยหนึ่ง เอกลักษณ์ของ แต่ละบุคคลทำให้แต่ละคนแตกต่างกัน และความแตกต่างที่หลากหลาย (Diversity) นี้สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม ดังนั้น กระบวนการคิดที่ว่าคนนี้โง่ หรือเก่งกว่าคนนั้นคนนี้จึงควรจะเปลี่ยนไป การสอนควรเน้นการส่งเสริมความเป็นเอกลักษณ์ของผู้เรียน ครูควรสอน โดยเน้นให้ผู้เรียนค้นหาเอกลักษณ์ของตนภาคภูมิใจในเอกลักษณ์ของตนเอง และเคารพในเอกลักษณ์ของผู้อื่นรวมทั้งเห็นคุณค่า และเรียนรู้ที่จะใช้ความแตกต่างของแต่ละบุคคลให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม เช่นนี้ ผู้เรียนก็จะเรียนรู้ได้อย่างมีความสุข มีทัศนคติที่ดีต่อตนเองเห็นคุณค่า ในตนเอง ในขณะที่เดียวกันก็มีความเคารพในผู้อื่น และอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลกัน

^{๔๐} ทิศนา ขัมมณี, ศาสตร์การสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ. พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๘๕-๘๐.

๔. ระบบการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ ควรจะต้องมีการปรับเปลี่ยนไปจากแนวคิดเดิมที่ใช้การทดสอบ เพื่อวัดความสามารถทางเชาว์ปัญญาเพียงด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น และที่สำคัญ คือ ไม่สัมพันธ์กับบริบทที่แท้จริงที่ใช้ความสามารถนั้น ๆ ตามปกติ วิธีการประเมินผลการเรียนการสอนที่ดี ควรมีการประเมินหลาย ๆ ด้าน และในแต่ละด้านควรเป็นการประเมินในสภาพการณ์ของปัญหาที่สามารถแก้ปัญหาได้ด้วยอุปกรณ์ที่สัมพันธ์กับเชาว์ปัญญาด้านนั้น ๆ การประเมินจะต้องครอบคลุมความสามารถในการแก้ปัญหา หรือการสร้างสรรค์ผลงานโดยใช้อุปกรณ์ที่สัมพันธ์กับเชาว์ปัญญาด้านนั้นอีกวิธีหนึ่ง คือการให้เรียนอยู่ในสภาพการณ์ ที่ซับซ้อนซึ่งต้องใช้สติปัญญาหลายด้าน หรือการให้อุปกรณ์ซึ่งสัมพันธ์กับเชาว์ปัญญาหลาย ๆ ด้านและสังเกตดูว่าผู้เรียนเลือกใช้เชาว์ปัญญาด้านใด หรือศึกษาและใช้อุปกรณ์ ซึ่งสัมพันธ์กับเชาว์ปัญญาด้านใดมากเพียงไร

ในความคิดของผู้จัดทำคิดว่า ทฤษฎีนี้สามารถนำมาใช้กับงานวิจัยนี้ได้ เพราะว่า ทฤษฎีการสอนแบบพหุปัญญาข้างต้น เชื่อความบุคคลมีความสามารถในการเรียนรู้ไม่เท่ากัน และมีความสามารถแตกต่างกันไป ซึ่งการจัดการศึกษาแผนกบาลี ก็ควรคำนึงถึงความแตกต่างของผู้เรียนทั้งในด้านความสามารถทางสมอง ความสามารถในการคิดวิเคราะห์ เป็นต้นแล้ว จัดการเรียนการสอนให้หลากหลาย ทั้งด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยให้ครอบคลุมความสามารถของผู้เรียน การจัดการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับขั้นพัฒนาการในแต่ละด้านของผู้เรียน การสอนที่เน้นการส่งเสริมความเป็นเอกลักษณ์ของผู้เรียน และที่สำคัญ คือการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ ควรวัดความสามารถของผู้เรียนในหลาย ๆ ด้าน นอกจากการวัดด้านความจำแต่เพียงอย่างเดียว ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อตัวผู้เรียนได้อย่างสูงสุด

๒.๕ ทฤษฎีการสอนแบบ ๔ MAT

ระบบการสอนแบบ ๔ MAT เกิดขึ้นจากแนวคิดนักการศึกษาคนสำคัญ ชาวอเมริกา ชื่อ ซูซานมอร์ริส (Susan Moris) และเบอร์นิส แม็คคาร์ธี (Bernice Mc Carthy) เมื่อปี ๑๙๘๐ จึงถือว่ามีใช้เป็นรูปแบบการสอน ที่แปลกใหม่หรือเกิดขึ้นใหม่แต่อย่างใด แต่ที่เพิ่งได้รับความสนใจ และเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางในประเทศไทยเมื่อไม่นานมานี้ เนื่องมาจากได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีพหุปัญญา (Multiple Intelligences) ของโฮวาร์ด การ์ดเนอร์ (Howard Gardner) ที่เข้ามา และได้รับความสนใจกันอย่างกว้างขวางในหมู่นักการศึกษาไทยในปัจจุบัน

เมื่อวิเคราะห์แนวคิดทฤษฎีการสอนแบบ ๔ MAT จะได้ประเด็นหลัก ของแนวคิดซึ่งสรุปได้เป็น ๓ ประเด็น ดังนี้^{๔๐}

๑. แบบฉบับหรือลีลาการเรียนรู้ของผู้เรียนมีความแตกต่างกันตามความแตกต่างระหว่างบุคคลมี ๔ แบบ ได้แก่

๑.๑ ผู้เรียนแบบที่ ๑ (WHY) เป็นคนช่างคิดช่างสงสัย อยากรู้ อยากเห็น ชอบเรียนรู้ด้วยการสังเกต และสัมผัส ชอบเรียนรู้จากการฟัง การเฝ้าดู การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ชอบงานทำร่วมกับผู้อื่น จึงมักชอบตั้งคำถามว่าทำไม

๑.๒ ผู้เรียนแบบที่ ๒ (WHAT) เป็นผู้สนใจข้อเท็จจริง ชอบเรียนรู้จักการรับข้อมูล และสิ่งต่าง ๆ จากครูหรือจากคนอื่น ๆ เป็นคนช่างวิเคราะห์ ชอบเรียนรู้ด้วยวิธีการคิดไตร่ตรอง

๑.๓ ผู้เรียนแบบที่ ๓ (HOW) เป็นผู้สนใจในวิธีการต่าง ๆ อยากรู้ว่าสิ่งต่าง ๆ นั้นทำงานอย่างไร ชอบที่จะได้ลงมือปฏิบัติจริงเป็นการเรียนรู้จากสามัญสำนึก ที่สัมผัสได้ เช่น จับต้อง ปลูกถ่าย ทดลอง ทำของจริง ฝึกปฏิบัติ

๑.๔ ผู้เรียนแบบที่ ๔ (IF) ชอบค้นหาคำตอบเป็นไปได้อย่างไร ถ้าไม่เป็นแบบนี้จะเป็นอย่างอื่นได้หรือไม่ จึงสนใจในการค้นหาสิ่งใหม่ด้วยตนเองด้วยการทดลองพิสูจน์เรียนรู้ จากความรู้สึกรับรู้ของตนเอง เรียนรู้ด้วยการลองผิดลองถูก ชอบที่จะลองทำดู และค้นพบสิ่งใหม่ ๆ ด้วยตนเอง

๒. ลีลาการสอนหรือวิธีการสอนของครูจึงต้องมี ๔ แบบเพื่อตอบสนองความแตกต่างระหว่างบุคคลเช่นกัน

บทบาทที่ ๑ ครู คือ ผู้กระตุ้นสร้างแรงจูงใจ ครูจะต้องเป็นผู้ช่วย / กระตุ้น การเรียนรู้ และสร้างแรงจูงใจให้กับนักเรียนโดยการให้เขาได้สังเกต คิดไตร่ตรองสัมผัส ครูนำประสบการณ์จริงไปสู่การคิดกระตุ้นให้เขาได้ฟังได้เห็น และอยากคิดอยากตั้งถามซึ่งคำถามที่เกิดขึ้นมีหลากหลายมากมาย แต่สิ่งที่ควรเกิดขึ้นกับผู้เรียนมากที่สุด คือ คำว่า ทำไมวิธีการสอน อาจใช้สถานการณ์จำลองการอภิปราย การให้สังเกตสิ่งต่าง ๆ การตั้งคำถามบทบาทนี้จะทำให้ผู้เรียนแบบที่ ๑ (WHY) มีความสุขความสบายใจในการเรียนมากที่สุดเจตนารมณ์ของ ๔ MAT ในขั้น WHY จะเป็นการกระตุ้นช่วยเหลือโดยการให้นักเรียนได้สังเกตได้ฟังแล้ว ทิ้งปริศนาให้นักเรียนขบคิด

^{๔๐} ประพันธ์ศิริ สุเสารัจ, การจัดการเรียนการสอนเพื่อเสริมสร้างศักยภาพนักเรียน : วารสารศูนย์ศึกษาการพัฒนาครูปีที่ ๒ ฉบับที่ ๗. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.gotoknow.org/blogs/posts/202009> [๑๖ ต.ค. ๒๕๕๔].

จนเกิดการตั้งคำถามถามให้ได้ว่า ทำไมกับครูหรือกับตนเองหรือกับใคร ๆ เพื่อเขาจะได้มี ความกระตือรือร้น และมีแรงจูงใจในการแสวงหาคำตอบหรือความรู้ในชั้น What หรือชั้น How ได้ต่อไป

บทบาทที่ ๒ ครู คือ ผู้สอนผู้บอกความรู้ บทบาทของครูเป็นผู้ป้อนความรู้ ป้อนความจริงให้กับนักเรียน เพื่อให้เกิดความเข้าใจให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ครูจะต้องให้ความรู้เนื้อหา ที่ลึกซึ้งให้แก่ นักเรียน ครูเป็นผู้สอนผู้แจ้งให้ทราบบทบาทที่ ๒ นี้จะทำให้ผู้เรียนแบบที่ ๒ (WHAT) มีความสุขความสบายใจในการเรียนมากที่สุด

บทบาทที่ ๓ ครู คือ โค้ชหรือผู้ฝึกสอนครูจะปล่อยให้ให้นักเรียนลงมือทำจาก ของจริง และฝึกปฏิบัติจากของจริงด้วยตนเองครูเพียงแค่ทำหน้าที่อำนวยความสะดวก และจัดเตรียมสื่ออุปกรณ์ให้นักเรียน เป็นเพียงผู้ชี้แนะแนะนำ เพื่อให้นักเรียนลงมือปฏิบัติงานให้สำเร็จครูจึงเปรียบเสมือนโค้ชหรือผู้ฝึกสอน ครูจำเป็นจะต้องออกแบบกิจกรรมให้ได้ เพื่อให้นักเรียนกระหายอยากลงมือปฏิบัติบทบาทนี้ผู้เรียนแบบที่ ๓ (HOW) จะมีความสุขความสบายใจมากที่สุด

บทบาทที่ ๔ ครู คือ ผู้ประเมินผลผู้ร่วมเรียนรู้ผู้แก้ไขครูจัดสถานการณ์ให้นักเรียนได้ค้นหา คิดค้น และทดลองทำสิ่งใหม่ ๆ ด้วยตัวของเขาเองโดยการกระตุ้นและกำหนดสถานการณ์ต่าง ๆ ให้เขาได้คิดค้น หรือค้นพบสิ่งใหม่ ๆ เช่นถ้าไม่เป็นอย่างนี้แล้วจะเป็นอย่างไร ได้อีกมันจะเป็นแบบอื่นได้หรือไม่ ถ้าไม่เป็นอย่างนี้ มันจะเกิดอะไรขึ้นหรือถ้าเป็นอย่างนี้แล้วจะเกิดอะไรขึ้น หรือถ้ามันเป็นอย่างนั้นแล้วจะทำอย่างไร ตัวอย่างเช่นครูสอนการเพาะถั่วงอก ด้วยกระดาษทิชชู เมื่อถึงขั้น IF อาจตั้งคำถามว่าจากเมล็ดถั่วงอกมันจะงอกออกมาภายในกี่วันจะมีใบ กี่ใบหรือถ้าไม่ใช่กระดาษทิชชูจะใช้วัสดุอื่นได้หรือไม่ หรือถ้ามันไม่งอกเพราะอะไรจะเกิดอะไร ขึ้นถ้าเพาะในห่อกับเพาะกลางแจ่งถ้าวเพาะในห่อไม่มีแสงเป็นอย่างไร ถ้าวเพาะกลางแจ่งถั่วงอกจะเป็นอย่างไร ครูจะกระตุ้นให้นักเรียนลองผิดลองถูกและเรียนรู้เองสอนกันเองค้นพบความรู้ด้วยตนเองครูเพียงแค่เป็นผู้ร่วมเรียนรู้ไปพร้อมกับนักเรียน และทำหน้าที่เป็นผู้ประเมินความรู้ และผลงานนักเรียนว่าเป็นอย่างไร และคอยแก้ไขแนะนำผลงานของนักเรียนเท่านั้นในขั้น IF นี้ นักเรียนจะสามารถประมวลความรู้ที่ได้รับให้เกิดเป็นความรู้ใหม่ หรือนำเอาความรู้ที่ได้รับ ไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ได้

๓. รูปแบบการสอนทั้ง ๔ แบบจะมี ๘ เทคนิคเพื่อพัฒนาสมองทั้ง ๒ ซีก คือ เริ่มจากเทคนิค ขวา-ซ้าย ขวา-ซ้าย ซ้าย-ขวา ซ้าย-ขวา ตามลำดับต่อเนื่องกันไป ๘ ขั้นตอน

ในความคิดของผู้จัดทำ คิดว่าทฤษฎีนี้ สามารถนำมาใช้กับงานวิจัยนี้ได้ เพราะว่าการสอนแบบ ๔ MAT เข้ากันได้กับการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ซึ่งเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง และการจัดการเรียนการสอนควรคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยใช้กระบวนการ การสอนที่เน้นการพัฒนาสมองทั้งสองซีก ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตัวเอง

ได้อย่างสมบูรณ์ครบทุกด้าน และบรรลุถึงความสำเร็จในการเรียนรู้ตามวิธีที่ตนเอง มีความถนัด ซึ่งหากครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีสามารถนำไปใช้ในการเรียนการสอน ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ก็จะสามารถพัฒนานักเรียนให้เป็นคน เก่ง ดี และมีความสุขเต็มตามศักยภาพของแต่ละคนได้อย่างเต็มที่

๒.๕ ด้านสื่อการเรียนการสอน

สื่อการเรียนการสอนเป็นสิ่งจำเป็นที่ครูจะต้องดำเนินการ เพื่อให้กระบวนการเรียนรู้มีประสิทธิภาพ ผู้เรียนเกิดการรับรู้ได้ดีโดยมีสื่อการเรียนการสอน เป็นเครื่องมือในการกระตุ้นความสนใจทำให้ผู้เรียนมีพัฒนาการ ด้านความรู้ความเข้าใจทักษะปฏิบัติ และทัศนคติได้ตามที่ครูต้องการ และยังเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้นักเรียนสามารถเข้าใจเรื่องที่สอนได้ชัดเจนขึ้น ในเรื่องของสื่อการเรียนการสอนนี้ มีนักการศึกษาได้แสดงทัศนะไว้หลายท่าน ดังนี้

๑. ความหมายของสื่อการเรียนการสอน

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ ให้ความหมายของสื่อการเรียนการสอนไว้ว่า คือสิ่งที่นำความรู้ไปสู่ผู้เรียน อยู่ในรูปของสิ่งพิมพ์หรือไม่ใช่สิ่งพิมพ์ก็ได้^{๘๒}

กิดานันท์ มลิทอง กล่าวว่า สื่อการสอน หมายถึง ตัวกลางที่ช่วยนำ และถ่ายทอดความรู้จากครูผู้สอน หรือจากแหล่งความรู้ไปยังผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถบรรลุ ถึงวัตถุประสงค์การเรียนรู้ที่ตั้งไว้^{๘๓}

กรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ ได้ให้ความหมายของคำว่า สื่อการเรียนรู้ว่า หมายถึง วิธีการ หรือกระบวนการวัสดุของจริงเครื่องมือที่จัดทำขึ้น เพื่อใช้ในการเรียนการสอน ซึ่งมีสาระ ที่เป็นประโยชน์ต่อประสบการณ์การเรียนรู้ สำหรับนำไปใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ให้เป็นไปตามหลักสูตรกำหนดไว้^{๘๔}

อาภรณ์ ใจเที่ยง กล่าวว่า สื่อการเรียนการสอน คือ สิ่งที่ช่วยกระตุ้นความสนใจของผู้เรียน ช่วยสร้างความเข้าใจให้ชัดเจนขึ้น และช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้เร็วขึ้น ตลอดจนจำได้

^{๘๒} ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, การบริหารงานวิชาการ, (กรุงเทพ : บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๒๐๗.

^{๘๓} กิดานันท์ มลิทอง, เทคโนโลยีการศึกษาร่วมสมัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์, ๒๕๔๕), หน้า ๔๓.

^{๘๔} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ศูนย์พัฒนาหนังสือชุดฝึกอบรมวิทยากรแกนนำหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช ๒๕๔๔ เรื่องการพัฒนาสื่อการสอน ชุดที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าพสดุภัณฑ์, ๒๕๔๕), หน้า ๔๕-๔๗.

นาน สื่อการเรียนการสอนแบ่งได้เป็นสื่อประเภทวัสดุ เช่น ของจริง รูปภาพ หนังสือ เป็นต้น สื่อประเภทอุปกรณ์ เช่น เครื่องฉายภาพข้ามศีรษะ โทรทัศน์ คอมพิวเตอร์ เป็นต้น และสื่อประเภทวิธีการ ได้แก่ กิจกรรมทุกอย่างที่ครูหรือนักเรียนจัดทำขึ้น ทั้งในและนอกห้องเรียน^{๘๕}

ชม ภูมิภาค กล่าวถึง สื่อการเรียนการสอนว่า หมายถึง ระบบการนำวัสดุ อุปกรณ์ และวิธีการมาเป็นตัวกลางในการให้การศึกษาแก่ผู้เรียน^{๘๖}

กระทรวงศึกษาธิการ ได้ให้ความหมายของสื่อการเรียนการสอน ว่าเป็นสิ่งที่ช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความสนใจ มีความเข้าใจ เกิดการเรียนรู้ และช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ สื่อการเรียนการสอนมีหลายรูปแบบ เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อเทคโนโลยี สื่อธรรมชาติ การเลือกสื่อที่ใช้ในการเรียนการสอนควรคำนึงถึงความน่าสนใจ ชวนคิด ชวนติดตาม เป็นสื่อที่เข้าใจง่าย กระตุ้นให้ผู้เรียนรู้จักวิธีแสวงหาความรู้และที่สำคัญคือสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการเรียนวิธีการเรียนรู้ของผู้เรียน และความแตกต่างระหว่างบุคคล^{๘๗}

นิคม ทาแดง, กอบกุล ปราบประชา, และอำนาจ เดชชัยศรี ให้ความหมายของสื่อการเรียนการสอนไว้ว่า หมายถึง ตัวกลางหรือสิ่งต่าง ๆ เช่น วัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือ และเทคนิควิธีการ รวมทั้งกิจกรรมต่าง ๆ ที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ เกิดการพัฒนา และสามารถนำความรู้ที่ได้รับนั้นไปใช้ในการประกอบอาชีพ ตลอดจนการดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข และมีประสิทธิภาพ^{๘๘}

จันทราณี สงวนนาม ได้ให้ทัศนคติเกี่ยวกับสื่อการเรียนการสอนว่า เป็นสิ่งที่ช่วยให้ครูและนักเรียนปฏิบัติกิจกรรมการเรียนการสอนได้สะดวกยิ่งขึ้น สื่อที่จำเป็นสำหรับครูผู้สอน เช่น เอกสารหลักสูตร คู่มือครู บันทึกการสอน เป็นต้น^{๘๙}

^{๘๕} อารักษ์ ใจเที่ยง, หลักการสอน (ฉบับปรับปรุง), พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮาส์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕๐-๑๕๑.

^{๘๖} ชม ภูมิภาค, สื่อการศึกษา, วารสารเทคโนโลยีสื่อสารการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ประสานมิตร, ๒๕๔๔), หน้า ๒๕.

^{๘๗} กระทรวงศึกษาธิการ, นิยามคำศัพท์หลักสูตร, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๒๕.

^{๘๘} นิคม ทาแดง, กอบกุล ปราบประชา, และอำนาจ เดชชัยศรี, ชุดฝึกหัดอบรมครู,ประมวลสาระเรื่องเทคโนโลยีการศึกษาเพื่อการเรียนรู้, (กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๖.

^{๘๙} จันทราณี สงวนนาม, ทฤษฎีและแนวปฏิบัติในการบริหารสถานศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : บริษัทบุ๊คพอยท์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๕๔.

ปองสุข คุ่มภัย ได้สรุปความหมายของสื่อการเรียนการสอนไว้ว่า หมายถึง อะไรก็ได้ที่ทำหน้าที่เป็นตัวกลาง เป็นพาหะ เป็นตัวช่วย หรือเครื่องมือช่วยในการถ่ายทอดความรู้ เนื้อหาสาระ ความเข้าใจจากผู้สอนไปยังผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ^{๕๐}

รุ่งชัชดาพร เวหะชาติ ได้สรุปไว้ว่า สื่อการเรียนการสอน หมายถึง สิ่งที่น่าความรู้ไปสู่ผู้เรียน อยู่ในรูปของสิ่งพิมพ์และไม่ใช่สิ่งพิมพ์ ที่ผู้สอนสามารถส่งถึงผู้เรียน เพื่อให้การเรียนการสอน เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้^{๕๑}

ภาวिका ธาราศิริสุทธิ ได้ให้ความหมายไว้ว่า สื่อการเรียนการสอน หมายถึง สิ่งที่จะช่วยในการเรียนรู้ ที่ครูผู้สอนและผู้เรียนเป็นผู้ใช้เพื่อช่วยให้กระบวนการเรียนการสอนดำเนินไปสู่เป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น

๑. ทำให้สิ่งที่เข้าใจยาก ให้เข้าใจง่ายขึ้น
๒. เป็นการสร้างแรงจูงใจ และเร้าความสนใจ
๓. ช่วยเสริมสร้างความคิด และการแก้ปัญหาในการเรียนรู้ของนักเรียน
๔. สามารถเอาชนะข้อจำกัดต่างๆ เกี่ยวกับเวลา ระยะเวลา และขนาดได้ เช่น
 - ๔.๑ ทำให้สิ่งที่เคลื่อนไหวเร็ว ดูช้าลง เพื่อศึกษาได้
 - ๔.๒ ทำให้สิ่งที่เคลื่อนไหวช้าดูเร็วขึ้นเพื่อศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลง
 - ๔.๓ สามารถนำสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตมาศึกษาได้
 - ๔.๔ สามารถย่อสิ่งใหญ่ให้เล็กลง เพื่อให้สะดวกแก่การศึกษา
 - ๔.๕ ขยายสิ่งเล็กให้ใหญ่ขึ้น
 - ๔.๖ ทำสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรมขึ้น
 - ๔.๗ สามารถนำสิ่งที่อยู่ไกลมาศึกษาได้^{๕๒}

กรมวิชาการ ให้คำจำกัดความสื่อการเรียนการสอนว่า เป็นตัวกลางในการถ่ายทอดเรื่องราว เนื้อหา ความรู้จากผู้สอนไปสู่เด็ก ทำให้เด็กเกิดการเรียนรู้ตามจุดประสงค์ที่วางไว้ ช่วยให้

^{๕๐}ปองสุข คุ่มภัย, การศึกษาสภาพและปัญหาการใช้สื่อการเรียนการสอนของอาจารย์ในโปรแกรม วิชาวิทยาศาสตร์กรณีศึกษา : สถาบันราชภัฏ ๖ แห่งในเขตกรุงเทพมหานคร, (วิทยานิพนธ์ครุศาสตร ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระเจ้าเกล้าธนบุรี, ๒๕๔๕), หน้า ๘.

^{๕๑}รุ่งชัชดาพร เวหะชาติ, การบริหารงานวิชาการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย ทักษิณ, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒๔.

^{๕๒}ภาวिका ธาราศิริสุทธิ, การจัดและการบริหารงานวิชาการ, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย รามคำแหง, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓๓.

เด็กได้รับประสบการณ์ตรง ทำให้สิ่งที่เป็นามธรรมเข้าใจยาก กลายเป็นรูปธรรมที่เด็กเข้าใจง่าย เรียนรู้ได้ง่าย รวดเร็ว เพลิดเพลิน^{๕๓}

T. Newby และคณะ ให้คำจำกัดความคำว่า Instructional media ไว้ดังนี้ Channels of communication that carry messages with an instructional purpose; the different ways and means by which information can be delivered to learner. ซึ่งสรุปเป็นภาษาไทยได้ว่า ช่องทางต่างๆของการสื่อสาร ซึ่งนำพาสารต่างๆไปตามวัตถุประสงค์ของการเรียนการสอน ด้วยเส้นทางและวิธีการที่สามารถนำพาสารสนเทศไปนำเสนอให้ถึงผู้เรียนได้^{๕๔}

สุราษฎร์ พรหมจันทร์ กล่าวว่า สื่อการเรียนการสอน คือ สิ่งต่าง ๆ ที่ใช้เป็นตัวกลางในกระบวนการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสาร ระหว่างผู้ส่งกับผู้รับ (ครูกับผู้เรียน) ซึ่งอาจเป็นคำพูด คำเขียน รูปภาพ สัญลักษณ์ หรือแม้กระทั่งสีหน้าท่าทาง^{๕๕}

ภาวิดา ธาราศิริสุทธิ ได้กล่าวถึงสื่อการเรียนการสอนว่า เป็นตัวกลาง ตัวช่วย ในการให้ข้อมูลความรู้หรือสิ่งบอกกล่าวแก่ผู้เรียน แต่การใช้สื่อการเรียนการสอนให้ได้ผลนั้น ต้องตรงกับจุดประสงค์เนื้อหา และกิจกรรมของบทเรียน อีกทั้งยังต้องใช้อย่างประหยัด และคุ้มค่าอีกด้วย^{๕๖}

ฐาปนีย์ ธรรมเมธา ได้สรุปความหมาย ของสื่อการเรียนการสอน และสื่อการศึกษาไว้ว่า หมายถึง ตัวกลางที่ช่วยนำ และถ่ายทอดความรู้จากผู้สอน หรือแหล่งความรู้ไปยังผู้เรียน ทำให้การเรียนการสอนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้เรียนบรรลุวัตถุประสงค์ ของการเรียนที่ตั้งไว้^{๕๗}

จากที่กล่าวมาทั้งหมดสรุปได้ว่า สื่อการเรียนการสอน เป็นสิ่งที่ใช้เป็นตัวกลาง หรือช่องทางในการถ่ายทอดความรู้จากผู้สอนไปยังผู้เรียน ที่ครูใช้เป็นตัวกลาง ซึ่งอยู่ในรูปของสิ่งพิมพ์ และมีใช้สิ่งพิมพ์ หรือแม้กระทั่งสีหน้าท่าทาง วิธีการต่างๆ เพื่อช่วยให้นักเรียนเข้าใจง่าย เรียนรู้ได้

^{๕๓} กรมวิชาการ, หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช ๒๕๔๖, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๖), หน้า ๗๔.

^{๕๔} อ่างใน รุ่งชัชดาพร เวหะชาติ, การบริหารงานวิชาการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒๔.

^{๕๕} สุราษฎร์ พรหมจันทร์, ยุทธวิธีการเรียนการสอนวิชาเทคนิค, ฉบับปรับปรุง, (กรุงเทพฯ : สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐๑.

^{๕๖} ภาวิดา ธาราศิริสุทธิ, การจัดและการบริหารงานวิชาการ, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓๑.

^{๕๗} ฐาปนีย์ ธรรมเมธา, สื่อการศึกษาเบื้องต้น พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นครปฐม : ภาควิชาเทคโนโลยีการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๕), หน้า ๔๓.

รวดเร็ว เพลิดเพลิน และสนใจในการเรียนการสอนทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ ตามวัตถุประสงค์ที่ผู้สอนตั้งไว้

๒. คุณค่าและความสำคัญของสื่อในกระบวนการเรียนการสอน

สื่อการสอนนับว่าเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่สำคัญในการเรียนรู้ เนื่องจากเป็นตัวกลางในการถ่ายทอดเนื้อหาจากผู้สอนไปสู่ผู้เรียน หรือเป็นสื่อสำหรับให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง ในเรื่องคุณค่าและความสำคัญของสื่อการเรียนการสอนนี้ มีนักการศึกษาได้แสดงทัศนะไว้ ดังนี้

สันทัด ภีบาลสุข และพิมพ์ใจ ภีบาลสุข ได้กล่าวถึงความสำคัญของสื่อการเรียนการสอนไว้ ดังนี้^{๔๘}

๑. การที่จำนวนนักเรียนเพิ่มขึ้น สื่อการสอนจึงมีความสำคัญในการปรับปรุงการสอน เพื่อให้สนองความต้องการของผู้เรียน

๒. สื่อการสอนช่วยแก้ปัญหาพื้นฐาน หรือภูมิหลังของนักเรียนที่แตกต่างกัน อันเนื่องมาจากการย้ายจากถิ่นอื่น ๆ ไปเรียนรวมกันในห้องเรียน หากครูรู้จักใช้สื่อการสอน และมีเทคนิคที่ดีพอ

๓. เรียนที่มีประสบการณ์ หรือพื้นฐานภูมิหลังที่ดีแล้ว ย่อมต้องการครูที่มีวิธีสอนที่ดี สื่อการสอนจะช่วยทำให้การสอนของครูบรรลุเป้าหมายได้

๔. นักเรียนที่อยู่ในสภาพเสียเปรียบ หรือผู้ยากไร้อาจได้ประโยชน์จากสื่อการสอนที่ครูจัดเตรียมไว้

ศิริพงศ์ พะยอมแย้ม ได้กล่าวถึงคุณค่าของสื่อการเรียนการสอนว่า สามารถช่วยเพิ่มประสิทธิผลทางการศึกษาในลักษณะ ดังต่อไปนี้^{๔๙}

๑. ด้านการสอน สื่อสามารถช่วยสอนแทนครูได้

๒. ด้านผู้เรียน สื่อสามารถเปิดโอกาสให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ตามลำดับความสามารถ

๓. ด้านผู้บริหาร สื่อการเรียนการสอนจะช่วยเพิ่มคุณภาพการศึกษาลดงบประมาณทางการศึกษา ควบคุมมาตรฐานการเรียนการสอนของครู บริหารหลักสูตรให้บรรลุตามวัตถุประสงค์

^{๔๘} สันทัด ภีบาลสุข และพิมพ์ใจ ภีบาลสุข, การใช้สื่อการสอน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : พิธีพิมพ์, ๒๕๒๔), หน้า ๔๓.

^{๔๙} ศิริพงศ์ พะยอมแย้ม, การเลือกและการใช้สื่อการเรียนการสอน, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรินต์ติ้งเฮาส์, ๒๕๓๓), หน้า ๑๐-๑๒.

๔. ด้านหลักสูตรสื่อสามารถช่วยให้การเรียนการสอนดำเนินไปตามจุดประสงค์ของหลักสูตร ช่วยให้ผู้เรียนและผู้สอนมีทัศนคติที่ดี ต่อการใช้หลักสูตรสามารถทำให้หลักสูตรเปิดกว้างได้ รวมทั้งให้หลักสูตรเกิดการยืดหยุ่น

ฐานิย์ ธรรมเมธา ได้สรุปคุณค่าของสื่อการเรียนการสอนไว้ ดังนี้^{๑๑๑}

๑. ช่วยแบ่งเบาภาระของผู้สอนในด้านการเตรียมการสอน หรือเนื้อหาการสอนโดยจัดให้ผู้เรียนศึกษาเนื้อหาจากสื่อการสอน เช่น ใช้บทเรียนโปรแกรมชุดการสอน

๒. การใช้สื่อการสอนเป็นการช่วยสร้างบรรยากาศในการสอนให้น่าสนใจ แทนที่จะฟังผู้สอนบรรยายอย่างเดียว ผู้เรียนจะได้เห็นผู้สอนใช้สื่อประกอบการบรรยายทำให้เนื้อหานั้นน่าสนใจมากยิ่งขึ้น

๓. สื่อช่วยสร้างความมั่นใจในการสอนของผู้สอนให้มากขึ้นด้วย เช่นกรณีผู้สอนจำเนื้อหา หรือลำดับการสอนไม่ได้ ผู้สอนอาจดูได้จากสื่อที่เตรียมมา กรณีผู้สอนพูดไม่เก่ง หรือผู้สอนเป็นอาจารย์ใหม่ สื่อการสอนจะช่วยสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้สอน

๔. เมื่อผู้สอนเห็นคุณค่าของสื่อการสอน ย่อมเป็นการกระตุ้นให้ผู้สอนตื่นตัวในการเตรียมการผลิต เลือก หรือจัดหาสื่อการสอน ตลอดจนเทคนิคใหม่ ๆ มาใช้ในการสอน

๕. สื่อการสอนช่วยกระตุ้นและเร้าความสนใจให้กับผู้เรียน ทำให้เกิดความสนุกสนาน และไม่เบื่อหน่ายต่อการเรียน

๖. สื่อการสอนช่วยให้เกิดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ เพราะช่วยให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจเนื้อหา บทเรียนที่ยากสลับซับซ้อนได้ง่าย และรวดเร็วขึ้นตลอดจนช่วยสร้างความคิดรวบยอดในเรื่องนั้นอย่างรวดเร็ว และถูกต้อง

๗. สื่อช่วยแก้ปัญหาเรื่องความแตกต่างระหว่างบุคคล ในแง่ความสนใจ ระดับสติปัญญา และศักยภาพแห่งความคิดสร้างสรรค์

๘. ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอนมากยิ่งขึ้นทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ และความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน

๙. สื่อช่วยดึงประสบการณ์นอกห้องเรียนที่อยู่ไกล มีข้อจำกัดเรื่องเวลา ระยะเวลา และสถานที่มาสู่ห้องเรียนได้

วสนา ขาวหา กล่าวไว้ว่า สื่อการเรียนการสอนมีความจำเป็นต่อการเรียนการสอนในฐานะเป็นตัวกลาง ที่จะช่วยในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการเรียนรู้ ดังนี้^{๑๑๒}

^{๑๑๑}ฐานิย์ ธรรมเมธา, สื่อการศึกษาเบื้องต้น พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นครปฐม: ภาควิชาเทคโนโลยี การศึกษามหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๕), หน้า ๔๓-๔๘.

๑. การเพิ่มจำนวนนักเรียน สื่อการสอนมีความสำคัญในการเพิ่มประสิทธิภาพการสอน เพื่อให้เพียงพอแต่ความต้องการของผู้เรียน

๒. สื่อการสอนช่วยแก้ปัญหาพื้นฐาน หรือภูมิหลังของนักเรียนที่แตกต่างกัน

๓. สื่อการสอนช่วยทำให้ครูสอนได้ดีขึ้น และช่วยทำให้การสอนของครูบรรลุเป้าหมาย

๔. สื่อการสอนสำเร็จรูปช่วยให้นักเรียนอยู่ในสภาพเสียเปรียบ หรือผู้ยากไร้สามารถเรียนได้ทัดเทียมผู้มีฐานะดีกว่า

ไชยยศ เรืองสุวรรณ ได้กล่าวถึงคุณค่าของสื่อการเรียนการสอนว่าสื่อการเรียนการสอนมีคุณค่า หรือลักษณะพิเศษต่างๆ ภายในตัวสื่อเอง และมีผลดีต่อการจัดการเรียน การสอน ซึ่งคุณค่าของสื่อการเรียนการสอนโดยทั่วไปสรุปได้ ดังนี้^{๑๑๒}

๑. ช่วยเพิ่มพูนประสบการณ์ของผู้เรียน

๒. ทำให้เนื้อหาวิชาความรู้ที่สอนมีความหมายต่อนักเรียนมากขึ้น

๓. เร้าความสนใจของผู้เรียน ทำให้ครูสามารถสอน และจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้กว้างขวางมากขึ้น

๔. เป็นเครื่องมือชี้แนะการตอบสนองของผู้เรียนไม่ว่าจะเป็นการสอนโดยใช้เทคนิคแบบใดก็ตาม

๕. สามารถเอาชนะข้อจำกัดต่าง ๆ ทางกายภาพได้

๖. ทำให้ผู้เรียนได้พัฒนากระบวนการเรียนต่าง ๆ เช่น การแก้ปัญหา

๗. เป็นเครื่องมือสำหรับครูในการวินิจฉัยผลการเรียน และช่วยในการสอนซ่อมเสริม

จากที่กล่าวมาทั้งหมดสรุปได้ว่า สื่อการเรียนการสอนมีคุณค่า และประโยชน์ต่อการเรียนการสอนเป็นอย่างมาก คือ ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนการสอนให้สูงขึ้น ด้านปริมาณ และประหยัดเวลาในการเรียนรู้ ตลอดจนสื่อบางชนิดสามารถทดแทนการสอนของครูได้สามารถทำให้การเรียนการสอนบรรลุเป้าหมายได้

^{๑๑๑}วาสนา ชาวหา, สื่อการเรียนการสอน, (กรุงเทพมหานคร:โอ.เอส.พรินต์ติ้งเฮาส์, ๒๕๓๓), หน้า ๑๕-๑๖.

^{๑๑๒}ไชยยศ เรืองสุวรรณ, เทคโนโลยีทางการศึกษาหลักการและแนวปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร: วัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๑๓๕-๑๔๐.

๓. ประเภทของสื่อการเรียนการสอน

สื่อการสอนมีอยู่หลายลักษณะหลายประเภท ซึ่งผู้รู้ทางเทคโนโลยีทางการศึกษาหลายท่าน ได้จัดแบ่งแตกต่างกันออกไป ในเรื่องประเภทของสื่อการสอนนี้ ได้มีนักการศึกษาแสดงทัศนะไว้ ดังนี้

จรัสพรรณ ศิลาวรรณ กล่าวไว้ว่า สื่อการเรียนการสอนสามารถจัดแบ่งได้ ๓ ประเภทใหญ่ ๆ คือ^{๑๑๓}

๑. สื่อการสอนประเภทวัสดุ (Materials) ได้แก่ สื่อที่มีขนาดเล็กที่ผลิตขึ้นมาจากวัสดุต่าง ๆ บางทีก็เรียกสื่อประเภทนี้ว่า (Software)

๒. สื่อการสอนประเภทอุปกรณ์หรือเครื่องมือ (Equipments) หมายถึง สื่อที่เป็นอุปกรณ์หรือเครื่องมือต่าง ๆ ซึ่งอาจจะประกอบไปด้วยกลไกทางไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ เช่น เครื่องฉายภาพยนตร์ เครื่องฉายสไลด์ เครื่องฉายภาพโปรเจกต์ เครื่องรับโทรทัศน์ เครื่องเล่น แผ่นเสียง เครื่องบันทึกเสียง เครื่องเล่นและบันทึกภาพวิดีโอ เครื่องช่วยสอนแบบต่าง ๆ ตลอดจนคอมพิวเตอร์ กระดาษชอล์ก แผ่นป้ายคำศัพท์ แผ่นป้ายนิเทศ แผ่นป้ายไฟฟ้าและอื่น ๆ เป็นต้น

๓. สื่อประเภทเทคนิควิธีการหรือกิจกรรม เป็นสื่อการสอนที่ไม่ใช่เป็นการใช้วัสดุ หรือเครื่องมือเท่านั้นแต่เป็นกิจกรรมหรือวิธีการที่อาจจะต้องใช้วัสดุ หรือเครื่องมือประกอบหรือไม่มีเลยก็ได้ ที่กำหนดขึ้นมา เพื่อเป็นสื่อกลางที่จะให้ผู้เรียนบรรลุจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอน เช่น การสาธิต การจัดนิทรรศการ การแสดงละคร การแสดงหุ่น การศึกษานอกสถานที่ การแสดงบทบาทสมมติ รวมทั้งกิจกรรมที่เสนอบทเรียนหรือวิธีการเป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยพฤติกรรม ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และได้ประสบการณ์ที่สมบูรณ์ตามเป้าหมายของการศึกษาอย่างแท้จริงได้

ชม ภูมิภาค แบ่งประเภทสื่อการเรียนการสอนได้ ๓ ประเภทใหญ่ ๆ คือ^{๑๑๔}

๑. ประเภทวัสดุ (Materials) ได้แก่ สิ่งที่เป็นสิ่งของทั้งหลายรวมทั้งรูปภาพ และสัญลักษณ์ต่าง ๆ ด้วย

^{๑๑๓}จรัสพรรณ ศิลาวรรณ, การศึกษาสถานภาพสื่อและการใช้สื่อการเรียนการสอนของครูในโรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่ เรือนจำกลางภาคตะวันออกเฉียงเหนือกรมราชทัณฑ์ กระทรวงยุติธรรม, (การศึกษานิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐.

^{๑๑๔}ชม ภูมิภาค, สื่อการศึกษา, วารสารเทคโนโลยีสื่อสารการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ประสานมิตร, ๒๕๔๔), หน้า ๒๕-๒๖.

๒. ประเภทอุปกรณ์ (Equipments) ได้แก่ สิ่งที่ใช้กับเครื่องมืออุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น วีดิโอ โทรทัศน์ คอมพิวเตอร์ เป็นต้น

๓. ประเภทวิธีการ (Methods) เป็นสื่อประเภทของกระบวนการและการกระทำ เช่น การสาธิต การทดลอง นิทรรศการ เกม บทบาทสมมติ เป็นต้น

กรมวิชาการ กล่าวว่า สื่อการเรียนรู้สามารถจำแนกออกตามลักษณะได้เป็น ๓ ประเภท คือ^{๑๐๕}

๑. สื่อสิ่งพิมพ์ หมายถึง หนังสือ และเอกสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่แสดงหรือเรียบเรียงสาระความรู้ต่าง ๆ โดยใช้หนังสือที่เป็นตัวเขียน หรือตัวพิมพ์

๒. สื่อเทคโนโลยี หมายถึง สื่อการเรียนรู้ที่ผลิตขึ้นใช้ควบคู่กับเครื่องมือโสตทัศนวัสดุ หรือเครื่องมือที่เป็นเทคโนโลยีใหม่ ๆ สื่อคอมพิวเตอร์ช่วยสอน วีซีดี เป็นต้น

๓. สื่ออื่นๆ นอกเหนือจากสื่อ ๒ ประเภทดังกล่าวแล้วยังมีสื่ออื่น ๆ ที่ส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน ซึ่งมีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าสื่อดังกล่าวมาสื่อดังกล่าวนี้ประกอบด้วย

๓.๑ บุคคล หมายถึง บุคคลที่มีความรู้ความสามารถ ความเชี่ยวชาญในสาขาต่าง ๆ ซึ่งสามารถถ่ายทอดสาระความรู้ แนวคิด และประสบการณ์ไปสู่บุคคลอื่น เช่น บุคลากรในท้องถิ่นแพทย์ ตำรวจ และนักธุรกิจ เป็นต้น

๓.๒ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมตัวผู้เรียน เช่น พืชผัก ผลไม้ ปรากฏการณ์ และห้องปฏิบัติการ

๓.๓ กิจกรรมกระบวนการ หมายถึง กิจกรรม หรือกระบวนการที่ผู้สอนและผู้เรียนกำหนดขึ้นเพื่อสร้างเสริมประสบการณ์การเรียนรู้ใช้ในการฝึกทักษะ ซึ่งต้องใช้กระบวนการคิด การปฏิบัติ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้ของผู้เรียน เช่น บทบาทสมมติ การสาธิต การจัดนิทรรศการ การทำโครงการ และเกม ฯลฯ

๓.๔ วัสดุเครื่องมือและอุปกรณ์ หมายถึง วัสดุที่ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อใช้ในการประกอบการเรียนรู้ เช่น หุ่นจำลอง แผนภูมิ แผนที่ตาราง สถิติ รวมถึงสื่อประเภทเครื่องมือและอุปกรณ์ที่จำเป็นต้องใช้ในการปฏิบัติงานต่าง ๆ เช่น อุปกรณ์ทดลองวิทยาศาสตร์ และเครื่องมือช่าง

นอกจากนี้สื่อการสอนยังจำแนกได้ตามทรัพยากรการเรียนรู้ (Learning Resources) เป็น ๖ ระบบ ได้แก่

^{๑๐๕} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือการพัฒนาสื่อการเรียนรู้, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๕), หน้า ๗-๘.

๑. คนได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิในด้านต่างๆ เริ่มแต่ครูและบุคลากรในสถานศึกษา จนถึงบุคคลในสังคม ที่มีความชำนาญในด้านต่าง ๆ

๒. วัสดุ ทั้งที่บรรจุเนื้อหาวิชาการ และเพื่อการบันเทิงสามารถนำมาเป็นแหล่งวิชาการได้ เช่น หนังสือ สไลด์ และเทปโทรทัศน์ เป็นต้น

๓. อาคารสถานที่ อาจจะเป็นในรูปของสนามกีฬา ตัวอาคาร ห้องประชุม และสถานที่สาธารณะต่าง ๆ ที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ทางการศึกษาได้

๔. เครื่องมือและอุปกรณ์ นอกจากเครื่องมือทางโสตทัศนูปกรณ์แล้ว เครื่องใช้ในสำนักงานและงานอุตสาหกรรม หรือก่อสร้าง เริ่มตั้งแต่เครื่องถ่ายภาพ เอกสาร เครื่องคอมพิวเตอร์ หรือแม้แต่ตะปู ไขควง เหล่านี้ เป็นต้น

๕. กิจกรรม อาจจะเป็นการจัดขึ้นร่วมกับแหล่งวิทยาการอื่น ๆ หรือวิธีการเรียนที่มีวัตถุประสงค์เฉพาะ ได้แก่ การสอนแบบโปรแกรม ทักษะศึกษา การเล่นเกม และการแสดงละคร

๖. ธรรมชาติ สิ่งที่มีอยู่และเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติในรูปของปรากฏการณ์ วัตถุ และลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เป็นแหล่งความรู้ สามารถนำมาใช้เป็นสื่อการเรียนการสอนได้ เช่น ฟ้าร้อง แผ่นดินไหว แร่ต่าง ๆ หุบเขา และน้ำตก

๔. สื่อหลายมิติ

สื่อหลายมิตินั้นเป็นสื่อประสมที่พัฒนามาจากข้อความหลายมิติ ซึ่งแนวความคิดเกี่ยวกับข้อความหลายมิติ (hypertext) นี้มีมานานหลายสิบปีแล้วโดย แวนนิวาร์ บุช (Vannevar Bush) เป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มเกี่ยวกับเรื่องนี้ โดยเขากล่าวว่า น่าจะมีเครื่องมืออะไรสักอย่างที่จะช่วยในเรื่องความจำและความคิดของมนุษย์ที่จะช่วยให้เราสามารถสืบค้นและเรียกใช้ข้อมูลจากคอมพิวเตอร์ได้หลายๆ ข้อมูลในเวลาเดียวกันเหมือนกับที่คนเราสามารถคิดเรื่องต่างๆ ได้หลายเรื่องในเวลาเดียวกัน^{๑๑๖}

จากแนวคิดดังกล่าว เท็ด เนลสัน และดัก เอนเจลบาร์ต ได้นำแนวคิดนี้มาขยายเป็นรูปเป็นร่างขึ้น โดยการเขียนบทความหรือเนื้อหาต่างๆ กระโดดข้ามไปมาได้ ในลักษณะที่ไม่เรียงลำดับเป็นเส้นตรงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งต่อมาเรียกกันว่า ไฮเพอร์เท็กซ์หรือข้อความหลายมิติโดยการใช้คอมพิวเตอร์ช่วย แนวคิดเริ่มแรกของสื่อหลายมิติคือ ความต้องการเครื่องมือช่วยในคิดหรือการจำที่ไม่ต้องเรียงลำดับ และสามารถคิดได้หลายอย่างในเวลาเดียวกัน

^{๑๑๖} ธีรยุทธ พิงเทียร “คู่มือประกอบการบรรยายการบริหารการศึกษาระดับสูง” (โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) ๒๕๕๐, หน้า ๑๗๓.

มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายและลักษณะของสื่อหลายมิติไว้ดังนี้

น้ำทิพย์ วิภาวิน กล่าวว่า สื่อหลายมิติ (Hypermedia) เป็นเทคนิคที่ต้องการใช้สื่อผสมอื่นๆ ที่คอมพิวเตอร์สามารถนำเสนอได้ในรูปแบบต่างๆ ได้ทั้งข้อความ เสียง ภาพนิ่ง และภาพเคลื่อนไหว

วิเศษศักดิ์ โคตรอาษา กล่าวว่า สื่อหลายมิติ (Hypermedia) เป็นการขยายแนวความคิดจาก (hypertext) อันเป็นผลมาจากการพัฒนาการของเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ที่สามารถผสมผสานสื่อและอุปกรณ์หลายอย่างให้ทำงานไปด้วยกัน

กิดานันท์ มลิทอง กล่าวว่า สื่อหลายมิติ เป็นการขยายแนวความคิดของข้อความหลายมิติ ในเรื่องของการเสนอข้อมูลในลักษณะไม่เป็นเส้นตรง และเพิ่มความสามารถในการบรรจุข้อมูลในลักษณะของภาพเคลื่อนไหวแบบวีดิทัศน์ ภาพกราฟฟิกในลักษณะภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว ภาพถ่าย เสียงพูด เสียงดนตรี เข้าไว้ในเนื้อหาด้วย เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงเนื้อหาในลักษณะต่างๆ ได้หลายรูปแบบกว่าเดิม

๕. การผลิตสื่อหลายมิติ

การจัดทำสื่อหลายมิติ จัดทำโดยใช้กระบวนการของสื่อประสมในการผลิตเรื่องราวและบทเรียนต่างๆ ในรูปลักษณะและวิธีการของข้อความหลายมิตินั้นเอง โดยใช้คอมพิวเตอร์เป็นศูนย์กลางของการเขียนเรื่องราว ซึ่งมีโปรแกรมที่นิยมใช้หลายโปรแกรมแต่ที่รู้จักกันดี เช่น Tool Book Author Ware Dreamweaver Power Point เป็นต้น

๖. จุดมุ่งหมายของการใช้สื่อหลายมิติ

๑. ใช้เป็นเครื่องมือในการสืบค้น สารสนเทศต่างๆ
๒. ใช้ในการเชื่อมโยง เพิ่มข้อมูลต่างๆ
๓. ใช้ในการสร้างบทเรียน สร้างโปรแกรมนำเสนอรายงานสารสนเทศต่างๆ ที่มีความสนใจ เนื่องจากสามารถนำเสนอได้ทั้งภาพ เสียง และภาพเคลื่อนไหว

การนำสื่อหลายมิติเข้ามาใช้ในการเรียนการสอนในรูปของบทเรียนหลายมิติ โดยการผลิตเนื้อหาหรือเรื่องราวต่างๆ ที่จะใช้สอนในลักษณะสื่อหลายมิติ โดยใช้ภาพถ่าย ภาพเคลื่อนไหว และเสียงต่างๆ บรรจุลงในบทเรียนหลายมิติผู้เรียนสามารถมีปฏิสัมพันธ์กับบทเรียนโดยการเลือกเรียนเนื้อหาตามลำดับที่ตนต้องการ ที่โรงเรียนฟอเรสต์ฮิลล์ เมืองแกรนด์แรพิดส์ สหัฐรัฐอเมริกา ได้จัดทำบทเรียนสื่อหลายมิติ โดยการค้นคว้าเนื้อหาจากห้องสมุด แล้ว

รวบรวมภาพถ่าย ภาพเคลื่อนไหวต่างๆ มาเป็นข้อมูลแล้วทำการสร้างเป็นบทเรียนโดยใช้อุปกรณ์ต่างๆ ช่วย

๑. ประโยชน์และลักษณะของบทเรียนหลายมิติ

การเรียนบทเรียนที่มีสื่อลักษณะหลายมิติ ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ข้อมูลจากบทเรียนได้หลายประเภทดังนี้

๑. เรียกดูความหมายของคำศัพท์
๒. ขยายความเข้าใจเนื้อหาโดย ดูแผนภาพ หรือวาดภาพ ภาพถ่าย หรือฟังคำอธิบายหรือ ฟังเสียงดนตรี เป็นต้น
๓. ใช้สมุดบันทึกที่มีอยู่ในโปรแกรมบันทึกข้อความสำคัญ
๔. ใช้เครื่องมือวาดภาพในโปรแกรมวาดแผนที่มโนทัศน์ของตน
๕. สามารถเชื่อมโยงข้อมูลต่างๆ ที่สนใจมาอ่านได้โดยสะดวก
๖. ใช้แผนที่ระบบดูว่า ขณะนี้กำลังเรียนอยู่ส่วนใดของบทเรียน

สรุปว่า สื่อการเรียนการสอนเป็นสิ่งจำเป็นที่ครูจะต้องดำเนินการ เพื่อให้กระบวนการเรียนรู้มีประสิทธิภาพ ผู้เรียนเกิดการรับรู้ได้ดีโดยมีสื่อการเรียนการสอน เป็นเครื่องมือในการกระตุ้นความสนใจทำให้ผู้เรียนมีพัฒนาการ ด้านความรู้ความเข้าใจทักษะปฏิบัติ และทัศนคติได้ตามที่ครูต้องการ สื่อการเรียนการสอนนั้นครูต้องให้ความสำคัญและรู้ประโยชน์ของสื่อการเรียนการสอน และฝึกการใช้สื่อให้ชำนาญ สื่อการเรียนการสอนจะมีประโยชน์ทั้งต่อผู้เรียนและผู้สอนในการช่วยทำให้ บรรยากาศในห้องเรียนน่าสนใจยิ่งขึ้น การใช้สื่อหลายมิติ ทำให้สามารถนำเสนอได้ทั้งภาพ เสียง และภาพเคลื่อนไหว ผู้สอนสนุกสนานในการสอนมากกว่าการสอนด้วยวิธีบรรยายอย่างเดียว และทำให้ผู้เรียนสนใจ สนุกสนาน ไม่เบื่อหน่ายการเรียน ช่วยทำให้ผู้เรียนเข้าใจเนื้อหาบทเรียนที่ย่างยากซับซ้อนได้ง่ายยิ่งขึ้น

ในความคิดของผู้จัดทำคิดว่า แนวคิดเกี่ยวกับสื่อการเรียนการสอนนี้สามารถนำมาใช้กับงานวิจัยนี้ได้ ทั้งนี้เพราะว่า การจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีที่จะให้ประสบความสำเร็จได้ตามต้องการนั้น จำเป็นต้องอาศัยสื่อที่จะกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิด ความสนใจในการเรียน และไม่รู้สึกรู้สึกเกิดความเบื่อหน่าย นอกจากนี้สื่อยังช่วยทำให้ครูจัดการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และประหยัดเวลาในการอธิบาย เพราะสื่อบางชนิดจะทำให้ให้นักเรียนเข้าใจในเรื่องที่ครูสอนได้อย่างชัดเจน และเห็นเป็นรูปธรรม ฉะนั้นจึงควรแสวงหาสื่อใหม่ ๆ และพัฒนาสื่อให้เหมาะสมหลากหลายนำมาประยุกต์ใช้กับการเรียนการสอน ซึ่งจะช่วยให้การเรียนการสอน มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๖.๑ งานวิจัยเกี่ยวกับการเรียนการสอนธรรมศึกษา มีดังนี้

พระสุธีร์ จิตสุวฑฒโน (ผลวัฒน์) ได้ศึกษาเรื่องความพึงพอใจของบุคลากรทางการศึกษา และนักเรียน ในระดับมัธยมศึกษา ที่มีต่อการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษา ในโรงเรียนอานวยศิลป์ ธนบุรี การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบความพึงพอใจของบุคลากรทางการศึกษา และนักเรียน ในระดับมัธยมศึกษา ที่มีต่อการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษา ในโรงเรียนอานวยศิลป์ ธนบุรี กลุ่มประชากรที่ใช้ในการการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ บุคลากรทางการศึกษาและนักเรียนระดับมัธยมศึกษา จำนวน ๑๕๕ คน โดยเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็น แบบสอบถาม มาตราส่วนประมาณค่า ๕ ระดับ วิเคราะห์ข้อมูล ด้วยการหาค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ยเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน t-test และ One-way ANOVA โดยกำหนดนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕^{๑๑} ผลการศึกษวิจัยพบว่า

๑. ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศชาย จำนวน ๘๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๑.๖ แบ่งเป็นบุคลากรทางการศึกษา จำนวน ๒๕ คน นักเรียนมัธยมศึกษา จำนวน ๕๗ คน โดยบุคลากรทางการศึกษามีอายุมากกว่า ๔๐ ปี จำนวน ๒๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๗.๐ ส่วนนักเรียนมีอายุต่ำกว่า ๒๐ ปี จำนวน ๕๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๕.๗ ซึ่งบุคลากรทางการศึกษาส่วนใหญ่มีวุฒิ ปริญญาตรี ๕๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๕.๘ และ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาชั้นปีที่ ๓ จำนวน ๓๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๔.๕ ส่วนใหญ่เรียนธรรมศึกษาโท จำนวน ๗๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๑.๑ ธรรมศึกษาเอก จำนวน ๕๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๗.๑ ธรรมศึกษาตรี จำนวน ๒๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๓.๑

๒. ความพึงพอใจของบุคลากรทางการศึกษา และ นักเรียน ที่มีต่อการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษา ในโรงเรียนอานวยศิลป์ ธนบุรี พบว่า โดยภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุดและเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านทั้ง ๔ ด้าน พบว่า ส่วนใหญ่ส่วนมีความพึงพอใจต่อครูผู้สอนในระดับมากที่สุด และในด้านรองลงมาได้แก่ ด้านเนื้อหาและวิธีการสอน , ด้านการจัดสิ่งอำนวยความสะดวก , ด้านการบริหารงานทั่วไป ตามลำดับ

๓. ผลการเปรียบเทียบ ความพึงพอใจของบุคลากรทางการศึกษา และนักเรียนในระดับมัธยมศึกษา ที่มีต่อการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษา ในโรงเรียนอานวยศิลป์ ธนบุรี มีความพึง

^{๑๑} พระสุธีร์ จิตสุวฑฒโน (ผลวัฒน์) ศึกษาเรื่องความพึงพอใจของบุคลากรทางการศึกษา และนักเรียน ในระดับมัธยมศึกษา ที่มีต่อการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษา,หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนาบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พอใจ ในภาพรวมไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า บุคลากรทางการศึกษา มีความพึงพอใจมากกว่านักเรียนในระดับมัธยมศึกษา ทั้ง ๔ ด้าน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕

พระมหาไชยา ซยสิทธิ (เสนแสนยา) ได้ศึกษาเรื่อง ทักษะคิดและความคาดหวังของครูและนักเรียนที่มีต่อพระภิกษุผู้สอนธรรมศึกษาเพื่อศึกษาทักษะคิดและความคาดหวังของครู และนักเรียนที่มีต่อบทบาทของพระภิกษุผู้สอนธรรมศึกษา และศึกษาทักษะคิดและความคาดหวังของพระภิกษุผู้สอนธรรมศึกษาที่มีต่อความเหมาะสมของหลักสูตรธรรมศึกษา ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาครอบคลุมใน ๓ ประเด็น ดังนี้^{๑๐๘}

๑. ศึกษาทักษะคิดและความคาดหวังของครู ที่มีต่อบทบาทและวิธีการสอนของพระภิกษุ

๒. ศึกษาทักษะคิดและความคาดหวังของนักเรียน ที่มีต่อวิธีการสอนของพระภิกษุ

๓. ศึกษาทักษะคิดและความคาดหวังของพระภิกษุ ที่มีต่อหลักสูตรธรรมศึกษา

โดยมีกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น ๕๒๔ รูป/คน ประกอบด้วย พระภิกษุ ๑๗ รูป ครู ๕๕ คน นักเรียนธรรมศึกษา ๔๕๒ คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า ๕ ระดับ แบบสอบถามที่ตอบสมบูรณ์มี ๕๒๔ ฉบับ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือค่าเฉลี่ยและค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการทดสอบค่าที (T-Test) ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

(๑) บทบาทและวิธีการสอนของพระภิกษุ

ครูในโรงเรียน มีความคิดเห็นต่อบทบาทของพระภิกษุผู้สอนธรรมศึกษาว่ามีความเหมาะสมในระดับค่อนข้างมาก และมีความคาดหวังต่อพระภิกษุที่ทำการสอนธรรมศึกษาไว้สูงมากในด้านการสอน โดยต้องการให้พระภิกษุใช้สื่อการสอนที่หลากหลาย ไม่เน้นการสอนแบบบรรยายจะทำให้ นักเรียนเบื่อธรรมะ และพระภิกษุบางรูปยังมีความไม่พร้อมในการสอนหลายอย่าง เช่น ความรู้ ความแม่นยำในหลักสูตร และความหลากหลายในวิธีการสอนเด็ก

(๒) วิธีการสอนของพระภิกษุ

นักเรียนธรรมศึกษา เห็นว่าวิธีการสอนของพระภิกษุผู้สอนธรรมศึกษามีความเหมาะสมในระดับเหมาะสมค่อนข้างมาก มีความคาดหวังต่อพระภิกษุในด้านการใช้อุปกรณ์การสอนที่หลากหลาย

^{๑๐๘} พระมหาไชยา ซยสิทธิ (เสนแสนยา), ศึกษาทักษะคิดและความคาดหวังของครูและนักเรียนที่มีต่อพระภิกษุผู้สอนธรรมศึกษา, หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนาศาสนาบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖, หน้า ๑๐๑.

สร้างบรรยากาศในห้องเรียนให้สนุกสนานไม่เครียดกับวิชาการ เปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็น และมีกิจกรรมร่วมกันในการเรียนการสอนวิชาธรรมะ

(๓) หลักสูตรธรรมศึกษา

พระภิกษุผู้สอนธรรมศึกษา มีความเห็นเกี่ยวกับหลักสูตรธรรมศึกษาทั้งในส่วนที่เป็นข้อดีและข้อเสียตามประสบการณ์การสอนไม่แตกต่างกันนักดังนี้ ข้อดี เนื้อหาหลักสูตร สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของหลักสูตรพอสมควร โดยเน้นให้ผู้เรียนมีความรู้ทางด้านทฤษฎีมากกว่าด้านปฏิบัติ ส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักแก้ไขปัญหาและยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และส่งเสริมให้คนเป็นคนดีรู้จักนำความรู้มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันอย่างมาก มีเนื้อหาหลักสูตรที่ทันสมัยเหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน ที่ผู้นำไปปฏิบัติสามารถดำรงชีวิตเป็นสุขได้ตลอดชีวิต

สรุปแนวคิดจากผลการวิจัยพบว่า ครูในโรงเรียน มีความคิดเห็นต่อบทบาทของพระภิกษุผู้สอนธรรมศึกษาว่ามีความเหมาะสมในระดับค่อนข้างมาก และมีความคาดหวังต่อพระภิกษุที่ทำการสอนธรรมศึกษาไว้สูงมากในด้านการสอน เห็นว่าวิธีการสอนของพระภิกษุผู้สอนธรรมศึกษามีความเหมาะสมในระดับเหมาะสมค่อนข้างมาก พระภิกษุผู้สอนธรรมศึกษา มีความเห็นเกี่ยวกับหลักสูตรธรรมศึกษาทั้งในส่วนที่เป็นข้อดีและข้อเสียตามประสบการณ์การสอนไม่แตกต่างกันนัก

พระมหาสุข สุวีโร (มีนุช) ได้ศึกษาเรื่อง ความสนใจต่อการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสงฆ์ : ศึกษากรณีพระนิสิตมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผลการวิจัยพบว่า ๑. นิสิตส่วนใหญ่มีความสนใจต่อการศึกษาพระปริยัติธรรมในระดับปานกลาง ๒. ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความสนใจต่อการศึกษาพระปริยัติธรรมพบว่า นิสิตมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕ ได้แก่ การมองเห็นคุณค่าหรือประโยชน์ของการศึกษาพระปริยัติธรรม ๓. ความสัมพันธ์กับความสนใจต่อการศึกษาพระปริยัติธรรม พบว่า มองเห็นคุณค่าของการศึกษาพระปริยัติธรรมจากการควบคุมของเจ้าอาวาส หรือผู้ปกครองสงฆ์ ส่วนแรงจูงใจไปสู่ความสำเร็จกับความสนใจต่อการศึกษาพระปริยัติธรรมมีความสัมพันธ์กันทุกกลุ่มอายุ^{๑๑๕}

สิน งามประโคน และคณะ ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาความต้องการในการศึกษาของพระภิกษุสามเณรในอนาคต ผลการวิจัยพบว่า ผลการวิจัยพบว่า พระภิกษุสามเณรส่วนใหญ่มีความคิดเห็นที่ว่า จบศึกษานักธรรมชั้นตรี รองลงมาคือ นักธรรมชั้นเอกและนักธรรมชั้นโท ตามลำดับ

^{๑๑๕} พระมหาสุข สุวีโร (มีนุช), ความสนใจต่อการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสงฆ์ : ศึกษากรณีพระนิสิตมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วิทยานิพนธ์ของการศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, (มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์ ๒๕๕๘), หน้า ๖๘

เมื่อพิจารณาในภาพรวมพบว่า พระภิกษุสามเณรต้องการศึกษา แผนกธรรมคิดเป็นร้อยละ ๕๒.๖ และพบว่าพระภิกษุสามเณรยังไม่ได้ศึกษานักธรรมน้อยที่สุดคือ ร้อยละ ๕.๒ นอกนั้นไม่ระบุคำตอบที่ชัดเจนและผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของพระภิกษุสามเณรที่มีต่อความต้องการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมจำแนกตามรายนาม พบว่า พระภิกษุสามเณรที่มีความต้องการศึกษาแผนกธรรมมากที่สุดคือ ภาคเหนือ รองลงมาคือ พระภิกษุสามเณรภาคใต้ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และกรุงเทพฯ ตามลำดับ ส่วนพระภิกษุสามเณรที่มีความคิดเห็นว่าจะไม่ต้องการศึกษาแผนกธรรมพบมากที่สุดคือ ภาคใต้และภาคกลาง รองลงมาคือ พระภิกษุสามเณรภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และกรุงเทพฯ ตามลำดับ เมื่อพิจารณาในภาพรวมพบว่า พระภิกษุสามเณรส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่าการศึกษาศาสนาแผนกธรรมมากที่สุด^{๑๑๐}

นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม และ วลัยพร ศิริภิรมย์, การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลี พบว่า เนื้อหาสาระเก่าเกินไป ขาดการปรับปรุง และภาษาที่ใช้ในหนังสือเป็นภาษาที่เข้าใจยาก โดยเฉพาะเนื้อหาสาระในแผนกบาลีเน้นการจำและการแปลมากกว่าการเข้าใจ ขาดการประยุกต์ไม่เหมาะสมกับบุคลิกภาพของผู้เรียนและจัดการเรียนยังไม่เป็นระบบ ไม่น่าสนใจ มีเวลาเรียนน้อยเกินไป จึงไม่สามารถทำความเข้าใจได้อย่างลึกซึ้ง^{๑๑๑}

สุภาพร มากแจ้ง และ สมปอง มากแจ้ง ได้ศึกษาศาสนาและการเรียนการสอนของพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี พบว่า หลักสูตรยาก มีภาคทฤษฎีค่อนข้างมาก มีภาคปฏิบัติน้อย ปัจจุบันพระไม่ค่อยสนใจเรียน การวัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาด้านหลักสูตร เนื้อหาสาระวิชาการ/บาลีมีความซ้ำซ้อนกับเนื้อหาของแผนกธรรม/บาลี ควรจัดให้มีการเรียนภาษาบาลีเพิ่มขึ้น เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้จริงสามารถนำความรู้ไปสอนผู้อื่นได้ และหนังสือตำราเรียนประกอบการเรียนไม่เพียงพอ วิชาทางศาสนามีน้อยเกินไป^{๑๑๒}

สรุปแนวคิดจากผลการวิจัยพบว่า พระภิกษุสามเณรมีความต้องการศึกษาพระปริยัติธรรมในระดับปากลาง และไม่ได้ศึกษานักธรรมหลังจากบวชมาแล้วโดยเฉพาะพระภิกษุสามเณรในภาคใต้และภาคกลางไม่สนใจศึกษาแผนกธรรม อาจจะมีปัจจัยอื่นที่จะต้องศึกษาต่อไป

^{๑๑๐}สิน งามประโคน และคณะ, การศึกษาความต้องการในการศึกษาของพระภิกษุสามเณรในอนาคตสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗, หน้า ๑๑๐.

^{๑๑๑}นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม, วลัยพร ศิริภิรมย์, แนวทางการจัดการศึกษา พระปริยัติธรรมตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๕).

^{๑๑๒}สุภาพร มากแจ้ง และ สมปอง มากแจ้ง, รายงานการวิจัยการศึกษาศาสนาและการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ กรุงเทพฯ : กรมการศาสนา, ๒๕๔๒.

สมยศ นาวิการ ได้ให้ความหมายว่า “เป็นความรุนแรงของความต้องการอย่างใดอย่างหนึ่ง ความพึงพอใจเป็นได้ทั้งทางบวกและทางลบ เป็นคุณภาพสภาพ หรือ ระดับความพึงพอใจ ซึ่งเป็นผลมาจากความสนใจต่าง ๆ และทัศนคติของบุคคลที่มีต่อบุคคล เจตคติต่องานที่ปฏิบัติ หรือ ความรู้สึกมีความสุขเมื่อได้รับความสำเร็จตามความมุ่งหมายของความต้องการ”^{๑๑๓}

กาญจนา อรุณสุขรุจิ กล่าวว่า “ความพึงพอใจของมนุษย์ เป็นการแสดงออกทางพฤติกรรมที่เป็นนามธรรมไม่สามารถมองเห็นเป็นรูปร่างได้การที่เราจะทราบว่า บุคคลมีความพึงพอใจหรือไม่ สามารถสังเกตได้โดยการแสดงออกที่ค่อนข้างสลับซับซ้อนและต้องมีสิ่งเร้าที่ตรงต่อความต้องการของบุคคลจึงจะทำให้บุคคลเกิดความพึงพอใจ ดังนั้นการสร้างสิ่งเร้าจึงเป็นแรงจูงใจของบุคคลนั้นให้เกิดความพึงพอใจในงานนั้น”^{๑๑๔}

สมพงษ์ อุดมโชคทรัพย์ ได้ทำการศึกษาความพึงพอใจในการเรียนวิชาอาชีพธุรกิจ ในโรงเรียนมัธยมศึกษาปีที่ ๓ สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผลการศึกษาพบว่า^{๑๑๕}

๑.นักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ ๓ สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีความพึงพอใจในวิชาอาชีพธุรกิจด้านหลักสูตร ด้านวิธีการสอนและกิจกรรมการเรียนการสอน และด้านครูผู้สอน โดยรวมและเป็นรายด้านอยู่ในระดับมาก

๒.นักเรียนชายและนักเรียนหญิง มีความพึงพอใจในการเรียนวิชาอาชีพธุรกิจด้านหลักสูตร ด้านวิธีสอน และกิจกรรมการเรียนการสอน และด้านครูผู้สอน โดยรวมและเป็นรายด้านอยู่ในระดับมาก

๓.นักเรียนที่มีระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูง ปานกลาง และต่ำ มีความพึงพอใจในการเรียนวิชาอาชีพด้านหลักสูตร ด้านวิธีสอนและกิจกรรมการเรียนการสอน และด้านครูผู้สอน โดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก

^{๑๑๓} สมยศ นาวิการ, อ่างใน , ชูศักดิ์ สีสัน, ความพึงพอใจของผู้บริหาร โรงเรียนมัธยมศึกษาที่มีต่อคุณลักษณะของครูเกษตร โรงเรียนมัธยมศึกษาในจังหวัดมุกดาหาร, วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาครุศาสตร์เกษตร, บัณฑิตวิทยาลัย, สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, ๒๕๔๓), หน้า ๘.

^{๑๑๔} กาญจนา อรุณสุขรุจิ, อ่างใน, นาชนิเวศน์ ชახสวัสดิ์, “ความพึงพอใจของผู้บริหารสถานศึกษา เกี่ยวกับการบริหารของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาขอนแก่น เขต ๕, รายงานการศึกษาระดับปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาบริหารการศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒.

^{๑๑๕} สมพงษ์ อุดมโชคทรัพย์, ความพึงพอใจในการเรียนวิชาอาชีพธุรกิจ ในโรงเรียนมัธยมศึกษาปีที่ ๓ สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาการศึกษาผู้ใหญ่, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๘).

๔.นักเรียนที่เรียนอยู่ในโรงเรียนขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก มีความพึงพอใจในการเรียนวิชาอาชีพธุรกิจด้านหลักสูตร ด้านวิธีการสอน และกิจกรรมการเรียนการสอน และด้านครูผู้สอน โดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก

เชาว์ อินใย ได้วิจัยเรื่องความพึงพอใจของนักศึกษาโครงการจัดการศึกษาสำหรับบุคลากรประจำการ (กศ.บป.) ต่อกระบวนการเรียนการสอน สถาบันราชภัฏเลย พบว่า นักศึกษามีความพึงพอใจต่อกระบวนการเรียนการสอน เรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อยคือ^{๑๖๖}

- ๑.ด้านอาจารย์ผู้สอน
- ๒.ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน
- ๓.ด้านการประเมินผล
- ๔.ด้านบทบาทและบุคลิกภาพของเพื่อนนักศึกษา
- ๕.ด้านเนื้อหาวิชา
- ๖.ด้านปัจจัยที่สนับสนุนการเรียนการสอน

ประภา ตูลานนท์ ได้ศึกษาความพึงพอใจต่อสภาพการเรียนการสอน ของนักศึกษาทางไกลสายสามัญ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ในอำเภอชายแดน ของจังหวัดสระแก้ว ซึ่งได้จำแนกผลการศึกษาออกเป็น ๓ ด้าน คือ ด้านวิธีการเรียน ด้านสัมพัทธภาพกับครูประจำกลุ่ม และด้านกิจกรรมการพบกลุ่ม ผลการศึกษาพบว่า^{๑๖๗}

๑.ความพึงพอใจโดยรวมทั้ง ๓ ด้าน อยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านสัมพัทธภาพกับครูประจำกลุ่ม และด้านกิจกรรมการพบกลุ่ม มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ส่วนด้านวิธีเรียน มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง

๒.ความพึงพอใจเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีความเฉลี่ยสูง ๑๐ อันดับแรก ได้แก่ ครูประจำกลุ่มให้ความเป็นกันเอง, ช่วยให้คำแนะนำและแก้ปัญหาในการลงทะเบียนเรียน, ให้คำปรึกษาด้านการเรียน, ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการศึกษาทางไกลได้ดี, การได้พบครูประจำกลุ่มเป็นกิจกรรมการเรียนที่ดี, การเรียนทางไกลทำให้มีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม, ครูประจำกลุ่มใช้ภาษาและกิริยาท่าทางที่เหมาะสม, มีการเตรียมความพร้อมในการพบกลุ่ม, มีความตรงต่อเวลา และกิจกรรมการพบกลุ่มทำให้มีมนุษยสัมพันธ์ดีขึ้น

^{๑๖๖} เชาว์ อินใย, รายงานการวิจัย, เรื่อง ความพึงพอใจของนักศึกษาโครงการจัดการศึกษาสำหรับบุคลากรประจำการ ต่อกระบวนการเรียนการสอนสถาบันราชภัฏเลย, (สถาบันราชภัฏเลย, ๒๕๔๐), หน้า ก.

^{๑๖๗} ประภา ตูลานนท์, ความพึงพอใจต่อสภาพการเรียนการสอน ของนักศึกษาทางไกลสายสามัญ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ในอำเภอชายแดน ของจังหวัดสระแก้ว, วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาการศึกษาผู้ใหญ่, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๔๐). หน้า ๘๕.

วัชรกุล ลำเภพล ได้ทำการวิจัยเรื่องปัญหาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ และ ๒ ในหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๒๓) ของครูผู้สอนในจังหวัดนครศรีธรรมราช ผลการวิจัยพบว่า ครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ และ ๒ มีความคิดเห็นในด้านจุดประสงค์ เนื้อหาวิชา รวมถึงการประเมินพฤติกรรม ด้านการจัดการเรียนการสอนสื่อการเรียน การวัดและประเมินผล ไม่แตกต่างกัน ปัญหาและความต้องการของครูผู้สอน คือ ต้องการอบรมทางด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การสร้างสื่อ และเครื่องมือวัดและประเมินผล และต้องการสื่อประเภทสิ่งตีพิมพ์ และทัศนูปกรณ์^{๑๑๔}

สุมาลี งามสมบัติ ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษารูปแบบการเรียนการสอนของครูระดับประถม และมัธยมศึกษาในจังหวัดเพชรบุรี ผลการวิจัยพบว่า ครูระดับมัธยมศึกษาตอนต้น มีรูปแบบการจัดการเรียนการสอนของครูวิชาชีพ จะเน้นการลงมือปฏิบัติจริง นักเรียนฝึกแก้ปัญหา ระหว่างการทำงาน โดยครูเป็นผู้แนะนำเท่านั้น ฝึกให้เด็กมีเจตคติที่ดีต่อการทำงาน การทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม ฝึกวินัยในตนเอง ความขยัน อดทน ซึ่งจะเป็นคุณลักษณะนิสัยที่ดีต่อไป^{๑๑๕}

จินตนา จรียนนท์ สรุปผลการวิจัยถึงความพึงพอใจของนักเรียนต่อการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาโดยพระสงฆ์ว่า ความพึงพอใจของนักเรียนในด้านเนื้อหาวิชา เกี่ยวเนื่องด้วยทั้งปรีชาและปฏิบัติโดยเฉพาะอย่างยิ่งวิชาการบริหารจิตเจริญปัญญา เช่น การเดินจงกรม และวิปัสสนากรรมฐานนั้นเป็นวิชาที่ต้องปฏิบัติ ผู้ที่จะอธิบายเนื้อหาวิชาให้เป็นรูปธรรมได้นั้น จะต้องเป็นผู้ที่มีประสบการณ์มาเป็นเวลานานหลายปี จึงจะปฏิบัติได้ถูกต้อง หรืออธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรมให้นักเรียนได้เข้าใจ ไม่เบื่อหน่าย สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องไม่ง่ายสำหรับครูฆราวาสหรือแม้พระภิกษุผู้ขาดประสบการณ์ทางการศึกษาที่ดีพอ ดังนั้น พระภิกษุผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ จึงสามารถถ่ายทอดประสบการณ์ที่ท่านได้ประพฤติปฏิบัติได้ดีกว่าผู้สอนที่เป็นฆราวาส ยกตัวอย่างเช่น เรื่องต่าง ๆ ที่เป็นนิทานชาดก ซึ่งมีอยู่หลายเรื่อง ครูฆราวาสไม่สามารถที่จะถ่ายทอดได้ดีเท่ากับพระสงฆ์ นิทานชาดกนี้จะทำให้เด็กสามารถสร้างจินตนาการและสะสมเรื่องราวไว้เมื่อเจอปัญหาในแบบของนิทานชาดกก็สามารถนำมาแก้ปัญหาได้ เช่น เรื่องพระมหาชนก ซึ่งได้แสดง

^{๑๑๔} วัชรกุล ลำเภพล, ปัญหาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ และ ๒ ในหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๒๓), ของครูผู้สอนในจังหวัดนครศรีธรรมราช, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๓.

^{๑๑๕} สุมาลี งามสมบัติ, การศึกษารูปแบบการเรียนการสอนของครูระดับประถมและมัธยมศึกษาในจังหวัดเพชรบุรี, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๓, หน้า ๑๒ – ๘๐.

ถึงบารมีของผู้มีความเพียรพยายามอย่างสูงสุด หรือเรื่องนกแขกเต้าเลี้ยงพ่อแม่ ซึ่งแสดงถึงความกตัญญู ดังนั้น นักเรียนจึงมีความพึงพอใจ ในเนื้อหาวิชาที่ครูพระสงฆ์สอนอยู่ในระดับมาก^{๑๒๐}

พระราชศรี สิริจินโท (ศรีราชา) ได้ศึกษาทัศนคติของครูและนักเรียนที่มีต่อพระภิกษุผู้สอนในโรงเรียนเขตธนบุรีสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา กรุงเทพมหานคร เขต ๓ ซึ่งจากการวิจัยพบว่า^{๑๒๑}

๑.ทัศนคติของครูที่มีต่อพระภิกษุผู้สอนในโรงเรียนเขตธนบุรี โดยพิจารณารายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทั้ง ๗ ด้าน เรียงลำดับจากมากไปหาน้อยคือ ด้านบุคลิกภาพ, ด้านการเตรียมการสอน, ด้านการดำเนินการสอน, ด้านการใช้วิธีการสอน, ด้านการสร้างบรรยากาศในห้องเรียน, ด้านการวัดผลและประเมินผล, ด้านการใช้สื่อและอุปกรณ์ในการสอน ตามลำดับ

๒.ทัศนคติของนักเรียน ที่มีต่อพระภิกษุผู้สอนในโรงเรียนเขตธนบุรี โดยพิจารณารายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทั้ง ๗ ด้าน เรียงลำดับจากมากไปหาน้อยคือ ด้านบุคลิกภาพ, ด้านการเตรียมการสอน, ด้านการดำเนินการสอน, ด้านการใช้วิธีการสอน, ด้านการสร้างบรรยากาศในห้องเรียน, ด้านการวัดผลและประเมินผล, ด้านการใช้สื่อและอุปกรณ์ในการสอน ตามลำดับ

๓.ผลการเปรียบเทียบ ทัศนคติของครูและนักเรียน ที่มีต่อพระภิกษุผู้สอนในโรงเรียนเขตธนบุรี ซึ่งจำแนกตาม เพศ การศึกษา ของครูและการศึกษาทางธรรมของนักเรียน พบว่า ไม่แตกต่างกัน เมื่อจำแนกตาม อายุ และ การศึกษาทางโลกของนักเรียน พบว่า แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

๔.ผลการเปรียบเทียบ ทัศนคติของครูและนักเรียน ที่มีต่อพระภิกษุผู้สอนในโรงเรียนเขตธนบุรี พบว่า ในภาพรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ครูกับนักเรียนมีทัศนคติไม่แตกต่างกัน ๑ ด้าน คือ ด้านบุคลิกภาพ และแตกต่างกัน ๖ ด้าน คือ ด้านการเตรียมการสอน, ด้านการดำเนินการสอน, ด้านการใช้วิธีการสอน, ด้านการสร้างบรรยากาศในห้องเรียน, ด้านการวัดผลและประเมินผล, ด้านการใช้สื่อและอุปกรณ์ใน

^{๑๒๐} จินตนา จริยานนท์, ความพึงพอใจของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายที่มีต่อพระสงฆ์ผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนา ในเขตกรุงเทพมหานคร, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๕๘ – ๑๕๙.

^{๑๒๑} พระราชศรี สิริจินโท (ศรีราชา), ทัศนคติของครูและนักเรียนที่มีต่อพระภิกษุผู้สอนในโรงเรียนเขตธนบุรี สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา กรุงเทพมหานคร เขต ๓, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, คณะครุศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

การสอน โดยนักเรียนมีทัศนคติในระดับสูงกว่าครูทั้ง ๖ ด้าน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

บัญญัติ คุ่มภัย ได้ศึกษาพฤติกรรมการสอนของครูศึกษากรณีโรงเรียนลาดทิพรสพิทยาคม กรมสามัญศึกษากระทรวงศึกษาธิการ พบว่า พฤติกรรมการสอนของครูตามความคิดเห็นของนักเรียน โดยภาพรวมแล้วอยู่ในระดับมาก เพื่อพิจารณาแต่ละรายการย่อยพบว่า ^{๑๒๒}

๑. พฤติกรรมการสอนของครูเชิงบวกที่มีค่าเฉลี่ยเลขคณิตสูง ๓ ลำดับ คือครูผู้สอนแต่งกายถูกต้องตามที่โรงเรียนกำหนด, ครูผู้สอนวางตัวเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน, นักเรียนชอบครูผู้สอน, ส่วนพฤติกรรมการสอนของครูมีค่าเฉลี่ยเลขคณิตต่ำ มีเพียง ๑ รายการ คือ ครูผู้สอนเชิญบุคคลภายนอกมาบรรยายหรือสอนนักเรียน

๒. พฤติกรรมการสอนของครูเชิงลบที่มีค่าเฉลี่ยเลขคณิตสูงสุด คือ ในการเรียนวิชานี้ ครูผู้สอนเน้น ทฤษฎีมากกว่าการให้นักเรียนปฏิบัติ และ พฤติกรรมการสอนของครูที่มีค่าเฉลี่ยเลขคณิตต่ำสุด คือ ครูผู้สอนมักนํางานอื่นเข้ามาทำด้วยในชั่วโมงสอน

จรัล กาอินทร์ ได้วิจัยเรื่อง ปัญหาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้ ^{๑๒๓}

๑. โรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นทุกแห่งในอำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง จัดให้วิชาพระพุทธศาสนาเป็นวิชาเลือกเสรีทุกภาคเรียน รวม ๖ รายวิชา แผนการสอนที่ครูใช้ ครูผู้สอนเป็นผู้จัดทำเอง โดยใช้จุดประสงค์การเรียนรู้กำหนดกิจกรรมการเรียนการสอน ครูผู้สอนส่วนใหญ่จัดการเรียนการสอนโดยใช้การบรรยาย ไม่เปิดโอกาสให้นักเรียนได้มีส่วนร่วม สื่อการสอนที่ครูใช้บ่อยคือหนังสือและรูปภาพ ซึ่งไม่เร้าความสนใจ ทำให้นักเรียนไม่กระตือรือร้น การวัดและประเมินผลเป็นแบบอิงเกณฑ์ โดยมีการทดสอบระหว่างเรียนและหลังเรียน

๒. ปัญหาและความต้องการด้านการพัฒนาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ครูมีปัญหาในระดับมาก คือ ขาดสื่อ อุปกรณ์ แหล่งวิทยาการที่จะศึกษาค้นคว้าในการสอน ขาดเทคนิค การสอนที่ดี ขาดวิธีการสอนที่หลากหลาย ขาดงบประมาณการจัดซื้อสื่อและจัดกิจกรรมเสริม รวมทั้งการจัดสถานที่ บรรยากาศที่ดีในการเรียนการสอน

^{๑๒๒} บัญญัติ คุ่มภัย, พฤติกรรมการสอนของครู, ศึกษากรณีโรงเรียนลาดทิพรสพิทยาคม กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**, (สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๑).

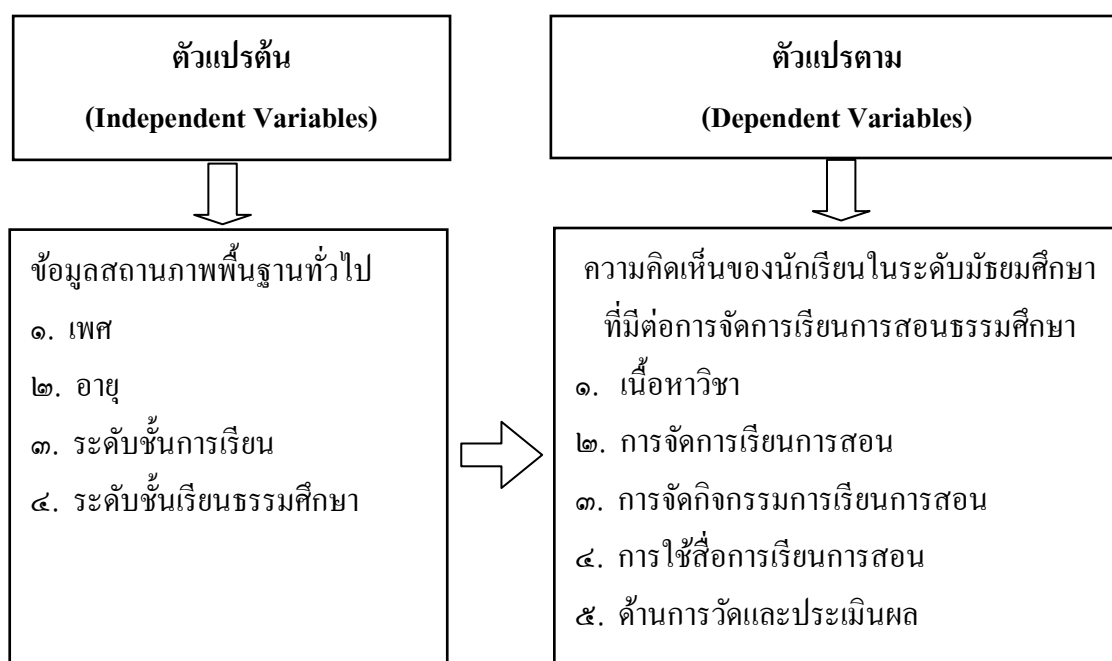
^{๑๒๓} จรัล กาอินทร์, ปัญหาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง, **วิทยานิพนธ์ปริญญาโท หลักสูตรศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะศึกษาศาสตร์, สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐).

ครวญศิริ ประยงค์ ได้วิจัยเรื่องวิเคราะห์ปัญหาการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๒ ตามความคิดเห็นของครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนา ในเขตกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า “โดยภาพรวมครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนามีระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาการสอนวิชาพระพุทธศาสนาว่า มีปัญหาพอสมควร จากการทดสอบสมมติฐานพบว่า อายุ ประสบการณ์ ในการสอนวิชาพระพุทธศาสนา จำนวนคาบที่สอนวิชาพระพุทธศาสนาต่อสัปดาห์ และการฝึกอบรมมีผลต่อความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ข้อเสนอแนะจากกลุ่มตัวอย่าง คือ ควรมีคู่มือให้ครูผู้สอนทุกคน และมีการอบรมหรือสัมมนาเพื่อให้ครูผู้สอนมีการพัฒนาตนเองให้ดีขึ้น และผู้วิจัยได้เสนอโครงการฝึกอบรมหลักสูตรการผลิตสื่อเพื่อการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา”^{๑๒๔}

^{๑๒๔} ครวญศิริ ประยงค์, วิเคราะห์ปัญหาการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๒ ตามความคิดเห็นของครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนาในเขตกรุงเทพมหานคร, วิทยานิพนธ์ปริญญาโท หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะศิลปศาสตร์, สาขาวิชาประถมศึกษา, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๕).

๒.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นของนักเรียนต่อการจัดการเรียนการสอนธรรมชาติศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ โดยผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ประกอบด้วยตัวแปรต้น (Independent Variables) และ ตัวแปรตาม (Dependent Variables) ดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๕ กรอบแสดงแนวคิดในการวิจัย